

P.4/2

PIKETA AKADEMIA NAUK – BIBLIOTEKA W WARSZAWIE
STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

przeгляд biblioteczny

ROCZNIK 42

zeszyt **2**

1974

OSSOLINEUM

KOMITET REDAKCYJNY

MARIA DEMBOWSKA — redaktor naczelny
LEON ŁOŚ, STEFAN ROSOŁOWSKI, HENRYK SAWONIAK,
ROMANA STECZOWICZ (sekretarz redakcji), HANNA ZASADOWA,
TADEUSZ ZARZEBSKI (zastępca redaktora naczelnego)

Staly dodatek do Przeglądu Bibliotecznego

BIBLIOGRAFIA ANALITYCZNA BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ

Opracowanie:
Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej
Redaktor: BARBARA EYCHLEROWA

Adres Redakcji:
Biblioteka PAN, 00-901 Warszawa, Pałac Kultury i Nauki VI p. tel. 20-33-02

Adres Wydawnictwa:
Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN, 50-106 Wrocław, Rynek 9

INFORMACJA DLA AUTORÓW PRAC PRZYGOTOWYWANYCH DO PRZEGLĄDU BIBLIOTECZNEGO

Redakcja zamawia materiały u autorów, ewentualnie na podstawie wcześniejszego zgłoszenia tematu lub konspektu. Materiałów nie zamówionych Redakcja nie zwraca.

Maszynopisy materiałów zamówionych powinny być przygotowane według dostarczonej autorowi instrukcji. Redakcja zastrzega sobie prawo skracania materiałów oraz wprowadzania zmian.

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

R. 42

1974

Zeszyt 2

TREŚĆ

Narada bibliotekarzy Polskiej Akademii Nauk
nt. Model biblioteki w placówce naukowej P.A.N
Warszawa, 12 listopada 1973 r.

ZAGAJENIE wygłoszone przez MARIĘ DEMBOWSKĄ	109
TEZY NARADY	111
ROMANA STECZOWICZ: Ogólne problemy bibliotek w placówkach naukowych PAN	113
ALEKSANDRA KRÓLIKOWSKA: Funkcje biblioteki w placówce naukowej. Na przykładzie Biblioteki IPPT PAN	127
MARIA CIECHOWSKA-RADECKA: Problemy małych bibliotek naukowych specjalnych	141
PRZEBIEG OBRAD (<i>Piotr Rutkowski</i>)	153
OGÓLNE WNIOSKI NARADY	159

Artykuły.

MIECZYŚLAWA ADRIANEK: Pierwsza oficjalna instrukcja katalogowania alfabetycznego w bibliotekach polskich	161
--	-----

Opinie. Poglądy. Propozycje.

JADWIGA OLCZAKOWA: Jeszcze „O katalogach bibliotecznych jako narzędziach informacji”	169
--	-----

Doniesienia

Komisja Informacji Naukowej, Bibliotek, Wydawnictw i Bazy Poligraficznej Rady Głównej Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (<i>Jacek Kornacki</i>)	175
Z badań nad stanem przygotowania bibliotecznego studentów I roku (<i>Elżbieta Jasiewicz</i>)	177
Zbiór dokumentów życia naukowego w Bibliotece PAN w Warszawie (F.)	180

Sprawozdania

Narada Komitetu Konsultatywnego Komisji Teorii i Badań Biblioteczno-znawczych IFLA (Warszawa 14-15 XII 1973) (<i>Jadwiga Kołodziejska</i>) . . .	183
--	-----

Rola wielkopolskich bibliotek i ośrodków informacji w regionie. (Sesja naukowa w Bibliotece Głównej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 17-18 XII 1973) (<i>Józef Gaca</i>)	185
---	-----

Przegląd zagadnień

Przegląd form wykorzystania techniki mikrofilmowej w systemach informacyjnych (<i>Teresa Styczyńska</i>)	187
--	-----

Recenzje

Informacja naukowa	-
M. Leska, K. Leski: Tezaurus informacji naukowej. Warszawa 1972 (<i>Janina Pelcowa</i>)	195
Wypożyczanie międzybiblioteczne	
S. K. Thomson: General interlibrary loan services in major academic libraries in the United States. 1967. School of Library Service, Columbia University (<i>Izabella Dowgiatto</i>)	198
Edytorstwo	
J. Trzynadłowski: Edycje pomnikowe Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich Wydawnictwa Polskiej Akademii Nauk. Wrocław 1973 (<i>Irena Bednarz</i>)	203
Przegląd piśmiennictwa krajowego (<i>Alicja Olejnik</i>)	205
Kronika krajowa	209
Kronika zagraniczna	212
Wydawnictwa otrzymane	216
Autorzy	219

CONTENTS

A conference on
the library pattern in a research institute
of the Polish Academy of Sciences
held by the Academy librarians, Warsaw, 12th Nov. 1973

OPENING ADDRESS BY MARIA DEMBOWSKA	109
THESES FOR THE CONFERENCE	111
ROMANA STECZOWICZ: General problems of the libraries in the research institutes of PAS (Summary — 126)	113
ALEKSANDRA KRÓLIKOWSKA: Library functions in a research institute. On the example of the Library in the IFTR (Summary — 139)	127
MARIA CIECHOWSKA-RADECKA: Problems of small research libraries (Summary — 151)	141
PROCEEDINGS OF THE MEETING (<i>Piotr Rutkowski</i>)	153
CONCLUSIONS	159

Articles

- MIECZYŚLAWA ADRIANEK: The first official descriptive cataloguing rules for libraries in Poland (Summary — 167) 161

Opinions. Views. Suggestions

- JADWIGA OLCZAKOWA: Again „On library catalogues as tools of information” 169

Communications

- The Scientific Information, Libraries, Editing and Printing Commission of the Chief Council of Science, Higher Education and Technics (*Jacek Kornacki*) 175
- A report on library training for first year students (*Elżbieta Jasiewicz*) 177
- A collection of scientific life documents in the Library of Polish Academy of Sciences in Warsaw (*F.*) 180

Reports

- A meeting of the Consultative Committee on Library Theory and Research of the IFLA, Warsaw 14th-15th Dec., 1973 (*Jadwiga Kołodziejka*) 183
- The role of libraries and information centres in the Wielkopolska region. (A research session held in the Main Library of the A. Mickiewicz University in Poznań, 17th-18th Dec., 1973) (*Józef Gaca*) 185

Surveys

- Forms of utilizing microphotography in information systems. A survey (*Teresa Styczyńska*) 187

- Reviews 195
- News from the country 209
- News from abroad 212
- Publications received 216
- Contributors 219

NARADA BIBLIOTEKARZY POLSKIEJ AKADEMII NAUK nt. MODEL BIBLIOTEKI W PLACÓWCE NAUKOWEJ PAN

Warszawa, 12 listopada 1973 r.

ZAGAJENIE

**WYGŁOSZONE PRZEZ PROF. DR HAB. MARIĘ DEMBOWSKĄ,
DYREKTORA BIBLIOTEKI PAN W WARSZAWIE**

Dzisiejsze zebranie ma podwójny charakter: nawiązuje ono do konferencji problemowych organizowanych przez Biuro Wydawnictw i Bibliotek PAN w latach 1963-1968, a jednocześnie jest pierwszą naradą pracowników bibliotek Polskiej Akademii Nauk i towarzystw naukowych w nowym okresie ich historii, w nowej sytuacji organizacyjnej. Zapoczątkowało ten nowy etap w rozwoju działalności bibliotecznej Polskiej Akademii Nauk Zarządzenie Sekretarza Naukowego w sprawie organizacji i działania sieci bibliotek naukowych Akademii z dnia 16 grudnia 1971 r. Ustanowiło ono w Polskiej Akademii Nauk jednolitą sieć bibliotek, postanawiając jednocześnie, że biblioteki Akademii oraz biblioteki dotowanych przez nią towarzystw naukowych wchodzą w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej, utworzonej ustawą o bibliotekach z dnia 9 kwietnia 1968 r. Oznacza to włączenie bibliotek naszej sieci do ogólnokrajowego systemu współpracy bibliotek w zakresie wszystkich dziedzin ich działalności, tj. w zakresie gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania zbiorów, a także w zakresie prac dokumentacyjno-informacyjnych i prac badawczych. Wynikają stąd dla naszych bibliotek, a w szczególności dla bibliotek placówek naukowych PAN, którym poświęcona jest dzisiejsza narada, nowe zadania i obowiązki. Dotychczas biblioteki te ograniczały się na ogół do zaspokajania potrzeb macierzystej instytucji. W nowej sytuacji stają się ogniwami ogólnokrajowego systemu bibliotek i ośrodków informacji naukowej, opartego na zasadzie podziału zadań w ramach ustalonego planu specjalizacji.

Stworzenie takiego zintegrowanego, sprawnie funkcjonującego systemu stanowi istotny warunek rozwoju współczesnej nauki i opartych

na niej różnych dziedzin gospodarki i kultury. Znalazło to wyraz w programie nakreślonym przez II Kongres Nauki Polskiej, który uznał za konieczne zacieśnienie współpracy placówek naukowych oraz jednostek gospodarki narodowej. Konieczność taka wynika zresztą z ogólnych trendów rozwojowych naszej epoki. Procesy integracyjne obejmują różne dziedziny działalności naukowej i praktycznej, zarówno w zasięgu poszczególnych krajów, jak i w skali międzynarodowej. Od szeregu lat trwają prace nad zorganizowaniem światowego systemu informacji naukowej i technicznej, zwanego UNISIST, podjęte przez UNESCO i Międzynarodową Radę Organizacji Naukowych. W systemie tym ważną rolę wyznacza się bibliotekom, zwłaszcza specjalistycznym, uważając je za prawdziwe ośrodki informacji naukowej w określonych dziedzinach. Przedmiotem współpracy krajów socjalistycznych w ramach RWPG są także zagadnienia informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej, a więc m. in. zagadnienia bibliotek.

Warunkiem powstania i skutecznego funkcjonowania systemów międzynarodowych, a w dalszej konsekwencji — światowego systemu informacji jest zorganizowanie sprawnego przepływu informacji w poszczególnych krajach, co z kolei musi być poprzedzone uporządkowaniem tych spraw w ramach różnych krajowych podsystemów. Jeden z takich krajowych podsystemów stanowi sieć biblioteczna Polskiej Akademii Nauk.

Dzisiejsza nasza narada otwiera cykl konferencji problemowych zaplanowanych przez Biuro Wydawnictw i Bibliotek PAN w wykonaniu wspomnianego zarządzenia Sekretarza Naukowego PAN w sprawie sieci bibliotecznej Akademii. Celem narady jest omówienie nowych zadań wynikających z tego zarządzenia dla bibliotek placówek Akademii, rozważenie możliwości realizacji tych zadań w obecnej sytuacji bibliotek, wskazanie na potrzebne do tego środki.

Nakreślony w tezach narady model biblioteki w placówce naukowej PAN ma w znacznej mierze charakter przyszłościowy, prognostyczny, używając aktualnej dziś terminologii. Zrealizowanie tego modelu uzależnione jest od wielu warunków. Są to warunki natury formalno-organizacyjnej i rzeczowej, warunki o charakterze obiektywnym i subiektywnym. Zostaną one przedstawione szerzej w referatach i dyskusji.

Pozwolę sobie wyrazić nadzieję, że wyniki naszej narady przyczynią się w jakimś stopniu do stworzenia bibliotekom warunków potrzebnych do realizacji ich nowych zadań, że oddziałają pozytywnie na rozwój bibliotek, zbliżając je do pożądanego kształtu przyszłości.

TEZY NARADY

1. Biblioteka placówki PAN jest biblioteką specjalistyczną, wypełniającą określone zadania w stosunku do placówki macierzystej, jak również zadania przypadające bibliotece w ramach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i ogólnokrajowego systemu informacji naukowej.

2. Zadania biblioteki w stosunku do placówki macierzystej polegają na prowadzeniu dla potrzeb badawczych i dydaktycznych placówki szeroko rozumianej działalności informacyjnej, obejmującej (zgodnie z określeniem przyjętym w uchwale nr 35 Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1971 w sprawie rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej): gromadzenie, opracowywanie, przetwarzanie i udostępnianie pierwotnych, wtórnych i pochodnych materiałów informacyjnych oraz upowszechnianie i popularyzowanie osiągnięć danej dziedziny wiedzy.

Działalność tę biblioteka prowadzi w ścisłym powiązaniu z planami badawczymi placówki, korzystając w razie potrzeby z merytorycznej pomocy i konsultacji pracowników naukowych placówki.

3. Zadania biblioteki w ramach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i ogólnokrajowego systemu informacji polegają na współpracy z innymi bibliotekami i ośrodkami informacji naukowej — zgodnie z postanowieniami ustawy o bibliotekach z 9 IV 1968 r. i zarządzenia nr 49/71 Sekretarza Naukowego PAN w sprawie organizacji i działania sieci bibliotek naukowych Polskiej Akademii Nauk — oraz przepisów wykonawczych do wym. aktów.

W szczególności — biblioteka realizuje zadania wyznaczone jej w planie specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej, świadcząc usługi na rzecz wszystkich zainteresowanych.

4. Biblioteka prowadzi ponadto:

prace dydaktyczne, polegające na kształceniu młodych pracowników naukowych w zakresie umiejętności korzystania ze źródeł informacji naukowej;

prace badawcze, mające na celu optymalizację działalności informacyjnej w danej dziedzinie, ze szczególnym uwzględnieniem badań potrzeb użytkowników informacji naukowej.

ROMANA STECZOWICZ

OGÓLNE PROBLEMY BIBLIOTEK W PLACÓWKACH NAUKOWYCH PAN

INFORMACJE WSTĘPNE

Przedstawione rozważania dotyczą ogólnej sytuacji bibliotek w placówkach naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz wysuwają pewne propozycje w zakresie organizacji i działalności tych bibliotek.

Celem ich jest przypomnienie oraz wypunktowanie problemów, które łączą się z pojęciem modelu biblioteki w placówce naukowej PAN, stanowiąc bądź właściwe tej grupie bibliotek warunki działalności, bądź też elementy składowe zagadnienia.

Model biblioteki w placówce naukowej PAN stać się powinien przedmiotem stałego zainteresowania wszystkich organów Akademii odpowiedzialnych za działalność biblioteczną — Biura Wydawnictw i Bibliotek, Wydziałów PAN, placówek naukowych, bibliotek samodzielnych. Naradę bibliotekarzy należy traktować jako zapoczątkowanie prac nad tym zagadnieniem i próbę nakreślenia programu.

Biblioteki placówek naukowych PAN stanowią jedną z grup bibliotek naukowych. Bibliotek naukowych w Polsce według stanu na dzień 31 grudnia 1972 r. było łącznie 330¹. W grupie tej mieści się 76 bibliotek PAN, tzn. 5 bibliotek samodzielnych oraz 71 bibliotek placówek naukowych (biblioteki towarzystw naukowych, poza Biblioteką Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Biblioteką im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego, nie są zaliczane do tej kategorii bibliotek).

Biblioteki placówek naukowych PAN tworzą jedną z czterech grup bibliotek sieci PAN, obejmującej ponadto: biblioteki samodzielne, biblioteki stacji naukowych PAN za granicą, biblioteki towarzystw naukowych dotowanych przez PAN².

¹ *Rocz. statyst.* R. 33: Warszawa 1973 s. 507.

² Por. Zarządzenie nr 49/71 Sekretarza Naukowego Polskiej Akademii Nauk z dnia 16 grudnia 1971 r. w sprawie organizacji i działania sieci bibliotek naukowych Polskiej Akademii Nauk. *Prz. bibliot.* R. 40: 1972 z. 2 s. 229-230; L. Łoś: Biblioteki Polskiej Akademii Nauk. Zarys kształtowania sieci i stan aktualny. Wrocław 1973 ss. 247.

Zadania bibliotek placówek naukowych PAN wypływają z zadań ich placówek macierzystych, które określa statut organizacyjny Polskiej Akademii Nauk: „Akademia organizuje i prowadzi sieć własnych placówek naukowych, których zadaniem jest prowadzenie badań naukowych, kształcenie i doskonalenie kadr naukowych, upowszechnianie wiedzy i wykonywanie innych zadań przewidzianych przez obowiązujące przepisy”³.

Biblioteki placówek naukowych PAN nie mają określonego statusu prawnego; zarządzenie nr 49/71 Sekretarza Naukowego Polskiej Akademii Nauk z dnia 16 grudnia 1971 r. w sprawie organizacji i działania sieci bibliotek Polskiej Akademii Nauk stwierdza jedynie, że „Biblioteki placówek naukowych działają w ramach struktury organizacyjnej placówek” (§ 4 pkt. 3).

Struktura organizacyjna placówek naukowych Akademii nie uwzględnia jednak miejsca i zadań bibliotek tych placówek w ramach ogólnokrajowego systemu bibliotek naukowych, nie zawsze też widoczne jest miejsce biblioteki w strukturze organizacyjnej placówki.

Biblioteki w placówkach naukowych Akademii, szczególnie tych, które były organizowane dopiero w ramach PAN, powstawały często bez określonego i przemyślanego planu, dotyczącego ich charakteru oraz zakresu i zasięgu gromadzonych materiałów bibliotecznych.

Miejsce i obowiązki tych bibliotek w ramach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej wynikają z ustawy o bibliotekach z dnia 9 kwietnia 1968 r., z zarządzenia nr 49/71 Sekretarza Naukowego Polskiej Akademii Nauk z dnia 16 grudnia 1971 r. w sprawie organizacji i działania sieci bibliotek Polskiej Akademii Nauk oraz z zarządzenia nr 15 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 9 lutego 1973 r. w sprawie zasad specjalizacji materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej centralnych bibliotek naukowych, wydane w porozumieniu z Ministrem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki i Sekretarzem Polskiej Akademii Nauk⁴.

W Polskiej Akademii Nauk istnieją placówki różnej rangi: instytuty, zakłady, pracownie. Miejsce biblioteki placówki naukowej w ramach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej nie musi i nie powinno być uzależnione od rangi placówki. Zakres działalności bibliotecznej w placówce naukowej PAN powinien być uwarunkowany stanem innych bibliotek naukowych o identycznym lub pokrewnym profilu oraz miejscem biblioteki wśród innych bibliotek naukowych — uniwersalnych i specjalnych. Dlatego też nie można przyjmować jednego wzorca organizacyjnego dla wszystkich bibliotek placówek naukowych PAN. Wspólną cechą i zada-

³ Załącznik do uchwały nr 385 Rady Ministrów z dnia 12 grudnia 1968 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Polskiej Akademii Nauk. *Monif. pol.* nr 72 poz. 334 § 23.1.

⁴ *Dz. urz. Min. Kult.* 1973 nr 2 poz. 18.

nieniem tych bibliotek powinno być natomiast prowadzenie szeroko rozumianej działalności informacyjnej.

Obecny stan bibliotek placówek naukowych PAN odbiega na wielu odcinkach od założeń modelu przedstawionego w tezach naszej narady.

Świadomość dysproporcji istniejących między zadaniami a warunkami działania, nie tylko zresztą bibliotek w placówkach naukowych PAN, lecz wszystkich polskich bibliotek naukowych, powinna stanowić czynnik mobilizujący do podejmowania prób przewyżczenia istniejących trudności. Należy w tym miejscu przypomnieć, że trudności w podolaniu zadaniami, jakie stawia przed bibliotekami rozwój nauki, cywilizacji i tempo życia są zjawiskiem typowym dla współczesnego świata w ogóle, nawet w tych krajach, które mogły stworzyć bibliotekom korzystniejsze warunki działania przez modernizację ich wyposażenia technicznego.

Czynnikami, które powinny wpłynąć pozytywnie na stworzenie polskim bibliotekom naukowym warunków odpowiadających ich odpowiedzialnym zadaniom są wnioski, jakie wypływają z programu rozwoju nauki polskiej nakreślonego przez II Kongres Nauki Polskiej, a także z „Programu działalności MNSzWiT w zakresie tworzenia i doskonalenia warunków rozwoju nauki i techniki oraz przygotowania kadr z wykształceniem wyższym dla gospodarki narodowej na okres do 1975 r. i na lata dalsze”⁵. Program ten „obejmuje swoim zasięgiem tematycznym nie tylko szkoły wyższe i placówki naukowo-badawcze podporządkowane Ministerstwu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, ale również szkoły, placówki i instytucje działające na odcinku badań i prac rozwojowych oraz kształcenia, wychowywania i doskonalenia kadr dla gospodarki, podporządkowane innym ministerstwom i centralnym urządcom oraz Polskiej Akademii Nauk”⁶. Jednym z głównych kierunków tego programu jest „rozwijanie sieci bibliotek i poprawa ich wyposażenia”⁷. Program przewiduje w ramach doskonalenia systemu sterowania bazą naukowo-techniczną m. in. „prowadzenie wspólnej polityki i gospodarki wyposażeniem badawczym i technicznym, transportem, bibliotekami, służbami informacji naukowo-technicznej”⁸ (*podkreślenia RS*).

Z omówionych wyżej założeń wynikają dla bibliotek sieci PAN, a więc i dla bibliotek w placówkach naukowych Akademii poważne obowiązki, ale wraz z podjęciem tych obowiązków łączą się nowe, ciekawe perspektywy rozwoju. Uwzględnienie bibliotek PAN w programie działania resortu nauki, szkolnictwa wyższego i techniki pociągnąć za sobą powinno stworzenie tym bibliotekom takich warunków rozwoju

⁵ *Nauka pol.* R. 21: 1973 nr 3 s. 37 - 65.

⁶ *Ibid.* s. 37.

⁷ *Ibid.* s. 40.

⁸ *Ibid.* s. 65.

i działalności, które są niezbędne dla wywiązania się z ich obowiązków.

Istotny wpływ na obowiązki bibliotek sieci PAN będzie miało również wprowadzenie w życie zarządzenia nr 15 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 9 lutego 1973 r. w sprawie zasad specjalizacji materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej centralnych bibliotek naukowych. Obecnie jest przygotowywany projekt statutu Biura Bibliotek Centralnych, organu wykonawczego do spraw specjalizacji materiałów bibliotecznych⁹.

W stosunku do sytuacji bibliotek w placówkach naukowych PAN pozostała wciąż jeszcze aktualna większość postulatów sformułowanych w październiku 1967 r. przez prof. Henryka Markiewicza oraz przez Komisję Biblioteczną Wydziału I Nauk Społecznych PAN¹⁰. Postulaty i wnioski zgłoszone wówczas można odnieść do bibliotek w placówkach naukowych wszystkich wydziałów Akademii. Dotyczyły one m. in.: dopływu aktualnych materiałów do bibliotek, tempa i sposobu opracowywania zbiorów, wartości informacyjnej katalogów bibliotecznych, przygotowania specjalistycznego i bibliotecznego pracowników bibliotek, przeprowadzenia klasyfikacji bibliotek, opracowania planu perspektywicznego budownictwa bibliotecznego, poszerzenia bazy technicznej w zakresie prac bibliotecznych, przekazywania bibliotekom wszelkich powielanych materiałów konferencyjnych, usprawnienia organizacji zakupu książek nie objętych handlem Domu Książki, zwiększenia rygorów dotyczących egzekwowania zwrotów wypożyczonych książek.

Wśród bibliotek placówek naukowych PAN istnieją biblioteki, które można uznać za wzorcowe w ogóle albo też wzorcowymi są poszczególne odcinki ich działalności. Dorobek i doświadczenia tych bibliotek w zakresie działalności merytorycznej i organizacyjnej stanowią istotną wartość i powinny być upowszechnione wśród innych bibliotek naukowych w kraju.

W realizacji założeń modelu organizacyjnego bibliotek w placówkach naukowych PAN powinny być uwzględnione wszystkie pozytywne rezultaty dotychczasowej działalności bibliotecznej; założenia te musiałyby mieć jednak w znacznej części charakter postulatów, przy których formułowaniu należy brać pod uwagę obowiązujące podstawy prawne oraz realne warunki działalności bibliotecznej w kraju i w Akademii. Celem ostatecznym prac nad kształtowaniem modelu biblioteki w placówce naukowej PAN powinna być optymalizacja działalności bibliotecznej w placówkach, należy się jednak liczyć z tym, że nie wszystko i nie od razu będzie mogło być kształtowane wedle nakreślonego wzorca.

⁹ Sprawa ta jest szczegółowo omówiona w artykule A. Romańskiej: Pierwszy akt prawny w zakresie specjalizacji działalności bibliotek naukowych w Polsce. *Prz. bibliot.* R. 42: 1974 z. 1 s. 21-36.

¹⁰ H. Markiewicz: Biblioteka jako warsztat naukowy humanisty. *Spraw. z Pr. nauk. Wyzd. Społ. R. 11: 1968 z. 1 s. 1-24.*

Obecne tendencje w ogólnokrajowym programie działalności bibliotecznej zakładają daleko idącą współpracę bibliotek wszelkich typów oraz zmierzają do ujednoczenia zasad i metod podstawowych form działalności bibliotecznej, dlatego też szereg poruszonych na naradzie zagadnień dotyczy w ogóle współczesnych bibliotek naukowych, nie tylko bibliotek w placówkach naukowych PAN.

Prace nad zagadnieniem modelu biblioteki w placówce naukowej PAN powinny zmierzać do stworzenia wzorca racjonalnej, ekonomicznej i elastycznej organizacji podporządkowanej zadaniom merytorycznym.

Wśród bibliotek w placówkach naukowych PAN wyróżnić można kilka rodzajów:

1. Biblioteki spełniające warunki bibliotek centralnych dla określonych dziedzin wiedzy ewentualnie mogące pełnić te funkcje przez pewien okres czasu lub w ograniczonym zakresie.

Powierzenie bibliotekom w placówkach naukowych PAN funkcji bibliotek centralnych byłoby bardzo korzystne ze względów merytorycznych. Jednakże prowadzenie takich bibliotek przez konkretne placówki naukowe byłoby równoznaczne z wyznaczeniem tym placówkom dodatkowych zadań. Musiałoby to znaleźć odbicie w statucie i strukturze organizacyjnej placówki. Takimi bibliotekami mogłyby być np.: Biblioteka Instytutu Badań Literackich, Biblioteka Instytutu Sztuki PAN, Biblioteka Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Nenckiego, Biblioteka Instytutu Zoologicznego, Biblioteka Zakładu Ochrony Przyrody, Biblioteka Instytutu Matematycznego.

2. Biblioteki połączone i działające wspólnie z bibliotekami instytutów, wydziałów lub katedr wyższych uczelni lub z bibliotekami towarzystw naukowych. Obowiązki tych bibliotek obejmują usługi związane z działalnością naukowo-badawczą i naukowo-dydaktyczną placówek macierzystych w szerokim zakresie.

Należy zaznaczyć, że wśród bibliotek w placówkach naukowych Akademii znajdują się biblioteki należące jednocześnie do obu wymienionych rodzajów, jak np.: Biblioteka Instytutu Filozofii i Socjologii PAN połączona z Biblioteką Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz Biblioteką Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Biblioteka Instytutu Botaniki PAN połączona z Biblioteką Katedry Systematyki i Genetyki Roślin Uniwersytetu Jagiellońskiego, Biblioteka Instytutu Geografii PAN połączona z Biblioteką Instytutu Geografii Uniwersytetu Warszawskiego. Biblioteki te mogłyby pełnić funkcje bibliotek centralnych dla odpowiednich dziedzin wiedzy.

Połączenie bibliotek placówek naukowych PAN z bibliotekami wydziałowymi wyższych uczelni dało na ogół pozytywne rezultaty i wszystko wskazuje na to, że trendy rozwojowe bibliotekarstwa naukowego

w Polsce zmierzają do integracji bibliotek Akademii, z bibliotekami uczelnianymi. W stosunku do kilku dyscyplin istnieją już wstępne porozumienia i plany w tym zakresie.

3. Biblioteki naukowe specjalistyczne — warsztatowe, których zadaniem jest przede wszystkim zaspokajanie potrzeb placówek macierzystych i pracowników tych placówek. Biblioteki te nie przewidują podejmowania obowiązków bibliotek centralnych, gdyż byłyby one dla nich zbyt dużym obciążeniem, jakkolwiek wywiązują się ze wszystkich obowiązków wynikających z należenia do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej (przekazywanie opisów wydawnictw zagranicznych do katalogów centralnych, uczestniczenie w wypożyczeniu międzybibliotecznym i in.) Takimi bibliotekami są np.: Biblioteka Instytutu Historii, Biblioteka Instytutu Nauk Prawnych, Biblioteka Instytutu Chemii Fizycznej, Biblioteka Instytutu Chemii Organicznej, Biblioteka Zakładu Nauk Geologicznych, Biblioteka Centrum Medycyny Doświadczalnej i Klinicznej.

Nie wszystkie biblioteki istniejące w placówkach PAN mieszczą się w wymienionych wyżej rodzajach. Są placówki naukowe, które formalnie nie przewidują organizowania biblioteki, ale ograniczają się do posiadania księgozbioru podręcznego dostosowanego do własnych potrzeb. W obecnej sytuacji zatarła się w wielu przypadkach różnica między biblioteką a księgozbiorem podręcznym. Istnieje w Akademii szereg bibliotek, które właściwie powinny mieć charakter księgozbiorów podręcznych. W związku z postulatem klasyfikowania bibliotek według ustalonych kryteriów należy przede wszystkim ustalić i przyjąć definicję biblioteki warsztatowej w placówce naukowej PAN oraz definicję księgozbioru podręcznego specjalistycznego w placówce naukowej PAN.

Ograniczenie działalności bibliotecznej do prowadzenia jedynie księgozbioru podręcznego, co w wielu przypadkach byłoby najwłaściwszym rozwiązaniem z merytorycznego i organizacyjnego punktu widzenia, wymagałoby zapewnienia możliwości korzystania przez pracowników placówki ze zbiorów innej biblioteki specjalistycznej — na warunkach pewnego uprzywilejowania w zakresie wypożyczeń. Zakres i charakter takiego księgozbioru musiałyby być określone przez kierownictwo placówki macierzystej ewentualnie w porozumieniu z odpowiednią biblioteką samodzielną, która przejęłaby część odpowiedzialności za prawidłowe zorganizowanie i prowadzenie takiego księgozbioru.

W obrębie placówek naukowych Akademii znajdują się poza bibliotekami i księgozbiorami podręcznymi zbiory materiałów bibliecznych wymagające podjęcia decyzji organizacyjnych dotyczących ich dalszych losów, są to księgozbiory w poszczególnych jednostkach organizacyjnych pozostające poza ewidencją statystyczną i zasięgiem działalności bibliotek w placówkach naukowych PAN oraz zbędne księgozbiory, które stano-

wiły kiedyś warsztat dla opracowania konkretnego zadania, po czym stały się martwe i nieprzydatne, jakkolwiek często są bardzo cenne i mogłyby być z pożytkiem wykorzystane w innych ośrodkach naukowych.

Jednym z postulatów dotyczących wypracowania modelu biblioteki w placówce naukowej PAN powinno być założenie tworzenia bibliotek w tych placówkach, w których jest to konieczne; w wielu przypadkach można by postulować wypożyczanie przez placówkę na dłuższy okres całych księgozbiorów z innych bibliotek naukowych. Takie rozwiązanie byłoby pożądane np. przy przygotowywaniu wydawnictw źródłowych z dyscyplin humanistycznych, z czym łączy się zwykle tworzenie biblioteki z dużym nakładem środków i niełatwymi do przewyciężenia trudnościami w skompletowaniu wszystkich potrzebnych wydawnictw, często dla jednego konkretnego zadania, po którego wypełnieniu biblioteka taka staje się zbędna i martwa. Praktyka taka byłaby możliwa jedynie przy właściwie zorganizowanej współpracy bibliotek krajowych oraz po przewyciężeniu pewnych oporów, jakie zapewne wystąpiłyby w bibliotekach posiadających cenne zbiory historyczne, często w wielu egzemplarzach. Stosowanie takiej praktyki wymagałoby formalnego uregulowania takiej działalności, odbiegającej nieco od działalności dotychczasowej.

Z uwagi na to, że opracowanie i przechowywanie w bibliotece wydawnictwa przewyższa najczęściej jego wartość rynkową, oraz że warunki lokalowe bibliotek w placówkach naukowych PAN są zwykle bardzo ograniczone wydaje się wskazane postulowanie w ramach prac nad zagadnieniem modelu biblioteki w placówce naukowej PAN dążenia do odciążenia bibliotek od konieczności gromadzenia materiałów, które użytkownicy mogą uzyskiwać w inny sposób. Dotyczyć to powinno wydawnictw, które są potrzebne w wielu egzemplarzach lub wydawnictw nieściśle profilowych i takie powinny być nabywane przez placówkę nie do zbiorów bibliotecznych, ale bezpośrednio do użytku służbowego pracowników.

Z przedstawionych założeń wynika, że działalność biblioteczna placówek naukowych Polskiej Akademii Nauk powinna obejmować: 1) prowadzenie bibliotek wypełniających zadania w stosunku do placówek macierzystych oraz w ramach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej; 2) prowadzenie księgozbiorów podręcznych do użytku wewnętrznego poszczególnych placówek; 3) wykorzystywanie w możliwie szerokim zakresie zbiorów zgromadzonych w innych bibliotekach krajowych; 4) przekazywanie innym instytucjom naukowym zbędnych w placówkach PAN księgozbiorów lub bibliotek.

Uzupełnieniem działalności bibliotecznej powinno być zaopatrywanie pracowników placówek macierzystych w dostępne na rynku krajowym wydawnictwa, których wprowadzanie do zbiorów bibliecznych jest niewskazane, a które są tym pracownikom potrzebne do konkretnych celów; wydawnictwa te po wykorzystaniu mogłyby trafić do biblioteki składowej, do zbioru dubletów i druków zbędnych lub znaleźć swoje miejsce w innej bibliotece (np. uczelnianej dla celów dydaktycznych) albo też być sprzedane w antykwariacie, lub przekazane na makulaturę.

FUNKCJE BIBLIOTEK W PLACÓWKACH NAUKOWYCH PAN

Gromadzenie zbiorów i informacji

Każda biblioteka placówki naukowej PAN powinna dążyć do posiadania pełnego rozeznania w zakresie swoich potrzeb dotyczących gromadzenia materiałów bibliecznych.

Rozeznanie to powinno być oparte na:

1) znajomości zasobu zgromadzonych materiałów bibliecznych w placówce (poza biblioteką pewne rodzaje materiałów bibliecznych mogą znajdować się w innych komórkach organizacyjnych placówki — w sekretariatach naukowych, archiwach naukowych, działach dokumentacji i informacji, w poszczególnych zakładach i pracowniach) i ich stosunku do założonej specjalizacji biblioteki;

2) znajomości zbiorów bibliotek pokrewnych;

3) orientacji co do dezyderatów, których nie udało się zrealizować (dezyderaty takie powinny być przechowywane w bibliotece, jako źródło informacji bibliograficznej o istniejących dokumentach);

4) orientacji w zakresie dezyderatów realizowanych;

5) orientacji w zasobie zbiorów wyłączonych z księgozbioru lub przemieszczonych (ze względu na rzadkie wykorzystywanie);

6) informacjach o instytucjach i organizacjach naukowych, badaczach, wydawcach i wydawnictwach, których działalność i dorobek należy systematycznie śledzić.

Przy gromadzeniu zbiorów w bibliotece specjalistycznej należy mieć na uwadze nie tylko ogromną ilość publikacji naukowych ukazujących się współcześnie, ale również i to, że z tej ogromnej masy wydawnictw publikowanych tylko część ma wartość pierwotnych publikacji źródłowych, większość dubluje informacje naukowe; świadomość tego zjawiska nie zawsze towarzyszy praktycznej działalności bibliotek naukowych na odcinku gromadzenia zbiorów.

Przy gromadzeniu zbiorów i informacji konieczna jest systematyczna, ścisła współpraca bibliotekarzy z użytkownikami — przede wszystkim z pracownikami placówek macierzystych.

Opracowanie zbiorów

W zakresie opracowania zbiorów gromadzonych przez biblioteki w placówkach naukowych PAN postuluje się maksymalnie wysoki poziom opracowania merytorycznego oraz uwzględnianie wszystkich rzeczywistych potrzeb i, w miarę możliwości, także zwyczajów użytkowników tych bibliotek.

Wpływające do placówki materiały biblioteczne powinny być opracowane na bieżąco w sposób zakładający wykazanie maksimum informacji zawartych w tych materiałach. Łączy się to ze sporządzaniem wielu opisów pomocniczych, wymienianiem zawartości wydawnictw zbiorowych i czasopism.

Przy opracowaniu zbiorów postulować należy wykorzystywanie wszelkich informacji o wydawnictwie (bibliografii, recenzji). Celowe byłoby również uzupełnienie opisu dokumentów oceną ich wartości dokonaną przez użytkowników, którzy z nich korzystali; ułatwiłoby to w przyszłości prace związane z selekcją zbiorów, zabezpieczając przed zbył pochopnymi decyzjami w tym zakresie.

Postulowanie wieloaspektowego opracowania materiałów bibliotecznych, uwzględniającego również ich ocenę merytoryczną, opiera się m. in. na doświadczeniach bibliotek zagranicznych, przede wszystkim amerykańskich, które posługują się już automatycznymi nośnikami informacji i które przy tej okazji stwierdzają, że wartość przekazywanej w ten sposób informacji jest niewielka, z powodu niewystarczającego dla celów naukowych podstawowego opracowania dokumentów.

Wszystkie znajdujące się w placówce zbiory materiałów bibliotecznych powinny być wykazane w jednym ogólnym katalogu alfabetycznym, niezależnie od rodzaju i formy dokumentów, ponieważ dla użytkowników naukowych bibliotek specjalistycznych istotne znaczenie ma treść dokumentu a nie jego postać lub forma wydawnicza.

Wykazywanie w jednym ogólnym katalogu alfabetycznym wszystkich prac danego autora znajdujących się w placówce (książek, artykułów opublikowanych w czasopismach, maszynopisów prac nie opublikowanych, mikrofilmów lub fotokopii, publikacji, których biblioteki nie udało się uzyskać) ułatwiłoby użytkownikom biblioteki śledzenie dorobku innych specjalistów.

Katalog alfabetyczny (szczególnie, gdy biblioteka nie prowadzi katalogu rzeczowego) powinien zawierać opisy pomocnicze dla nazw instytucji sprawczych, nazw geograficznych, oraz takich imprez, jak zjazdy, konferencje naukowe, sympozja, wystawy, itp.

Katalogi alfabetyczne bibliotek specjalistycznych powinny mieć na celu przede wszystkim dostarczenie szybkiej, wszechstronnej informacji

o zgromadzonych materiałach, niezależnie od tego, czy użytkownik zna hasło, pod jakim sporządzony być powinien opis główny.

Tworzenie katalogów alfabetycznych w specjalistycznych bibliotekach jedynie z opisów głównych byłoby jednoznaczne z wyłączeniem szeregu dokumentów z obiegu, gdyż użytkownicy tych bibliotek stosunkowo rzadko poszukują wydawnictw według haseł bibliograficznych.

Karty pomocnicze znacznie powiększają katalog; trendy światowe zmierzają w kierunku uzupełniania katalogów alfabetycznych różnego rodzaju indeksami, które zastępują opisy pomocnicze w katalogach.

Katalogi rzeczowe w bibliotekach placówek naukowych PAN powinny być tworzone dla poszczególnych dyscyplin i specjalizacji według schematów opracowywanych wspólnie z użytkownikami — pracownikami naukowymi danej placówki.

Zaplanowanie i zorganizowanie prac na tym odcinku, przede wszystkim w tych bibliotekach, które nie posiadają dotąd katalogów rzeczowych, byłoby bardzo istotne w związku z prowadzonymi obecnie w Bibliotece Narodowej pracami nad automatyzacją bibliografii narodowej, z czym łączy się konieczność opracowania nowego słownika tematów.

Słownik ten powinien uwzględniać terminologię poszczególnych dziedzin wiedzy, stosowaną w odpowiednich bibliotekach specjalistycznych. Uwzględnienie tej terminologii w słowniku tematów przygotowywanym dla bibliografii narodowej zwiększyłoby przydatność tej bibliografii dla naukowych bibliotek specjalistycznych oraz w krajowym, międzynarodowym i światowym systemie informacji.

Udostępnianie zbiorów

W związku z obowiązkami, jakie wynikają obecnie dla bibliotek sieci PAN z programu rozwoju nauki polskiej (por. s. 115) należy przewidywać poszerzenie kręgu użytkowników korzystających zarówno z udostępniania preencyjnego, jak i z wypożyczeń międzybibliotecznych.

W bibliotekach placówek naukowych PAN należy zakładać traktowanie pewnych grup użytkowników w sposób uprzywilejowany. Użytkownikami uprzywilejowanymi co do liczby i terminów wypożyczanych zbiorów oraz prawa pierwszeństwa do korzystania z rzadkich dokumentów (przede wszystkim naukowej literatury zagranicznej, preprintów, opracowań nie przeznaczonych do opublikowania oraz opracowań i wydawnictw nie przeznaczonych do powszechnego udostępniania) powinni być członkowie Polskiej Akademii Nauk oraz pracownicy naukowcy placówek macierzystych.

Biblioteki placówek naukowych PAN powinny informować o swoich

zasobach i nowościach biblioteki uczelniane, biblioteki naukowe specjalne oraz biblioteki fachowe i ośrodki informacji w instytucjach resortowych — na zasadach partnerstwa, tzn. korzystania z podobnych informacji ze strony innych bibliotek i ośrodków.

Postulat ten jest szczególnie istotny dla bibliotek z zakresu nauk ścisłych i technicznych. W bibliotekach fachowych i ośrodkach informacji instytutów resortowych znajdują się bowiem dokumenty (czasopisma zagraniczne, patenty, literatura firmowa) będące poza obiegiem bibliotecznym w sieci ogólnokrajowej; biblioteki placówek naukowych PAN gromadzą natomiast materiały źródłowe w zakresie piśmiennictwa naukowego, wydawnictwa kongresowe, nie publikowane opracowania naukowe, które to materiały są trudniej dostępne dla bibliotek i ośrodków informacji spoza sieci PAN. Dlatego też daleko idąca współpraca w zakresie udostępniania zbiorów mogłaby przynieść istotne, choć trudno wymierne, korzyści dla nauki i gospodarki narodowej.

Przechowywanie i konserwacja zbiorów

Kryteriami decydującymi o miejscu i sposobie przechowywania poszczególnych rodzajów materiałów bibliecznych powinny być: rodzaj materiałów, zakres specjalizacji biblioteki oraz jej warunki lokalowe.

Wszelkie wydawnictwa o charakterze informacyjnym muszą być prezentowane w układzie rzeczowym, z wolnym dostępem do półek. Ta grupa wydawnictw, poza wydawnictwami o krótkotrwałej aktualności, powinna być oprawiana. W stosunku do wydawnictw, które do zbiorów bibliecznych włączone są tylko na pewien okres, nawet jeśli nie jest on z góry oznaczony, z oprawy można zrezygnować i przechowywać je w ewentualnie gorszych warunkach magazynowych.

W bibliotece specjalistycznej, szczególnie w zakresie nauk ścisłych i technicznych, do zagadnienia opraw należy podchodzić w sposób racjonalny; oprawianie wydawnictwa w obecnych warunkach trwa tak długo, że należy raczej zrezygnować z oprawy na rzecz szybszego udostępnienia go użytkownikom.

W niektórych bibliotekach placówek naukowych PAN znajdują się materiały biblieczne, które poza wartościami merytorycznymi mają również dużą wartość jako zabytki piśmiennictwa i kultury materialnej. Biblioteki placówek PAN nie mają na ogół warunków przechowywania i konserwacji obiektów zabytkowych, a także ich odpowiedniego opracowania, toteż należy bezwzględnie postulować przekazanie takich materiałów jednej z bibliotek samodzielnych PAN lub innej bibliotece naukowej w kraju, ewentualnie na zasadzie depozytu.

Formy działalności informacyjnej

Nie każda biblioteka w placówce naukowej PAN jest powołana do wypełniania wszystkich funkcji w procesie informacji naukowej.

Pełne obowiązki w tym zakresie będą miały biblioteki o charakterze centralnym, których działalność informacyjna ma polegać na: „1) opracowywaniu i rozpowszechnianiu bibliografii zawartości czasopism i innych wydawnictw ciągłych oraz wydawnictw zwartych o charakterze prac zbiorowych, 2) opracowywaniu i upowszechnianiu tematycznych zestawień bibliograficznych, 3) bieżącym przekazywaniu informacji o posiadanych zbiorach materiałów bibliotecznych do prowadzonych w kraju katalogów centralnych, a w szczególności do katalogów centralnych prowadzonych przez Bibliotekę Narodową, oraz przekazywaniu informacji innym, powołanym do tego instytucjom. Biblioteka centralna świadczy w miarę potrzeby i możliwości inne formy usług informacyjnych w oparciu o prowadzone katalogi, własne opracowania dokumentacyjne oraz materiały informacyjne uzyskiwane z krajowych i zagranicznych systemów bibliotecznych”¹¹.

Wszystkie inne biblioteki w placówkach naukowych PAN — poza współdziałaniem z bibliotekami centralnymi (w swojej specjalności) — będą zobowiązane do udostępniania użytkownikom każdej informacji naukowej w zakresie swego profilu, co będzie możliwe jedynie przy ścisłej współpracy i wykorzystywaniu rezultatów działalności informacyjnej innych bibliotek.

Specjalną formą działalności biblioteki w placówce naukowej PAN powinno być wszechstronne i wieloaspektowe dokumentowanie i udostępnianie informacji: o pracach badawczych prowadzonych w danej placówce, o zbiorach dokumentów źródłowych i pochodnych znajdujących się w placówce oraz o pracach i zbiorach instytucji i osób współpracujących z daną placówką.

Mieści się tu m. in. obowiązek rozpowszechniania dorobku naukowego placówki poprzez rozprowadzanie jej wydawnictw naukowych oraz opublikowanych w innych wydawnictwach prac naukowych jej pracowników (m. in. w drodze wymiany krajowej i zagranicznej).

Prace badawcze

Optymalizacja działalności bibliotecznej w placówkach naukowych PAN wymagać będzie prowadzenia prac badawczych w zakresie:

- 1) metod działalności i organizacji bibliotek tego typu;
- 2) opracowywania pomocy informacyjnych dla użytkowników.

¹¹ Zarządzenie nr 15 Min. Kultury i Sztuki (por. przypis 4) § 8 ust. 4 pkt 1-3, 5.

Tematami zasługującymi na zainteresowanie w pierwszej kolejności są: zagadnienie księgozbioru podręcznego dla poszczególnych dyscyplin, specjalizacji, tematów; miejsce i rola biblioteki w placówce i w systemie informacji; zakres i metody przygotowania użytkowników biblioteki w korzystaniu ze źródeł informacji naukowej.

Prace dydaktyczne

Prace dydaktyczne bibliotek w placówkach naukowych PAN powinny być organizowane pod kątem następujących zadań:

- 1) kształcenia personelu biblioteki — w zakresie optymalnego organizowania i wykonywania wszystkich zadań biblioteki;
- 2) kształcenia użytkowników biblioteki — w zakresie umiejętności korzystania ze źródeł informacji, z różnorodnych usług współczesnych bibliotek i innych służb informacyjnych;
- 3) przygotowywania do pracy w bibliotekach specjalistycznych studentów i absolwentów bibliotekoznawstwa oraz absolwentów specjalistycznych studiów wyższych, którzy podejmą w przyszłości pracę w tych bibliotekach (poprzez organizowanie praktyk, specjalnie zaprogramowanych kursów, zachęcanie do podejmowania jako tematów prac dyplomowych problemów dotyczących naukowych bibliotek specjalistycznych).

Postulowanie działań w tym kierunku wynika z braku w naszym kraju ośrodka kształcącego kandydatów do pracy w bibliotekach naukowych specjalistycznych. Personel trafiający do tych bibliotek po praktyce w bibliotekach innego typu (która jest bardzo pożyteczna, ale nie wystarczająca) staje przed ogromnymi trudnościami. To samo dotyczy absolwentów uniwersyteckich studiów bibliotekoznawczych, którzy z reguły odbywają praktyki studenckie w bibliotekach głównych wyższych uczelni, w bibliotekach samodzielnych PAN albo w bibliotekach publicznych.

Działalność bibliotek w placówkach naukowych Polskiej Akademii Nauk stanowi fragment działalności bibliotecznej Akademii w ogóle; właściwe zorganizowanie całokształtu działalności bibliotecznej w Akademii zakładać powinno scentralizowanie pewnych prac w PAN, które miałyby na celu: odciążenie bibliotek w placówkach naukowych od prac administracyjno-technicznych, ułatwienie bibliotekom gospodarowania niezbędnymi dla nich materiałami bibliotecznymi, analizowanie na bieżąco polityki gromadzenia i gospodarowania materiałami bibliotecznymi w placówkach, przygotowanie tych bibliotek do uczestniczenia w systemie specjalizacji bibliotek w sieci ogólnokrajowej.

Prawidłowe zorganizowanie działalności bibliotecznej w Polskiej Aka-

demii Nauk i jej placówkach naukowych wymaga: przeprowadzenia analizy dotychczasowej działalności każdej konkretnej biblioteki, zweryfikowania, czasami określenia, programu i kierunków dalszej działalności, określenia i ustalenia warunków formalnych i organizacyjnych oraz zapewnienia środków personalnych, materialnych, lokalowych i wyposażenia, niezbędnych do wywiązania się tych bibliotek z obowiązków w stosunku do placówek macierzystych oraz w ramach ogólnokrajowej sieci biblioteczej.

Przedstawione w artykule propozycje dotyczące organizacji i działalności bibliotek w placówkach naukowych PAN nie wyczerpują oczywiście zagadnienia, stanowią jedynie wstępne nakreślenie zadań tych bibliotek w ogólnokrajowym systemie biblioteczo-informacyjnym.

Właściwe miejsce bibliotek placówek naukowych PAN w tym systemie powinno stanowić wspólny cel dla bibliotekarzy i użytkowników tych bibliotek, jako że stanowią one wspólny warsztat pracy, który należy maksymalnie usprawniać i doskonalić.

ROMANA STECZOWICZ

GENERAL PROBLEMS OF THE LIBRARIES IN THE RESEARCH INSTITUTES OF PAS

The article deals with organization and work of the libraries in the research institutes of Polish Academy of Sciences (PAS), and makes some suggestions about the matter.

Aforesaid libraries form a group in the library system of PAS. In 1972 there were more than 70 of them.

As special research libraries, they carry out their duties towards their mother-institutes and have to perform, at the same time, definite tasks in the national library and information system.

Their tasks result from both the library law and the general program traced out by the Second Congress of Polish Science (in June 1973) as well as from the program of research and didactic activities, worked out by the Ministry of Science, High Education and Technics together with PAS.

Among talked about libraries several types can be distinguished: 1) central libraries for particular fields of knowledge, 2) libraries in the research institutes of PAS joined with academic schools faculty and department libraries (they serve research workers and students as well), 3) libraries serving none but mother-institute workers.

The article describes also each individual kind of library work (acquisition, processing, circulation, information activities, research work, didactic activity) and emphasizes characteristic features differentiating the library work in the research institutes of PAS from analogous work in other research libraries in Poland.

The problems brought forward in the article, were subject of a Warsaw conference on the library pattern in a research institute of PAS, organized by the PAS Library in Warsaw in November 1973.

ALEKSANDRA KRÓLIKOWSKA

FUNKCJE BIBLIOTEKI W PLACÓWCE NAUKOWEJ NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI IPPT PAN

RYŚ HISTORYCZNY IPPT I JEGO BIBLIOTEKI

Przedstawienie powyższego tematu na przykładzie Biblioteki Instytutu Podstawowych Problemów Techniki (IPPT) zmusza mnie do podania krótkiego rysu historii tej Biblioteki, gdyż dzieje jej były nieco odmienne od typowych losów bibliotek powołanych do życia i funkcjonujących z określonym z góry programem. Odmienność ta wyływała z historycznego rozwoju Instytutu Podstawowych Problemów Techniki PAN, który również krótko scharakteryzuję.

Instytut powstał w 1953 r. W jego skład wchodziło początkowo pięć zakładów działających uprzednio jako samodzielne jednostki przy Wydziale IV Nauk Technicznych PAN: Zakład Mechaniki Ośrodków Ciągłych, Zakład Badania Drgań, Zakład Elektroniki, Zakład Elektrotechniki Teoretycznej i Zakład Metali (z siedzibą w Krakowie). Od samego początku IPPT obejmował więc bardzo szeroki zakres tematyczny. Ta wielka różnorodność problematyki stwarzała niemałe trudności merytoryczne i organizacyjne, wynikała jednak z istotnych potrzeb nauk technicznych na ówczesnym etapie rozwoju nauki polskiej.

Powszechnie wiadomo, że poziom nauk technicznych w Polsce okresu międzywojennego nie był wysoki. Zniszczenia i straty wojenne, jak również założenia polityki industrializacji Polski i ogólnoświatowa eksplozja postępu technicznego w okresie powojennym spowodowały, że już w końcu lat czterdziestych uświadomiono sobie zarówno dotkliwe braki w wielu dziedzinach podstawowych dla nauk technicznych, jak i fakt, że prawidłowy rozwój tych nauk oraz postęp techniczny nie są możliwe bez oparcia ich na solidnej bazie intensywnie i szeroko uprawianych dyscyplin podstawowych dla techniki, takich jak: mechanika, fizyka ciała stałego, teoria pola elektromagnetycznego, dynamika konstrukcji.

Poważną rolę w prowadzeniu badań w tych dziedzinach przeznaczono

Instytutowi Podstawowych Problemów Techniki PAN [1]. IPPT pełni więc, zwłaszcza przez pierwsze dziesięć lat swego istnienia, rolę ośrodka grupującego specjalistów różnych dyscyplin podstawowych nauk technicznych. Stąd stanowił on przez pewien czas jak gdyby federację 11 dużych i prężnych zakładów naukowych, które rozwinęły szereg unikalnych kierunków badań strukturalnych i z czasem osiągnęły poważny potencjał, skutecznie wpływając na podniesienie ogólnego poziomu myśli technicznej w kraju.

We współczesnej literaturze naukoznawczej poświęca się wiele miejsca definicji badań podstawowych. Z grubsza określa się, że badania podstawowe 1) mają na celu powiększenie zasobu wiedzy ludzkiej i 2) nie służą bezpośrednio celom pozanaukowym. Wśród badań podstawowych rozróżnia się badania „czyste” mające jedynie cele poznawcze i badania „skierowane”, które w pewnej perspektywie prowadzą do osiągnięcia celów pozanaukowych. Im bliższy w czasie i bardziej konkretny jest cel stawiany badaniom podstawowym, tym bardziej zbliżają się one do badań stosowanych; stąd właśnie wynika płynność granicy między obu rodzajami badań [2].

W naukach technicznych, zgodnie z obecnymi poglądami, najczęściej bywa stosowana następująca klasyfikacja badań:

1) badania poznawcze wynikające z wewnętrznej logiki i dynamiki rozwoju danej dyscypliny;

2) badania stosowane rozpoznawcze i kierunkowe zmierzające m. in. do opracowania nowych urządzeń, technologii, rozwiązań konstrukcyjnych itd., które w myśl prognoz rozwojowych znajdują zastosowanie w niezbyt odległej przyszłości;

3) badania stosowane zmierzające głównie do udoskonalenia istniejących wyrobów, technologii itd., w celu przedłużenia ich technicznej aktualności i polepszenia wskaźników techniczno-ekonomicznych;

4) badania wdrożeniowe mające na celu zastosowanie w skali przemysłowej wyników badań wymienionych powyżej.

W Instytucie Podstawowych Problemów Techniki, w którym stosunek prac teoretycznych do eksperymentalnych wygląda jak 62 : 38, trzeba było dać możliwość rozwoju przede wszystkim dwu pierwszym klasom badań.

Wobec tak szeroko potraktowanej roli IPPT w życiu naukowym kraju i w słusznym przewidywaniu intensywnego rozwoju niektórych dyscyplin naukowych reprezentowanych w Instytucie, zdecydowano się początkowo na prowadzenie osobnych bibliotek przy 7 największych zakładach naukowych wchodzących w skład Instytutu. Istniały zatem biblioteki: Zakładu Mechaniki Ośrodków Ciągłych, Zakładu Badania Drgań,

Zakładu Elektroniki, Zakładu Teorii Łączności, Zakładu Elektrotechniki, Zakładu Metali i Zakładu Teorii Konstrukcji Maszyn.

Organizacja taka podyktowana była szczególną tendencją rozwojową tych kierunków i dążnością do autonomii poszczególnych zakładów, które z czasem stawały się samodzielnymi instytutami. Nadszedł bowiem moment, kiedy stracił częściowo znaczenie ten czynnik, który tak dodatnio wpłynął na początkowy rozwój dziedzin istniejących w ramach jednego instytutu, a mianowicie jego interdyscyplinarny charakter umożliwiający współpracę uczonych różnych specjalności [1]. W latach 1965-1966 zaczął się więc proces odwrotny, stopniowego wyodrębniania się poszczególnych zakładów w osobne placówki. I tu właśnie zaowocowała przewidująca gospodarka biblioteczna prowadzona dotychczas na terenie IPPT. W wyniku istnienia bibliotek zakładowych stworzona została baza źródłowa dla nowych instytutów sięgająca co najmniej 13-15 lat wstecz, tyle bowiem istniał macierzysty IPPT, z którego wyrastała.

Równoległe z procesem „pączkowania” jednostek z łona IPPT następowała stopniowa koncentracja tematyczna grupy trzech zakładów, które pozostały przy instytucie, tj. ZMOC (Zakładu Mechaniki Ośrodków Ciągłych), ZTŁ (Zakładu Teorii Łączności) i ZTKM (Zakładu Teorii Konstrukcji Maszyn). Ich biblioteki postanowiono od r. 1968 połączyć w jedną Bibliotekę IPPT. Filię Biblioteki IPPT stanowi Księgozbiór Akustyczny, który nie połączył się z pozostałymi księgozbiorami, ponieważ w latach 1967-1968 rozważana była możliwość stworzenia Instytutu Akustyki. Obecnie tendencja ta raczej zanikła, mimo to zdecydowano się nie burzyć niezależności księgozbioru akustycznego, bodajże jedyne w Polsce o takim stopniu nasycenia specjalistyczną literaturą z tej dziedziny.

Przewidując — wobec połączenia trzech księgozbiorów — konieczność selekcji m. in. dubletów, stworzyliśmy narzędzie pomocnicze przygotowujące akcję. Wstępem do selekcji była prowadzona od r. 1967 analiza poczytności książek i czasopism. W zakresie druków zwartych przeprowadzono ją za pomocą arkuszy statystycznych służących do okresowych kontroli inwentaryzacyjnych księgozbiorów (wzór CWD B-39a). Biblioteki przy trzech zakładach, które miały połączyć się w Bibliotekę IPPT, otrzymały odpowiednią liczbę arkuszy CWD. Ponieważ książki nasze ustawiane są według zasady numerus currens, sygnatury wypisywane przez czytelników na rewersach są jednocześnie numerami inwentaryzowymi książek. Wszystkie rewery przed ich wcieleniem do pudeł rewersowych przechodziły „obróbkę statystyczną”, która polegała na stawianiu czerwonej kropki w polu numerowym danej książki na arkuszu CWD. Po trzech latach codziennego znakowania ukazały się pola numerowe bardzo zaczerwienione kropkami, mniej zakropkowane i pola puste. A więc selekcji przeprowadzanej następnie z merytorycznego punktu

widzenia i przy pomocy konsultantów mogły być poddane m. in. książki, które przez okres prowadzonej analizy poczytności nie były ani razu wypożyczone, czyli mające tzw. martwe pola numerowe na naszych arkuszach.

W podobny sposób badano przydatność gromadzonych czasopism. Ponieważ wydawnictwa ciągle są ustawiane w porządku alfabetycznym, wobec tego wpisano ich tytuły, również według alfabetu, do skorowidza. Przy wcielaniu dziennej porcji rewersów oznaczano w skorowidzu kreską każdy wypożyczony zeszyt danego wydawnictwa. I znów po trzech latach okazało się, że niektóre tytuły mają wielką liczbę statystycznych kresiek, inne są mniej oznakowane, a są i takie, których nikt przez ten czas nie wypożyczał. Trzecia grupa kwalifikowała się zatem do selekcji z merytorycznego punktu widzenia. Jednakże należy zaznaczyć, że najnowsze zeszyty czasopism są w zasadzie udostępniane prezencyjnie, bez dokumentacji rewersowej, tu zatem trzeba było posłużyć się bądź to obserwacją prowadzoną na terenie czytelni, bądź też dokumentacją dotyczącą reprografowania (wiadomo bowiem, że czytelniczy proszą o wykonanie odbitek reprograficznych prac zamieszczonych w tych czasopismach, których z różnych względów nie mogą wypożyczyć).

Ta prosta pomocnicza metoda poza celem, dla którego była pomyślana, spełniła jeszcze dwa inne zadania: 1) Dała nam globalny obraz poczytności zbiorów. Po zliczeniu wszystkich kropek okazało się, że przez okres trzech lat w ewidencjonowanym ruchu czytelniczym było 25% zbiorów, z czego część wypożyczana była oczywiście wielokrotnie. (Średnie roczne wykorzystanie tej części zbiorów = 1 wol./1,5 raza). 2) Metoda nasza pozwoliła na charakterystykę poczytności piśmiennictwa w zależności od okresu, z którego ono pochodzi. Okazało się, że poczytność literatury książkowej sprzed lat kilkunastu utrzymuje się w IPPT na tym samym mniej więcej poziomie, co popularność książek najświeższych, natomiast w czytelnictwie czasopism naukowych wyraźnie dominują dwa ostatnie roczniki wydawnicze. Na taki obraz statystyczny wpływ ma z pewnością charakter książki oraz stała rotacja kadry naukowej, wśród której corocznie znajduje się pewna liczba młodych pracowników, zaczynających od studiowania tzw. literatury klasycznej mającej o wiele częściej postać książki niż artykułu.

Są to jednak przypuszczenia intuicyjne, oparte na obserwacji w czasie pracy przy udostępnianiu zbiorów. Aby je udowodnić, można by w dalszym ciągu posłużyć się opisaną metodą analizy poczytności, rozwijając ją np. przez zastosowanie różnych kolorów znakowania kropkowego dla poszczególnych kategorii użytkowników. W Bibliotece Instytutu (bez Księgozbioru Akustycznego), która ma 500 kart czytelniczych,

wyodrębnienie czytelników według kategorii (doktorant, młody pracownik naukowy, samodzielny pracownik nauki) nie stanowi dużej trudności (z wyjątkiem wypożyczeń międzybibliotecznych).

STRUKTURA ORGANIZACYJNA BIBLIOTEKI. CHARAKTERYSTYKA JEJ DZIAŁALNOŚCI

W strukturze organizacyjnej Instytutu Biblioteka podlega bezpośrednio dyrektorowi do spraw naukowych. W jej skład wchodzi następujące jednostki:

- Księgozbiór Ogólny,
- Księgozbiór Akustyczny działający na prawach filii,
- Sekcja Wymiany Zagranicznej Wydawnictw,
- Pracownia Dokumentacji i Informacji Naukowej,
- Pracownia Reprograficzna.

Przy Bibliotece działają dwie grupy rzeczoznawców, składające się z pracowników naukowych poszczególnych specjalności:

- Komisja do spraw gromadzenia, która wytycza politykę uzupełniania i selekcji zbiorów w korelacji z problematyką naukowo-badawczą Instytutu,
- Grono konsultantów merytorycznych zajmujące się klasyfikacją nabytków książkowych.

Warunki formalne i środki działania. Personel Biblioteki składa się z 11 osób na pełnych etatach i 6 osób zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy. Spośród tych 17 osób 6 ma wykształcenie wyższe, w tym 3 w zakresie bibliotekoznawstwa, 1 osoba jest bibliotekarzem dyplomowanym, pozostałe mają wykształcenie średnie bądź ukończoną dwuletnią Pomaturalną Szkołę Dokumentacji Naukowo-Technicznej.

Lokal Biblioteki mieści się na 2 różnych piętrach — oddzielnie Biblioteka Główna i oddzielnie Księgozbiór Akustyczny. Każdy księgozbiór ma swoją czytelnię, magazyny i inne pomieszczenia konieczne dla prawidłowej działalności. Łącznie Biblioteka zajmuje około 350 m² powierzchni użytkowej.

Roczny budżet Biblioteki, przeznaczony głównie na gromadzenie, wynosi około 800 000 zł. Wartość środków dewizowych przyznawana corocznie przez władze PAN stanowi 70 000 złotych dewizowych i jest niestety niewystarczająca, pokrywa bowiem tylko ⅓ naszych potrzeb.

Charakterystyka zbiorów. Wielkość zbiorów sięga ogółem 65 000 vol., w tym 42 000 vol. druków zwartych. Biblioteka gromadzi 710 tytułów czasopism bieżących, z czego około 500 zagranicznych. Tematyka zbiorów podana w dużym skrócie to: podstawy matematyczne i fizyczne teorii ośrodków materialnych, szeroko pojęta mechanika ciała

stałego, mechanika ośrodków sypkich, mechanika i fizyka cieczy i gazów, biomechanika, teoria konstrukcji inżynierskich, reologia, teoria konstrukcji maszyn i układów mechanicznych, teoria fal elektromagnetycznych, fizyka polimerów, badanie materiałów metodami nieniszczącymi, akustyka fizyczna, akustyka cybernetyczna, ultradźwięki, zastosowanie ultradźwięków w biologii, medycynie i w przemyśle. Zaplecze warsztatowe dla badaczy poszczególnych specjalizacji stanowi literatura dotycząca metod stosowanych w matematyce i fizyce technicznej.

Poza tradycyjną działalnością polegającą na gromadzeniu, opracowywaniu i udostępnianiu zbiorów Biblioteka kontynuuje prace wynikające z dokonanej integracji trzech księgozbiorów, prowadzi wymianę zagraniczną wydawnictw, obsługę reprograficzną, prace informacyjne usługowe i badawcze, dokumentuje wszystkie opracowania naukowe powstałe na terenie Instytutu i wydaje dwujęzyczny informator o działalności badawczej IPPT.

Udostępnianie roczne sięga 16 000 jednostek rozprowadzanych na 700 kont czytelniczych (łącznie z Księgozbiorem Akustycznym). Z porównania liczb określających wielkość zasobów bibliotecznych z liczbami wypożyczeń wynika, że około 25% zbiorów pracuje poprzez wypożyczenia do domu. Liczba jednostek udostępnianych na miejscu w obu czytelnich jest znacznie większa. Zatem statystyczna aktywność naszych księgozbiorów wynosi powyżej 50% ich stanu liczebnego. Około 15% z tego stanowią usługi dla użytkowników zewnętrznych, co daje pogląd na miejsce Biblioteki IPPT wśród innych pokrewnych bibliotek w Polsce.

Rocznie około 35% naszych nabytków pochodzi z wymiany zagranicznej prowadzonej bądź przez IPPT, bądź przez ORWN PAN. Przedmiotem stałej wymiany z naszej strony jest 6 tytułów czasopism i wydawnictw ciągłych Instytutu wysyłanych do prawie 300 kontrahentów. Są to: *Archives of Mechanics*, *Rozprawy Inżynierskie*, *Proceedings of Vibration Problems*, *Polska Bibliografia Analityczna Mechaniki*, *Zagadnienia Drgań Nieliniowych*, *Scientific Activities of the Institute of Fundamental Technological Research*. Sporadycznie wysyłamy także książki wydane w IPPT, zwłaszcza te, które ukazały się w językach obcych. W zamian uzyskujemy 170 tytułów czasopism zagranicznych. Ekwiwalentność wartości wymiany obliczana w złotych dewizowych jest całkowita, w tytułach natomiast sięga 60% (nasze wydawnictwa wysyłałyśmy do ok. 240 kontrahentów), co jest przedmiotem troski Biblioteki, a wynika m. in. z niskich cen dewizowych ustalanych przez RUCH dla wydawnictw IPPT.

Ażeby uzyskać lepsze efekty wymiany zagranicznej wydawnictw, należy starać się o podniesienie atrakcyjności wydawnictw własnych. Atrakcyjność wydawnictwa tworzą takie czynniki, jak poziom prac pu-

blikowanych, język, w jakim one się ukazują, dość duża — ale nie nadmierna — różnorodność tematyczna ogłaszanych prac oraz tempo publikacji.

Poziom merytoryczny prac publikowanych w wydawnictwach odpowiada ściśle poziomowi opracowań naukowych powstałych na terenie instytucji macierzystej. Natomiast na inne czynniki Biblioteka może mieć swój pośredni wpływ. O zmianę języka polskiego na angielski dla czołowego organu IPPT, jakim jest *Archives of Mechanics* (dawniej *Archiwum Mechaniki Stosowanej*), skutecznie zabiegaliśmy, wykorzystując jako argumenty dane liczbowe dotyczące corocznej dystrybucji czasopisma. Atrakcyjność problemową wydawnictw naszego politematycznego Instytutu usiłujemy podnieść m. in. poprzez mobilizację załogi do drukowania jak największej liczby opracowań własnych w organach macierzystych, co ma ponadto tę zaletę, że zapewnia pełną dokumentację wyników badawczych środowiska zapobiegając jej rozproszeniu.

Aby móc zmobilizować załogę w kierunku, o który nam chodzi, trzeba poznać podłoże i przyczyny niezadowolającego stanu dotychczasowego. W tym celu przeprowadzono w 1972 r. wśród samodzielnych i pomocniczych pracowników nauki ankietę dotyczącą wydawnictw własnych. W wypowiedziach ankietowych podawano charakterystykę poziomu naukowego wydawnictw macierzystych, przyczyny ogłaszania własnych prac w obcych czasopismach, postulaty dotyczące profilu tematycznego publikacji Instytutu na przyszłość. Wyniki ankiety dały nieoczekiwanie więcej materiału niż zakładaliśmy. Dla ilustracji podam niektóre z nich.

1) Wypłynęły powody, dla których pracownicy naukowci ogłaszają swoje prace nie tylko w organach instytutowych. Wymieniano: pragnienie wzmocnienia swej pozycji naukowej poprzez publikacje w czasopiśmie zagranicznych, mało rozpowszechniony język polski, powolne tempo wydawnicze itp.

2) Określono poziom naukowy wydawnictw macierzystych. Przeważały opinie, że jest to średni poziom światowy.

3) Wysunięto postulaty dotyczące poszerzenia profilu tematycznego naszych periodyków.

Wnioski, jakie wypłynęły z analizy wypowiedzi ankietowych, stały się dla Dyrekcji i Rady Naukowej podstawą realizowanych jeszcze obecnie decyzji organizacyjno-wydawniczych na terenie Instytutu.

Dokumentacja i informacja naukowa. W celu prawidłowej oceny bilansu publikacji pracowników Instytutu należy poznać produktywność kadry naukowej. Ażeby poznać produktywność, trzeba ją dokumentować. Rejestracja wszystkich opracowań powstałych na terenie Instytutu jest zadaniem Pracowni Dokumentacji i Informacji Naukowej (DIN) związanej od 1 X 1972 r. organizacyjnie z Biblioteką.

Opisy tych opracowań powstają na bazie informacyjnych kart problemowych, które każdy pracownik naukowy ma obowiązek corocznie wypełnić dla tematów, jakie prowadził, niezależnie od tego, czy są to prace badawcze ukończone w roku sprawozdawczym, czy też prace, które mają być kontynuowane w roku lub latach następnych. Karta problemowa składa się z kilku pytań i zawiera autostreszczenie pracy, które pozwala na przygotowanie karty dokumentacyjnej według wzoru wymaganego przez Centrum INTE. Karty dokumentacyjne przesyłane są do Centrum INTE, zaś ich kopie gromadzi się i przechowuje w Pracowni DIN w trzech układach: według UKD, nazw autorów, struktury organizacyjnej Instytutu.

Mając opisy prac i ich analizy dysponujemy kompletem informacji faktograficznych o produkcji naukowej IPPT. Faktografia ta wzbogacona o odpowiednią interpretację, której żądamy dodatkowo od poszczególnych komórek, jest materiałem, z którego tworzymy informator o działalności naukowej Instytutu. Informatory zawierające charakterystykę prowadzonych badań są bardzo poszukiwanymi wydawnictwami w środowiskach zbliżonych tematycznie. Ponieważ ponadto kadra Instytutu jest najliczniejszą polską grupą naukową działającą na polu danej dziedziny wiedzy, wydawnictwo takie siłą rzeczy skupia informacje o większości tematów badawczych podejmowanych i prowadzonych w kraju. Warto zatem informator taki wydawać dwujęzycznie, aby mógł być znany w Polsce i za granicą. Nasz informator, który nazywa się w wersji polskiej *Działalność Naukowa Instytutu Podstawowych Problemów Techniki PAN w roku...*, a w wersji angielskiej *Scientific Activities of the Institute of Fundamental Technological Research in...*, powstaje w Bibliotece, która wespół z komitetem redakcyjnym opracowuje go redakcyjnie, organizuje tłumaczenie, przygotowuje do druku i czuwa nad stroną edytorską w czasie publikacji, a następnie rozpowszechnia w kraju i za granicą według ustalonych rozdzielników.

Ostatnio postanowiono w Instytucie stworzyć mutację naszego informatora pomyślaną jako wydawnictwo bardziej popularne, przeznaczone dla odbiorców związanych z technologią i działalnością wdrożeniowo-produkcyjną. Rolą Biblioteki na razie jest gromadzenie materiałów do nowego wydawnictwa.

Ponieważ w Bibliotece znajdują się materiały dotyczące badań prowadzonych w Instytucie, może ona opracowywać lub współpracowywać zestawy tematyczne, które zamawiają w naszym Instytucie placówki przemysłowe. Tematy zamawianych zestawień są bardzo różnorodne, jednakże z reguły podejmujemy się tylko takich, które są związane z problematyką naukowo-badawczą IPPT.

Opracowywanie zestawień tematycznych odbywa się w jednym z 16 zespołów działających przy Zakładzie Opracowań Prototypów i Usług Naukowych, który jest gospodarstwem pomocniczym Instytutu. Zespół ten, który prowadzi kierownik Biblioteki, nie składa się ze stałego grona współpracowników, lecz jest całkowicie zmienny, dobierany ze specjalistów odpowiednio do tematu, jaki w danej chwili trzeba opracować. W zależności od tego, czy zamawiany temat dotyczyć ma tzw. pierwszego stopnia wtajemniczenia merytorycznego, czy też jest bardzo wyspecjalizowany, służba informacyjna Biblioteki podejmuje się opracować go sama bądź też szuka wykonawcy wśród kadry naukowej Instytutu. W pierwszym przypadku nasze poszukiwania bibliograficzne konsultowane są ze specjalistami w poszczególnych zakładach lub pracowniach. W drugim natomiast przypadku rola Biblioteki sprowadza się do kierowania opracowaniem i do pośredniczenia pomiędzy instytucją zamawiającą a pracownikiem nauki, który otrzymuje z naszego gospodarstwa pomocniczego zlecenie na wykonanie zestawienia w godzinach pozasłużbowych. Biblioteka kieruje jego pracą w sensie redakcyjnym, weryfikuje dostarczoną przez autora bibliografię, tworzy ostateczną jej postać i dostarcza zleceńodawcy oraz sporządza kosztorys, według którego zlecenie jest opłaćcane. Jeden egzemplarz każdej powstałej na naszym terenie bibliografii Biblioteka zatrzymuje dla siebie w celu wykorzystania jej w razie następnego zapotrzebowania. Wszystkie zestawienia są rejestrowane w kartotece bibliografii powstałych w IPPT. Z końcem roku kalendarzowego przesyłamy do Biblioteki Narodowej rejestr opracowanych w okresie sprawozdawczym bibliografii tematycznych, z przeznaczeniem do informatora ogólnopolskiego, który Biblioteka Narodowa drukuje pod nazwą *Wykaz polskich bibliografii nie opublikowanych*.

Następnym narzędziem informacyjnym opracowywanym przez Bibliotekę jest kartoteka sprawozdań z wyjazdów zagranicznych. Odpowiednia systematyzacja materiałów sprawozdawczych oraz ich układ topograficzno-chronologiczno-alfabetyczny uzupełniony indeksem osobowym charakteryzuje liczebność wyjazdów do poszczególnych krajów, a także obrazuje częstotliwość wyjazdów zagranicznych poszczególnych pracowników naukowo-badawczych. Analizując zaś treść tych sprawozdań wyprowadzamy z nich te elementy, które mogą być przydatne dla potrzeb informacji naukowej. Tworzymy z nich m.in. kartotekę adresową osób lub instytucji, z którymi warto byłoby nawiązać kontakty. Kartoteka ta jest przydatnym narzędziem informacji przed organizacją konferencji naukowych, programowaniem kontaktów zagranicznej współpracy, planowaniem wyjazdów na lata następne itd.

Pracownia DIN założyła również kartotekę dotyczącą udziału pracowników IPPT w działalności naukowej w kraju i za granicą. W kartotece

tej uwidocznione są członkostwa i funkcje naszych naukowców w organizacjach międzynarodowych i stowarzyszeniach, w komitetach redakcyjnych zagranicznych czasopism naukowych, członkostwa w radach naukowych różnych instytucji krajowych, wykłady na uczelniach, które prowadzi nasi profesorowie, i stałe konsultacje merytoryczne udzielane przez kadre naukowo-badawczą IPPT instytucjom przemysłowym.

Dzięki wszystkim tym działaniom stosunkowo nietrudno było zebrać materiały i opracować charakterystyki statystyczne do przygotowanego również w Bibliotece wydawnictwa pt. *XX lat Instytutu Podstawowych Problemów Techniki Polskiej Akademii Nauk* [1]. Publikacja ta omawiająca historię Instytutu, jego rozwój organizacyjny i kadrowy, najważniejsze osiągnięcia w poszczególnych kierunkach badawczych i zamierzenia na przyszłość ukazała się w edycji polskiej i angielskiej w IV kwartale 1973 r. i była naszym wkładem do obchodów jubileuszowych IPPT.

Dość aktywnym ogniwem działań informacyjnych są poszukiwania międzybiblioteczne, które wiążą się z usługami dla katalogów centralnych Biblioteki Narodowej i Centrum INTE. Nasze wypożyczenia międzybiblioteczne charakteryzuje trzykrotnie większa liczba wypożyczeń do innych bibliotek w stosunku do liczb wypożyczeń z innych księgozbiorów.

Również tradycyjnym obowiązkiem Biblioteki jest tworzenie katalogów własnych zasobów. Stosujemy własny schemat podziału rzeczowego piśmiennictwa gromadzonego w Instytucie, ponieważ UKD nie odzwierciedla w odpowiednim tempie narastania specjalistycznych tematów występujących w naukach u nas reprezentowanych. Schemat, jaki stworzyli 20 lat temu profesorowie opiekujący się bibliotekami zakładowymi, obejmował 16 działów i był wówczas wystarczająco operatywny dla bibliotek, które tworzyły bazę literatury, a więc miały ogromne tempo przyrostu zbiorów. Schemat obecnie stosowany zawiera ponad 80 działów, chociaż służy bibliotece mającej zbiory o wiele bardziej wyspecjalizowane, która — dysponując już bazą literatury przeważnie klasycznej — tylko uzupełnia swe zasoby nowościami. Jest to wymowna ilustracja dynamiki rozwoju poszczególnych dziedzin nauki, tworzenia się nowych dyscyplin, które kilkanaście lat wstecz w ogóle nie istniały. Nowy schemat klasyfikacyjny naszego księgozbioru jest uzupełniany budowanym obecnie słownikiem tematów, który będzie miał pewne cechy tezaurusu i będzie przygotowany w 3 językach.

Wracam do charakteryzowania pozostałości części zadań Biblioteki. Mniej typowym działaniem, które prowadzimy od lat, jest opieka nad tzw. zbiorem reprezentacyjnym. W jego skład wchodzi wydawnictwa (przeważnie instytutowe) przeznaczone na wystawy, dary dla gości zagranicznych odwiedzających Instytut lub upominki zabierane przez naszych uczonych wyjeżdżających do innych krajów. Prawo dyspozycji ty-

mi wydawnictwami ma dyrektor, natomiast do nas należy czuwanie nad uzupełnianiem zbioru nowościami oraz prowadzenie kartoteki ewidencyjnej dla każdej pozycji zbioru, który liczy już ponad 400 jednostek.

Wreszcie do usług w zakresie dokumentacji i informacji naukowej należy reprografia. Stan na tym odcinku jest niezadowolający. Biblioteka, mając do dyspozycji tylko aparat Pyłorys — Ks2, może zapewnić obsługę reprograficzną użytkownikom własnym i w ograniczonym bardzo zakresie — użytkownikom obcym. Jednakże tempo realizacji poszczególnych zamówień pozostawia wiele do życzenia, bowiem wydajność kserografu marki Pyłorys jest niewystarczająca w stosunku do naszych potrzeb.

Kończąc opis naszej działalności nie mogę nie wspomnieć o tym, czego nie robimy.

Jak podaje literatura zawodowa, nowy kształt biblioteki polega m. in. na tym, że prowadzi się w coraz większym stopniu prace ujawniające treść dokumentów, poświęca się tworzeniu różnorodnych narzędzi pomocnych w przekazywaniu potrzebnych informacji określonym kręgom odbiorców. Otóż, mimo że rola biblioteki w takim jak nasz Instytucie jest bardziej zbliżona do zadań ośrodka informacji, nie prowadzimy wszystkich działań typowych np. dla ośrodków informacji naukowo-technicznej organizowanych przy instytutach przemysłowych. Nie podjęliśmy mianowicie opracowywania analiz dokumentacyjnych dla Centrum INTE (oprócz analiz prac własnych) i nie zamierzamy tej działalności podejmować. Mając bowiem świetne dla naszych dziedzin ogólnoswiatowe wydawnictwa bibliograficzne zwane przeglądami krytycznymi, analitycznymi lub sygnałnymi (*Applied Mechanics Review, Mathematical Review, Zentralblatt für Mathematik und ihre Grenzgebiete, Referativnyj Žurnal, Bulletin Signalétique*) dajemy naszemu użytkownikowi wstępną informację kompletną i stosunkowo mało spóźnioną, za pomocą której dociera on do literatury prymarnej. Dotrzeć do niej musi, gdyż w badaniach podstawowych, zwłaszcza w części związanej z dociekaniem teoretycznymi, nie można obejść się bez źródeł pierwotnych. Zadaniem biblioteki zaś jest dostarczyć te źródła jak najszybciej.

Takie ustawienie działalności Biblioteki wypłynęło w czasie badania potrzeb użytkowników, które przeprowadziliśmy na terenie IPPT kilka lat temu. Koncepcja rozbudowy obsługi użytkownika w zakresie szeroko pojętej informacji naukowej poszła w kierunkach wytyczonych przez wyniki analizy potrzeb naszych odbiorców.

*

Przedstawiając referat o bibliotece, w której pracuję, na konferencji rozważającej model biblioteki w placówce naukowej — pragnę scharakteryzować optymalne warunki działalności biblioteki tego typu.

1. Pierwszym z nich wydaje mi się ustawienie organizacyjne biblioteki w instytucji macierzystej. Biblioteka powinna stanowić jeden z zakładów instytutu i być podporządkowana bezpośrednio dyrektorowi do spraw naukowych. Potrzeby biblioteki (lokalowe, personalne, finansowe i wyposażeniowe) powinny być traktowane na równi z potrzebami komórek badawczych instytutu, a niekiedy — z uwagi na jej międzyzakładową działalność usługową — przed zaspokojeniem tych potrzeb.

2. Praktyka wykazała, że rozłączność organizacyjna ośrodka dokumentacji i informacji naukowej i biblioteki nie jest wskazana, gdyż pierwszą konsekwencją takiej sytuacji jest dublowanie niektórych prac. Ponadto, istniejące poza bibliotekami komórki DIN działają zwykle w pewnej izolacji od bazy informacyjnej, którą są magazyny danych znajdujące się w księgozbiorach, a także od użytkownika, który tradycyjnie zagląda przede wszystkim do biblioteki, znajdując w niej „pożywkę” dla swych poszukiwań.

3. Biblioteka powinna mieć prawo wglądu do tematycznego planu badań oraz współpracować z komórką planowania dla zapewnienia możliwości gromadzenia literatury naukowej związanej z podejmowaną przez instytut nową problematyką badawczą. Natomiast jeszcze wcześniejsze sygnały o nowej tematyce, którą zaczynają się interesować nasi użytkownicy, dać może przegląd tematów poruszanych na seminariach naukowych odbywających się systematycznie w poszczególnych zakładach lub pracowniach instytutu.

4. Współpraca z bibliotekami o pokrewnej specjalizacji rozwija się samorzutnie w zakresie udostępniania. Są to czasami bardzo ożywione i korzystne dla obu stron kontakty. Jednakże w polskich bibliotekach naukowych należących do różnych instytucji macierzystych nie obserwuje się współpracy w zakresie gromadzenia. Widzę szczególną potrzebę koordynacji gromadzenia literatury pomiędzy instytucjami kooperującymi przy realizacji tematu węzłowego, którego „właścicielem” jest dany instytut.

Problem szeroko pojętej koordynacji gromadzenia piśmiennictwa naukowego jest zagadnieniem na tyle złożonym, że zasługuje na oddzielne postawienie i to nie tylko od strony koncepcji, ale również od strony organizacyjnej i technicznej, gdyż wchodziłaby tu w grę współpraca międzyresortowa.

5. Podstawą dla decyzji dotyczących podejmowania działań bibliotecznych jest znajomość potrzeb użytkownika. Dlatego ważne jest przebadanie środowiska użytkowników pod kątem ich potrzeb w zakresie uzyskiwania informacji naukowych. Należy rozwijać przede wszystkim te dziedziny działalności bibliotecznej, na które wskazała analiza potrzeb środowiskowych.

6. Jeśli biblioteka nie ma wśród swoich pracowników specjalistów z

zakresu wiedzy, dla którego gromadzi księgozbiór, powinna sobie zapewnić prawo konsultacji u rzeczoznawców. Niezależnie od tego wypracowanie tzw. dobrych stosunków z własnymi czytelnikami pozwala liczyć na ich pomoc w zakresie uzupełniania zbiorów, co jest niezwykle cenne dla bibliotekarza-humanisty, któremu przyszło pracować w bibliotece gromadzącej literaturę techniczną.

LITERATURA

1. XX lat Instytutu Podstawowych Problemów Techniki Polskiej Akademii Nauk. Warszawa 1973 PWN ss. 89.
2. I. Małecki Polityka naukowa badań podstawowych. *Nauka pol.* R. 20: 1972 z. 6 s. 18-40.
3. Studium Doktoranckie IPPT PAN. Informator 1973/1974. Warszawa 1973 ss. 31.

ALEKSANDRA KRÓLIKOWSKA

LIBRARY FUNCTIONS IN A RESEARCH INSTITUTE ON THE EXAMPLE OF THE LIBRARY IN THE IFTR

Against the background of twenty years history of the Institute for Fundamental Technological Research (IFTR) there have been characterized various functions of the Institute Library. Definition of basic problems of technics has been discussed. Brief account of the IFTR research work has been followed by a detailed description of factors Library activities have been influenced by. The place of the Library in the Institute structure as well as its means of activity have been taken as point of departure for description of its to-day's function. Traditional library problems have been outlined, more attention, instead, has been given to the information and documentation activities, to the foreign exchange of publications, to reprography and editorial work. There have been discussed some tools of information produced by the Library, their value and utility to both own users and outsiders. A method applied to the analysis of using the collection has been characterized. So far as acquisition is concerned, there has been suggested the need for co-operation of the Institute Library with other related libraries in Poland. Final proposals refer to realization of the required model of the library in a research institute.

MARIA CIECHOWSKA-RADECKA

PROBLEMY MAŁYCH BIBLIOTEK NAUKOWYCH SPECJALNYCH

Wstęp

Małe biblioteki naukowe specjalne istnieją w placówkach PAN, w szkołach wyższych (dawne katedralne, obecnie — po reorganizacji systemu szkół wyższych — instytutowe i zakładowe), przy instytutach naukowo-badawczych, laboratoriach, ośrodkach i stacjach doświadczalnych, muzeach, towarzystwach naukowych itp. Statystycznie są raczej trudne do uchwycenia. *Rocznik Statystyczny Nauki GUS*, a także regionalne informatory biblioteczne wydawane przeważnie przez Okręgi Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich zaczynają już uwzględniać takie biblioteki, ale jeszcze niekompletnie. Stan liczbowy tych bibliotek jest ponadto bardzo płynny, podlega częstym zmianom; małe biblioteki łączą się lub rozdzielają, wcielane zostają do bibliotek większych lub też od nich odłączane. *Rocznik Statystyczny Nauki 1971*¹ podaje nieco liczb obrazujących stan na dzień 31 XII 1969. A więc ogólna liczba bibliotek naukowych dużych i małych wynosiła 290 (w tym w placówkach PAN 83). Do bibliotek małych można szacunkowo zaliczyć co najmniej połowę tej liczby, tzn. około 150. Nie uwzględniona w tym zestawieniu liczba bibliotek zakładowych w szkołach wyższych wynosi 2410². Razem było więc w Polsce na koniec roku 1969 około 2560 małych bibliotek naukowych specjalnych. Jeśli wziąć pod uwagę dynamiczny rozwój nauki i wzrost liczby placówek naukowych, to stan obecny można oszacować na około 3000. W naszych rozważaniach dokładna liczba nie jest zresztą specjalnie ważna. Wystarczy stwierdzenie, że liczba takich bibliotek jest duża i nieustannie wzrasta, a praca w nich nasuwa liczne problemy.

Pozostaje do sprecyzowania pojęcie „małej biblioteki naukowej specjalnej”. Wspólną cechą takich bibliotek jest na ogół niesamodzielność organizacyjna, tzn. pozostawanie w pewnym układzie zależności nie tyl-

¹ *Rocznik Statystyczny Nauki 1971*. Warszawa 1971 s. 241, 244.

² *Ibid.* s. 245.

ko od władz placówki naukowej, ale i od jakiejś biblioteki nadrzędnej (instytutowej, głównej uczelnianej, centralnej resortowej itp.). Obsada personalna takich bibliotek wynosi od 1/2 do 2 etatów. Wielkość zbiorów nie da się ująć w określone normy liczbowe, waha się w granicach od 300-500 do 10 000 jednostek. Określając księgozbiór małej biblioteki naukowej specjalnej można stwierdzić, że jest to księgozbiór, który może służyć sprawną i aktualną informacją w zakresie ścisłej specjalizacji danej placówki naukowej.

Konieczność planowego zakładania biblioteki

Powołując do życia placówkę naukową, nawet najmniejszą, należy od razu umieścić w jej strukturze pracownię biblioteczno-informacyjną, na równi z innymi pracowniami naukowymi specjalistycznymi. W szczególności należy: określić jej rolę i zadania, plan przyszłego rozwoju w powiązaniu z założeniami i planami rozwojowymi całej placówki; uwzględnić w planach budżetowych jej potrzeby; zapewnić bazę materiałową, tzn. funkcjonalny lokal, odpowiednie wyposażenie, a przede wszystkim obsadę personalną, ustalić schemat organizacyjny, system zależności od kierownictwa zakładu i od biblioteki nadrzędnej. Optymalnym rozwiązaniem wydaje się pozostawienie bibliotece swobody rozwoju i samodzielności w zakresie polityki gromadzenia zbiorów, przy jednoczesnym scentralizowaniu czynności manipulacyjnych, takich jak załatwianie prenumeraty czasopism, składanie zamówień importowych, prowadzenie magazynu składowego dla zbiorów szybciej ulegających dezaktualizacji lub nawet dawniejszych ciągów czasopism itp. Nadrzędna biblioteka może sprawować nadzór fachowy, udzielać konsultacji i porad, dotyczących ujednolicenia i unowocześnienia ewidencji zbiorów, katalogów, kartotek itp.; większa biblioteka ma bowiem większe możliwości zapewnienia sobie dostępu do najnowszej literatury biblioteczno-naukowej i śledzenia na bieżąco postępów i rozwoju techniki bibliotecznej i informacyjnej.

W wielu placówkach naukowych działają obok bibliotek ośrodki lub pracownie informacji i dokumentacji. Przy ustalaniu schematu organizacyjnego trzeba więc określić również układ zależności, podział kompetencji i zakresu czynności pomiędzy biblioteką a ośrodkiem informacji. W praktyce układy te kształtują się bardzo różnie.

Inną sprawą, która od początku powstania biblioteki wymaga ściślego i jasnego sprecyzowania, to zasada dostępności lub ograniczeń dla czytelników z zewnątrz, tj. spoza własnej placówki naukowej.

Wszystkie wymienione układy organizacyjne mogą w późniejszym rozwoju ulegać różnym zmianom, a nawet muszą się zmieniać, zgodnie ze zmieniającymi się i wzrastającymi potrzebami własnej placówki i naj-

bliższego otoczenia (w wypadku np. wzrastającego obsługiwanego czytelników z zewnątrz, takich jak studenci wyższych uczelni, naukowcy z placówek pokrewnych itd.). Ale pomimo możliwości zmian konieczne jest z a p l a n o w a n i e biblioteki w momencie tworzenia placówki naukowej, ponieważ żadna placówka naukowa nie może należycie pracować bez własnej bazy bibliotecznej. Zdarzały się placówki naukowe, które powstawały bez odpowiedniego pomieszczenia na zbiory, bez bazy finansowej, a przede wszystkim bez kwalifikowanego pracownika bibliotecznego. Ale ponieważ twórcza praca naukowa nie może rozwijać się bez szybkiego i bezpośredniego dostępu do literatury krajowej i zagranicznej, zaczynało się tworzenie biblioteki „na żywo”. Potrzebne książki kupowali sami naukowcy, czasopisma na ich zlecenie zaczynała przenieść sekretariat, mikrofilmy sprowadzali bądź naukowcy, bądź sekretariat itd. Wkrótce nagromadzenie zbiorów stwarzało potrzebę właściwego ich opracowania i pomocy w odnajdywaniu tego, co było potrzebne. Więc delegowano do prac bibliecznych jakiegoś pracownika administracyjnego lub któregoś z młodszych pracowników naukowych. Dopiero po pewnym, krótszym lub dłuższym okresie takiej pracy zatrudniało się pracownika fachowego i ten dopiero zaczynał walczyć o uporządkowanie tak żywołowo zrodzonej biblioteki, nie mając przy tym na ogół ani odpowiednich warunków lokalowych, ani wyposażenia, nawet tak podstawowego jak szafy i regały. Placówka macierzysta wchodziła już często w dalszy, wyższy etap swego rozwoju, a bibliotekarz pozostawał wciąż jeszcze na etapie początkowym — organizowania podstawowych elementów swojego warsztatu pracy, a właściwie, ściślej mówiąc, warsztatu pracy dla swoich naukowców. Taki opóźniony rozwój biblioteki mścił się w efekcie na pracy nie tylko samej biblioteki, ale całej placówki, a bibliotece utrudniał spełnianie podstawowych zadań.

Wyłączenie z pracy bibliotekarskiej elementów administracyjnych

Jak najdalej idące eliminowanie przeważających w dotychczasowej pracy bibliotecznej elementów administracyjnych w celu wzmożenia funkcji informacyjnej biblioteki powinno uwzględniać następujące aspekty:

1) Przekazanie komórce administracyjnej placówki zespołu czynności czysto administracyjnych, takich jak manipulacje pocztowe, pakowanie paczek, sprawy zaopatrzenia w sprzęt i materiały biurowe i druki, prowadzenie rachunków, pisanie na maszynie itp.

2) Uproszczenie sprawozdawczości finansowej i ogólnej — wymaganych przez władze administracyjne i finansowe. Np. opierające się w dużym stopniu na fikcyjnych przesłankach obliczanie wartości księgozbioru

zajmuje wiele czasu i odciąga bibliotekarza od jego najistotniejszych zadań.

3) Zwiększenie kompetencji bibliotekarza w zakresie bieżącej selekcji zbiorów oraz uproszczenie procedury aktualizowania księgozbioru. Do tej sprawy wrócimy w dalszej części artykułu.

Inna grupa czynności administracyjnych należy do właściwych prac bibliotecznych i nie da się od nich odłączyć. Takie prace, jak ewidencja wypożyczeń i wypisywanie rewersów, kopiowanie kart katalogowych itp. musi upraszczać i usprawniać sam bibliotekarz. Tu właśnie jest pole działania dla stosowania „małej mechanizacji”, tj. wprowadzania do bibliotek kopiarek, kserografów, urządzeń selekcyjnych itp.

Dzięki odciążeniu od prac czysto administracyjnych i usprawnieniu własnych czynności technicznych związanych z obsługą czytelników bibliotekarz będzie miał czas na organizowanie i prowadzenie naukowej pracowni biblioteczno-informacyjnej i bibliograficznej. W pracy swojej w pierwszym rzędzie musi oprzeć się na odpowiednim księgozbiorze.

Dostosowanie księgozbioru do warunków i potrzeb własnej placówki naukowej

Jaka powinna być zawartość księgozbioru w omawianych bibliotekach? Powinien on dostarczać na bieżąco maksimum wiadomości i informacji w zakresie wiedzy reprezentowanej przez placówkę naukową macierzystą. A więc oprócz wydawnictw z rynku księgarskiego powinien zawierać również wydawnictwa instytucji naukowych krajowych i zagranicznych (o analogicznej specjalizacji) nie będące w handlu księgarskim. Nieodzowną częścią zbiorów jest kompletny zestaw bibliografii specjalistycznych, abstraktów, przeglądów dokumentacyjnych i tym podobnych wydawnictw informacyjnych. Bezценne źródła informacji naukowej stanowią różne opracowania nie publikowane, rękopisy itp., które powinny być przechowywane w małych bibliotekach specjalnych.

Dla oszczędności miejsca i zachowania specjalistycznego charakteru biblioteki wystarczy w wielu wypadkach zamiast całych dzieł gromadzić tylko ich fragmenty w formie mikrofilmów, kserokopii, fotokopii artykułów z czasopism lub fragmentów książek (oczywiście z dokładnym wymienieniem źródła, z którego pochodzą te fragmenty, a to dla celów właściwej ewidencji i przestrzegania postanowień prawa autorskiego w dalszych opracowaniach pochodnych).

Zależnie od zakresu wiedzy reprezentowanej przez bibliotekę gromadzi ona różne kategorie zbiorów specjalnych i materiałów o nietypowej formie wydawniczej. Tak np. Biblioteka Zakładu Oceanologii Instytutu Geofizyki PAN — oprócz książek, broszur, czasopism i prac insty-

tutów z zakresu szeroko pojętej oceanologii — gromadzi również: materiały z konferencji, sesji i sympozjów (referaty, sprawozdania z dyskusji i przebiegu obrad itp.), sprawozdania z wypraw badawczych i rejsów, materiały ze światowych centrów danych oceanograficznych, sprawozdania i plany pracy placówek naukowych oceanologicznych na całym świecie, prospekty i katalogi maszyn i aparatury, wydawnictwa reklamowe z targów i wystaw, informatory adresowe i wykazy zawierające spisy instytucji, organizacji, bibliotek, ośrodków informacji i osób aktywnych w zakresie badań oceanologicznych itp.

Jaka powinna być wielkość księgozbioru? W omawianych bibliotekach wielkość księgozbioru nie decyduje o znaczeniu biblioteki. Nie należy też jedynie z rozrostem ilościowym zbiorów wiązać sprawy wydzielenia osobnego lokalu lub przyznawania etatu dla bibliotekarza. Zbyt duży księgozbiór — tak samo jak za mały — w konkretnych warunkach pracy naszych placówek mogłyby się źle odbić na ich operatywności. O jego szacunkowej wielkości wspomniano we wstępie.

Istotna wartość zbiorów ulega ciągłym zmianom, w zależności od czasu i osób, którym biblioteka służy, a nawet dla tych samych osób wartość zbiorów jest różna w różnych odcinkach czasowych. Stąd postulat *elastyczności i zmienności księgozbioru*. Ogólnie znane problemy dezaktualizacji, konieczności ciągłej selekcji, usuwania zbiorów zbędnych — nabierają szczególnego znaczenia w małej bibliotece naukowej specjalnej, która służy placówce wiodącej w określonej dyscyplinie naukowej.

W dążeniu do tego, aby księgozbiory nasze spełniały rolę podręcznych księgozbiorów informacyjnych, musimy postulować wspomniane już ułatwienia formalne w zakresie selekcji zbiorów. Bardzo nieraz kosztowne podręczniki, np. z zakresu techniki, po upływie pewnego czasu mają wartość już tylko dla historii nauki i to w bibliotece zajmującej się tymi zagadnieniami, a dla innych bibliotek stają się zbędnym balastem. Do zbiorów bibliotecznych nie mogą być stosowane przepisy właściwe dla innych przedmiotów (tzw. środków trwałych). W małych bibliotekach, o których tu mówimy, tylko część prenumerowanych, a więc pochodzących z zakupu czasopism ma trwalszą wartość; pozostałe czasopisma po doręcznym wykorzystaniu nie powinny być gromadzone, wyceniane i wpiisywane do inwentarza, nawet jeżeli są na dobrym poziomie naukowym, ale np. gromadzi je jakaś większa regionalna biblioteka. Biblioteki małych placówek naukowych powinny mieć przesiewać zalew wydawnictw i robić to wciąż na bieżąco. Jednocześnie jednak bibliotekarz musi mieć zahamować tendencje, wykazywane niekiedy przez pracowników naukowych, do usuwania zbiorów (np. dawnych ciągów czasopism) dla zdobycia pomieszczenia na laboratoria czy sprzęt badawczy; trzeba przeciw-

stawiać się selekcji księgozbioru przeprowadzanej tylko z powodu ciasnoty pomieszczeń. Selekcja musi być w ogóle bardzo ostrożna. W żadnym wypadku nie mogą paść jej ofiarą wydawnictwa źródłowe i unikalne z zakresu reprezentowanej przez placówkę specjalizacji. Selekcja powinna dotyczyć przede wszystkim wydawnictw pomocniczych z dziedzin pokrewnych, wydawnictw informacyjnych sprzed paru lat, zdezaktualizowanych publikacji technicznych, zastąpionych już nowymi opracowaniami itp.

Właściwa polityka gromadzenia nowych zbiorów powinna iść w parze z ciągłym kontrolowaniem wartości i przydatności księgozbioru.

Szczególny nacisk należy kłaść na czytelny i przejrzysty układ poszczególnych grup zbiorów i dobre zewidencjonowanie ich dla celów informacyjnych i dla ułatwienia dostępu do nich. Księgozbiór musi być tak zorganizowany, żeby bibliotekarz nie musiał bez przerwy „prowadzić za rękę” swoich czytelników. Powinien natomiast stworzyć im jak najlepsze i najprzyjemniejsze warunki do szperania i samodzielnych poszukiwań, które bardzo lubią i cenią wszyscy naukowcy. Umiejętność podsunęcia właściwych materiałów w sposób jak najbardziej dyskretny tym, którzy ich potrzebują — stwarza przyjemną i pożyteczną atmosferę wzajemnej współpracy, budzi zaufanie do bibliotekarza.

Aktywna rola bibliotekarza w placówce naukowej

Już przy omawianiu sprawy eliminowania z naszej pracy elementów administracyjnych podkreślaliśmy, że nasze biblioteki nie mogą być tylko zestawem szaf czy regałów z umieszczonymi na nich jednostkami zbiorów, które opracowujemy, udostępniamy czytelnikom i których całości strzeżemy. Powinny to być pracownie biblioteczno-informacyjne, kładące nacisk na żywą i wciąż aktualizowaną informację. Bibliotekarz musi więc posiadać wiedzę ogólną, dobrą znajomość języków obcych i — jeśli nie jest specjalistą w zakresie wiedzy reprezentowanej przez jego placówkę — musi przynajmniej orientować się w podstawowych kierunkach rozwoju tej wiedzy, znać najważniejsze czasopisma i bibliografie, poznać terminologię, nazwy instytucji wiodących, nazwiska osób, które coś znaczą w tej dziedzinie itd. Znać problemy „węzłowe” i „resortowe” zawarte w programach prac badawczych macierzystej placówki naukowej i dokładnie orientować się w tematyce opracowań podjętych w ramach tych programów przez poszczególnych pracowników nauki lub przez ich zespoły. Zorientowany szczegółowo w zainteresowaniach pracowników naukowych swojej placówki, bibliotekarz nie będzie tylko biernym wykonawcą zgłaszanych przez nich konkretnych zamówień; będzie podawać użytkownikom nie tylko takie materiały, o których oni już wie-

dzą i których sami poszukują, ale będzie również umiał z własnej inicjatywy podsunąć materiały im nie znane. Formy takiego „wyprzedzającego” udostępniania informacji mogą być bardzo różnorodne: obok wnikliwie opracowanych serwisów prasowych mogą to być po prostu założone w odpowiednim miejscu czasopisma bieżące, rozkładane na biurkach zainteresowanych specjalistów.

W zakresie czynności związanych z aktywnym gromadzeniem nie wystarczy sama znajomość metodyki i systemu poszukiwań — potrzebny tu jest dodatkowy „dar” docierania do potrzebnych źródeł, zdobywania wiadomości, gdzie kupić, otrzymać w darze lub z wymiany bądź pożyczycy potrzebne wydawnictwo, z jakiego ośrodka zdobyć właściwą informację itp.

Bibliotekarz musi być dobrym psychologiem, poznać swoich czytelników, ich potrzeby, zainteresowania, styl pracy i styl przyswajania sobie wiedzy. Jeśli będzie zbyt „wyrafinowanym” fachowcem w swojej pracy, to ryzykuje, że np. opracowany przez niego układ katalogu systematycznego czy też jakieś kartoteki lub informatory będą zrozumiałe tylko dla drugiego bibliotekarza, a nie dla czytelnika, nawet będącego na wysokim poziomie naukowym. Aktywność w pracy i we własnych inicjatywach powinna łączyć się z prostotą systemu pracy. Nie należy też zbyt często dać się zafascynować mechanizacją; urządzenia mechaniczne są często bardzo kosztowne, kłopotliwe w użyciu, nieopłacalne dla małych placówek i nie zawsze potrafią zastąpić żywe słowo i żywego człowieka.

O kształceniu bibliotekarza przyszłości bardzo ciekawie pisze Herman Liebaers w artykule pt. *Książki, biblioteki, bibliotekarze. Styl europejski i amerykański* [4]. Podkreśla on, że bibliotekarz powinien znać materiały i techniki biblioteczne, ale musi zawsze pamiętać, że nie są one celem same w sobie. Nawet w kształceniu bibliotekarzy — stwierdza autor — nie trzeba wypełniać programu pierwszych lat studiów uczeniem czynności zbliżonych do administracyjnych, które w dalszej ewolucji ulegną na pewno zmechanizowaniu, ale trzeba położyć nacisk na rozwój i wykształcenie ogólne, nauczyć samodzielnego myślenia i rozumienia konieczności zmian.

Rola użytkownika w kształtowaniu małej biblioteki naukowej specjalnej

W omawianych bibliotekach występuje bardzo specjalny typ czytelników; musimy liczyć się nie tylko z ich potrzebami, ale i z przyzwyczajeniami i stylem pracy. *Bibliotekarstwo naukowe* [1] daje taką charakterystykę różnych bibliotek specjalnych: „Są one najczęściej powoływane do życia i prowadzone w ramach instytucji, urzędów i organizacji, które ich potrzebują do swych prac teoretycznych i praktycznych.

Zapewnia to bibliotekom bliską współpracę ze specjalistami tych dziedzin, którym służą, ułatwia kompletowanie zbiorów oraz ich przystosowanie do potrzeb danej specjalności i wpływa korzystnie na rozwój zakładów bibliotecznych, pod warunkiem jednak, że specjaliści nie lekceważą wymagań natury bibliotecznej i mają zrozumienie dla tych zagadnień" (s. 504).

Czytelnicy małych bibliotek naukowych specjalnych nie dają się ująć w tak ścisłą dyscyplinę czytelniczą, jak inne kategorie użytkowników bibliotek (studenci, pracownicy przemysłu, czytelnicy bibliotek powszechnych itp.). Nawet ze względów istotnych, merytorycznych, traktując ich jako współtwórców naszych księgozbiorów, nie możemy im narzucić tej ostrej dyscypliny. Mniejszą wartość społeczną może mieć np. wyegzekwowanie od naukowca właściwego terminu zwrotu wypożyczonej pozycji, niż przetrzymanie przez niego, nieraz nawet kilkuletnie, publikacji, które w jego rękach stają się podstawą cyklu cennych wykładów, opracowania nowego podręcznika itp. Można by więc zastanowić się, czy nie należałoby tu złagodzić przepisów formalnych.

Układ stosunków bibliotekarz — czytelnik jest sprawą bardzo ważną. Czytelnik — pracownik naukowy placówki — przez konsultacje i informowanie o swoich planach i potrzebach pomaga bibliotekarzowi w ustalaniu polityki gromadzenia, a swoją wiedzą służyć może przy klasyfikowaniu materiałów bibliotecznych dla ich opracowania rzeczowego. Żeby czytelnik nie musiał sam szukać w wielkich ilościach materiałów, bibliotekarz podsuwa mu zestawy informacji już częściowo przynajmniej wybranych; w ten sposób ułatwia poszukiwania własne naukowcom, którzy nie lubią się ich wyzbywać całkowicie.

Od bibliotekarza naukowiec dowiaduje się również, jak prawidłowo opracować i zestawić bibliografię załącznikową do swego artykułu: bibliotekarz-informator często pomaga naukowcom w opracowaniu obcojęzycznych treszczeń ich publikacji. Z kolei bibliotekarz może wzbogacić swoje kartoteki informacyjne o zapiski z kartotek indywidualnych swoich czytelników dotyczące np. słownictwa i terminologii w danej dziedzinie, informacji o osobach autorów i naukowców z danego zakresu wiedzy na całym świecie itp.

Umiejętność ustawienia stosunków wzajemnej pomocy i współpracy doprowadzi do traktowania bibliotekarzy jako równorzędnych partnerów w rozwoju wiedzy i może nareszcie spowoduje generalną zmianę nastawienia do naszego zawodu i nietraktowanie spraw bibliotekarzy na szarym końcu, za wszystkimi innymi grupami pracowników (co zresztą jest zjawiskiem występującym nie tylko u nas w kraju, ale i na całym świecie).

Konieczność współpracy z innymi bibliotekami i ośrodkami informacji

Sprawa ta jest dla naszych bibliotek bardzo ważna, należy więc ją podkreślać przy każdej okazji. Oczywiście są korzyści płynące dla małych bibliotek z włączania się do systemów współpracy z bibliotekami różnych typów i ośrodkami informacji w kraju i na świecie — dla zdobywania wydawnictw, dla zwiększenia strumienia informacji. Pozostaje otwarta kwestia, na jakich zasadach mamy się włączać do tych systemów, co ze swej strony możemy ofiarować większym bibliotekom. Np. w wymianie wydawnictw czy wypożyczeniach międzybibliotecznych trudno nam być równorzędnym partnerem. Sprawy te wymagają taktu i intuicji bibliotekarza, umiejętnego operowania niedużym, ale często wysoce specjalistycznym, unikalnym i cennym zasobem informacji, własnych opracowań i wydawnictw.

Oprócz współpracy, której celem jest zaspokojenie potrzeb naszych czytelników, musimy też pamiętać o nawiązywaniu współpracy w zakresie naszego zawodu dla podnoszenia swoich kwalifikacji i wypracowania metod i systemów ulepszania swego warsztatu pracy. Pracujemy przeważnie w pewnej izolacji, na co dzień musimy sami rozwiązywać wiele problemów i dlatego nie tylko musimy studiować prasę i literaturę bibliotekoznawczą, ale musimy też na bieżąco móc poradzić się w swoich sprawach i trudnościach i przedyskutować je w gronie przedstawicieli naszego zawodu z innych bibliotek.

Regionalna współpraca bibliotek różnych typów ożywia ich pracę i wiąże z potrzebami życiowymi terenu. Jako przykład możemy podać zorganizowaną przez Oddział SBP w Gdańsku Konferencję bibliotek morskich (październik 1972). Zreferowanie i przedyskutowanie takich problemów, jak klasyfikacja piśmiennictwa morskiego, źródła informacji o wydawnictwach morskich i inne — ważne było dla wszystkich bibliotek, niezależnie od ich wielkości i przynależności resortowej, powiązało je ze sprawami wiedzy o morzu i gospodarki morskiej, wynikającymi z usytuowania w rejonie nadmorskim.

Wnioski i postulaty

1) Każdy akt powołujący nową placówkę naukową powinien jednocześnie uwzględnić powstanie i warunki funkcjonowania, a więc obsadę personalną, lokal i wyposażenie pracowni biblioteczno-informacyjnej. Należy uznać niezbędność takiej pracowni w każdej placówce naukowej i zabezpieczyć warunki jej działania zgodnie z ustawą o bibliotekach z 1968 r.

2) Pracownia biblioteczno-informacyjna wraz z innymi pracowniami

powinna być włączona do programu całej placówki naukowej, zarówno w zakresie zadań naukowych, jak i uprawnień pracowników (systemy awansowania, świadczenia socjalne itp.). Postulat ten spełniony będzie przez właściwe przepisy, jak również przez aktywność i postawę samych bibliotekarzy.

3) Należy dążyć do wyeliminowania elementów administracyjnych z pracy zarówno małych, jak i dużych bibliotek przez: /

a) odpowiednie ustalenie kompetencji komórki administracyjnej w placówce naukowej,

b) uproszczenie ogólnie obowiązujących przepisów dotyczących ewidencji zbiorów i sprawozdawczości finansowej,

c) usprawnienie i częściowe zmechanizowanie prac technicznych w bibliotece, np. ewidencji wypożyczeń, kopiowania kart.

4) Małe biblioteki naukowe specjalnie powinny włączyć się do systemów współpracy w zakresie informacji specjalistycznej oraz w zakresie doskonalenia swego warsztatu pracy.

LITERATURA

1. Bibliotekarstwo naukowe. Warszawa 1956 PWN ss. 602.
2. H. D. Burton: Personal information systems. Implications for libraries. *Publishing Libraries* Vol. 64: 1973 nr 1 s. 7-11.
3. B. Landheer: Social functions of libraries. New York 1957 The Scarecrow Press ss. 287.
4. H. Liebaers: Books, libraries, librarians — European and American style. *Journal of Library History, Philosophy and Comparative Librarianship* Vol. 8: 1973 nr 1 s. 18-22.
5. L. Łoś: Biblioteki Polskiej Akademii Nauk. *Prz. bibliot.* R. 40: 1972 z. 2 s. 145-163.
6. H. Mytnik: Funkcje informacyjne biblioteki instytutu w szkole wyższej. *Zag. inf. naukowej* 1972 nr 1 s. 55-66.
7. On research libraries. Cambridge, Mass. 1969 The MIT Press ss. 104.
8. D. Y. Sellers Basic planning and budgeting concepts for special libraries. *Special Libraries* Vol. 64: 1973 nr 2 s. 70-75.
9. J. H. Shera: Sociological foundations of librarianship. London 1970 Asia Publishing House ss. 195.
10. H. S. White: Organizational placement of the industrial special library. Its relationship to success and survival. *Special Libraries* Vol. 64: 1973 nr 3 s. 141-144.
11. K. Wyczańska: Badanie potrzeb pracowników w zakresie informacji naukowej na terenie Polskiej Akademii Nauk. *Biul. ODIN PAN* 1967 nr 2(11) s. 82-90.
12. T. Zarębski: Potrzeba racjonalnych przepisów finansowych dla bibliotek. *Bibliot.* R. 39: 1972 nr 9, s. 261-264; Sprostowanie błędu. *Ibid.* nr 11/12 s. 331. s. 331.

MARIA CIECHOWSKA-RADECKA

PROBLEMS OF SMALL RESEARCH LIBRARIES

Higher standard of efficiency of small research libraries (their number in Poland amounts to 3000) is certainly of great importance to the development of the institutes they have been serving. The library and its methods of work should be planned out by the institute authorities in advance. It is necessary to keep as much administrative work as possible out of library activities. Library collection should be completed in a way that is in proportion to the institute needs. On the part of the librarian active help to the research workers is expected. On the other hand, it is advisable for him to appeal to them for co-operation. It is also necessary for the library to co-operate with other libraries and information centres.

PRZEBIEG OBRAD

Otwarcia obrad dokonała prof. dr hab. Maria Dembowska witając uczestników konferencji i zaproszonych gości, po czym przewodnictwo narady objął doc. dr Zbigniew Jabłoński, dyrektor Biblioteki PAN w Krakowie.

Zgodnie z przyjętym porządkiem obrad zostały wygłoszone trzy referaty: Ogólne problemy bibliotek w placówkach naukowych PAN (Romana Steczowicz); Funkcje biblioteki w placówce naukowej PAN — na przykładzie Biblioteki Instytutu Podstawowych Problemów Techniki (Aleksandra Królikowska); Problemy małych bibliotek naukowych specjalnych (Maria Ciechowska-Radecka).

Głównym problemem, wokół którego rozwinęła się dyskusja, była sprawa określenia miejsca biblioteki specjalistycznej w ramach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i w ogólnokrajowym systemie informacji naukowej.

Zaniepokojenie wzbudził problem, czy wobec powstawania bibliotek centralnych dla danej dziedziny wiedzy, nie będą pod względem możliwości gromadzenia literatury (przede wszystkim zagranicznej) upośledzone inne biblioteki, gromadzące dotychczas publikacje z tego zakresu, a spełniające w swym środowisku specjalną rolę z racji swego charakteru np. biblioteki ogólnych towarzystw naukowych. W takim przypadku gromadzenie powinno być uwarunkowane potrzebami danego środowiska regionalnego a nie miejscem w hierarchii sieci bibliotecznej (B. Olejniczak).

Zwrócono też uwagę na niebezpieczeństwo formalnego ograniczania zakresu gromadzenia zbiorów w sytuacji, gdy biblioteczne centralnej w danej dziedzinie wiedzy będą potrzebne publikacje z pogranicza tej dyscypliny, a więc wydawnictwa, które statutowo będzie gromadziła inna biblioteka. Tak więc w pewnym zakresie będą się pokrywały zbiory bibliotek centralnych (np. botanicznej i zoologicznej), ale jest to nieuniknione dla dobra nauki. Niestety, już obecnie występują pewne ograniczenia w gromadzeniu literatury z pogranicza tych dziedzin wiedzy.

Nie zawsze jest wskazane określenie z góry przydatności pewnych wydawnictw w konkretnej bibliotece specjalistycznej. Ich przydatność można określać dopiero z perspektywy czasu (J. Dyakowska).

Pewnym rozwiązaniem tego problemu byłoby prowadzenie ścisłej współpracy między bibliotekami o pokrewnych zainteresowaniach w zakresie informacji o zbiorach, wymiany wydawnictw, wypożyczeń oraz usług kserograficznych. Wtedy dopiero istniałaby możliwość pełnego zaspokojenia potrzeb użytkowników. Współpraca w zakresie zaopatrzenia w wydawnictwa zagraniczne otrzymywane w drodze wymiany powinna polegać na sprowadzaniu przez bibliotekę centralną publikacji o szerokim zakresie i w większej liczbie egzemplarzy oraz rozsyłaniu ich do właściwych bibliotek specjalnych, co pozwoliłoby ograniczyć prenumeratę i dałoby pewne oszczędności dewizowe (J. Dyakowska, J. Radożycki). Akcją taką prowadzi z powodzeniem Biblioteka Instytutu Zoologicznego PAN w stosunku do bibliotek akademii rolniczych (J. Radożycki).

Inną formą rozwiązania problemu dublowania zbiorów może być przesyłanie przez bibliotekę centralną zainteresowanym bibliotekom odbitek kserograficznych z wybranych materiałów. Jednakże wobec niedostatecznego zaopatrzenia bibliotek w sprzęt kserograficzny realizacja tej formy napotyka na duże trudności. Prowadzenie przez centralne biblioteki specjalistyczne katalogów centralnych z danej dziedziny stworzyłyby podstawy do należytego informowania użytkowników oraz zapobiegałoby gromadzeniu niepotrzebnych dubletów, co ma jeszcze obecnie miejsce (J. Dyakowska, J. Radożycki).

Rozważana była również możliwość prowadzenia w przyszłości centralnego zakupu wydawnictw zagranicznych z danej dziedziny w oparciu o katalogi centralne i centralne kartoteki zamówień.

Dużą pomocą byłoby wprowadzenie sporządzania opisów katalogowych w trakcie publikowania książek; szybko rozpowszechniany opis katalogowy stanowiłby pierwszą informację o wydawnictwie. Trudności występujące obecnie w każdej prawie dziedzinie działalności bibliotecznej znacznie opóźniają realizację modelu nowoczesnej biblioteki specjalistycznej (M. Dembowska).

Zdaniem dyskutantów, wymaga również rozpatrzenia sprawa wzajemnego stosunku i powiązań między biblioteką a ośrodkiem informacji działającymi w jednej placówce. Istnieją gdzieś tendencje, by działalność biblioteczną oddzielić od działalności informacyjnej (M. Górkiewicz). Rozgraniczenie takie jest jednak szkodliwe, a wprowadzona w ten sposób dwutorowość powoduje dublowanie prac na wielu odcinkach (M. Górkiewicz, L. Łoś). Biblioteki w placówkach naukowych PAN powinny być jednostkami prowadzącymi i organizującymi całą szeroko

rozumianą działalność informacyjną obejmującą: gromadzenie, opracowanie, przetwarzanie i udostępnianie pierwotnych, wtórnych i pochodnych materiałów informacyjnych oraz upowszechnianie i popularyzowanie osiągnięć danej dziedziny wiedzy. Najlepszym przykładem, że taki model może być urzeczywistniony, jest chociażby Biblioteka IPPT (M. Dembowska).

Innym zespołem zagadnień poruszanych w dyskusji były sprawy związane z określeniem roli i statutowego miejsca biblioteki specjalistycznej działającej w ramach placówki naukowej oraz zadań biblioteki w stosunku do jej placówki macierzystej.

Poruszano przede wszystkim sprawę określenia miejsca biblioteki w ramach placówki. Zwracano uwagę, że sprawa ta była w PAN zaniebana. Wynikiem tego są obecne trudności organizacyjne, administracyjne, etatowe, lokalowe oraz w zakresie wyposażenia bibliotek. Pracownicy nauki często nie doceniają roli biblioteki w placówce, nie znają jej potrzeb i problemów. Biblioteki w większości przypadków znajdują się na szarym końcu w strukturze i hierarchii ważności zespołów w placówce (J. Radożycki, J. Oleszakowa, L. Łoś).

Ranga bibliotek w placówkach naukowych powinna być podniesiona. Dużo w tej sprawie zależy od kierownictwa placówki. Biblioteka w strukturze placówki powinna znajdować się w pionie naukowym i zajmować co najmniej miejsce równorzędne zakładom. Za istniejący stan rzeczy winę ponoszą częściowo sami bibliotekarze, którzy są zbyt mało dynamiczni (L. Łoś).

Istnieje pilna potrzeba ustalenia norm zatrudnienia w bibliotekach, uzależnionych nie od wielkości placówek, ale od wielkości księgozbioru, stopnia jego wykorzystania, głębokości opracowania, prowadzonej przez bibliotekę działalności informacyjnej, ogółu zadań, jakie stoją przed biblioteką. Jest to sprawa, która powinna być rozwiązana w ramach przepisów wykonawczych do zarządzenia Sekretarza Naukowego w sprawie organizacji i działania sieci bibliotek PAN (A. Zabłocka, J. Oleszakowa, B. Niemierowska, M. Dembowska, L. Łoś).

W obecnej sytuacji etatowej i w świetle obowiązujących przepisów finansowo-księgowych biblioteki w wielu przypadkach nie są w stanie prowadzić należytej gospodarki zasobami druków zbędnych i dubletów. Sytuacja taka istnieje w bibliotekach: Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, Instytutu Botaniki PAN w Krakowie, Instytutu Zoologicznego PAN w Warszawie (S. Badowska, J. Oleszakowa, J. Radożycki). Dzieje się to ze szkodą dla dobra nauki, bowiem zbędne w jednych bibliotekach publikacje na pewno byłyby wykorzystane w innych placówkach. Wobec istniejących obecnie trudności w rozprawianiu zbędnych materiałów bibliotecznych należałoby egzekwować

od ORWN PAN wypełnianie statutowego obowiązku gospodarowania tymi publikacjami (A. Królikowska, Z. Jabłoński).

Problem zbędnych materiałów bibliotecznych jest bardzo złożony i tylko połowicznym rozwiązaniem jest odsyłanie nadawcom darów nie wiążących się z profilem zbiorów, jak to robi Biblioteka PAN w Warszawie. Generalnie natomiast powinna zostać rozwiązana sprawa przekazywania materiałów bibliotecznych całkowicie zbędnych i nikomu nieprzydatnych na makulaturę (M. Dembowska).

Poruszona została również sprawa budowy bibliotek składowych, które choć częściowo rozwiązałyby problemy druków zbędnych pochodzących z eliminacji oraz miejsca w magazynach (A. Królikowska).

Należałoby także rozstrzygnąć sprawę zwolnienia bibliotek z rozlicznych obowiązków natury administracyjno-księgowej, co pozwoliłoby uzyskać rezerwy czasowe, które można byłoby poświęcić na działalność podstawową (J. Radożycki, J. Dyakowska, J. Oleszakowa).

Dyskutowano nad sprawą obowiązującej obecnie instrukcji dotyczącej ewidencjonowania i wyceny księgozbiorów, którą uznano za bardzo kłopotliwą i nieżyciową. Domagano się zawieszenia stosowania instrukcji i opracowania nowych przepisów w tej sprawie (B. Olejniczak, J. Radożycki, J. Dyakowska, J. Oleszakowa, M. Dembowska, Z. Jabłoński). Należy dążyć do tego, aby w przepisach finansowych wydawnictwa były traktowane nie jako „środki trwałe”, lecz jako „materiały” (M. Dembowska). Obecnie w Ministerstwie Finansów i w Ministerstwie Kultury i Sztuki trwają prace dotyczące przepracowania i zmiany obowiązującej instrukcji. Nie jest wykluczone, że obecna instrukcja zostanie zawieszona (L. Łoś). Dopóki jednak nowa instrukcja nie wejdzie w życie powinno się stosować obowiązujące obecnie przepisy. Jednocześnie jednak należy dążyć, aby przy wszelkich kontrolach finansowych przeprowadzanych w bibliotekach obecny był ekspert do spraw bibliotecznych (A. Czudowska).

Trudności lokalowe, z jakimi powszechnie borykają się biblioteki, wpływają również niekorzystnie na należyte spełnianie podstawowych obowiązków przez te placówki; ciasnota magazynów i pracowni bibliotecznych, praca w warunkach często urągających obowiązującym przepisom o bezpieczeństwie i higienie pracy — są to sprawy, którymi również powinny zainteresować się kierownictwa placówek (J. Radożycki, S. Badowska, J. Oleszakowa).

— Zagadnienie należytego wyposażenia bibliotek w aparaturę techniczną, przede wszystkim reprograficzną, niezbędną do sprawnego funkcjonowania biblioteki i spełniania należycie usług w dziedzinie informacji było przedmiotem wielu wystąpień (J. Radożycki, J. Dyakowska, A. Zabiłocka, A. Czudowska).

Niejednokrotnie zdarza się, że biblioteka dysponuje nawet odpowiednimi środkami finansowymi na zakup potrzebnej aparatury, ale brak dobrego rozeznania w przedmiocie uniemożliwia zrealizowanie tych potrzeb. W takich wypadkach odpowiednią fachową informacją powinien służyć ODiIN PAN (A. Zabłocka).

Brak jest również należytej informacji dotyczącej aktualnego stanu zaopatrzenia bibliotek polskich w czasopiśmiennictwo z krajów socjalistycznych (Al. Jaworek).

Poważną przeszkodę w prawidłowej obsłudze użytkowników bibliotek jest długi okres realizacji wypożyczeń międzybibliotecznych (J. Radożycki). Podobnie wygląda sprawa sprowadzania mikrofilmów z zagranicy. Czas oczekiwania wynosi w tym przypadku minimum 9 miesięcy. Należałoby system zamówień usprawnić (Al. Jaworek). Za istniejący stan rzeczy nie można jednak winić ODiIN PAN, który nie jest w stanie uprościć obecnie obowiązującej procedury zamawiania i późniejszego rozliczania należności za otrzymane mikrofilmy. Poza tym zamówienia składane przez biblioteki nie zawsze są prawidłowe pod względem merytorycznym (dane bibliograficzne) i formalnym (finansowo-księgowym), co automatycznie przedłuża okres oczekiwania na zamówiony mikrofilm (J. Wójcik).

Ważnym problemem dla bibliotek jest sprawa zaopatrzenia w materiały z zagranicznych zjazdów, konferencji i kongresów.

Niektórzy naukowcy uważają, że otrzymane materiały stanowią ich własność prywatną, pomimo że zostali wysłani na koszt instytucji, w której pracują. Podobnie wygląda sprawa członkostwa w zagranicznych organizacjach naukowych, za które w dewizach również płaci macierzysta placówka. Członkostwo takie uprawnia do otrzymywania (po ulgowej cenie lub bezpłatnie) materiałów wydawanych przez te organizacje. Są to materiały z reguły bardzo wartościowe, ale praktycznie niedostępne dla bibliotek. Przekazywanie tych materiałów bibliotekom macierzystych placówek powinno zostać unormowane odpowiednim zarządzeniem (A. Zabłocka, A. Królikowska, L. Łoś).

Podkreślono konieczność koordynacji poczynań wszystkich organów PAN odpowiedzialnych za należyte funkcjonowanie bibliotek, a więc poszczególnych placówek, Wydziałów PAN, Biura Wydawnictw i Bibliotek, Komisji do Spraw Bibliotek, Informacji Naukowej i Archiwów PAN oraz bibliotek samodzielnych PAN, które na mocy zarządzenia Sekretarza Naukowego o organizacji sieci bibliotek PAN sprawują pieczę nad bibliotekami placówek.

Do zarządzenia Sekretarza Naukowego PAN o organizacji sieci bibliotek PAN należałoby opracować odpowiednie przepisy wykonawcze,

wtedy wiele z poruszanych na naradzie problemów znalazłoby swoje rozwiązanie (B. Niemierowska, M. Górkwicz, L. Łoś).

Uczestnicy dyskusji wskazywali na celowość organizowania spotkań pracowników bibliotek PAN.

Poruszono również potrzebę zwołania narady bibliotekarzy bibliotek towarzystw naukowych. Biblioteki te z uwagi na swój specyficzny charakter bardzo różnią się zarówno między sobą, jak i od pozostałych bibliotek sieci PAN. Są to albo małe księgozbiory wewnętrzne, często pozbawione nawet fachowej opieki, albo też duże placówki naukowe o starych tradycjach i niebagatelnym znaczeniu w środowisku regionalnym. Złożone problemy, jakie mają biblioteki towarzystw naukowych wymagają omówienia na osobnym spotkaniu (B. Olejniczak).

Zamykając dyskusję przewodniczący obrad doc. dr Z. Jabłoński dokonał podsumowania konferencji.

W naradzie uczestniczyło łącznie 116 osób, reprezentujących: biblioteki placówek naukowych PAN i biblioteki towarzystw naukowych dotowanych przez Polską Akademię Nauk, samodzielne biblioteki PAN, Biuro Wydawnictw i Bibliotek oraz inne jednostki organizacyjne Sekretariatu Administracyjnego PAN.

Opracował *Piotr Rutkowski*

OGÓLNE WNIOSKI NARADY

Warunkiem realizacji modelu biblioteki w placówce naukowej PAN, przedstawionego w tezach narady, jest spełnienie następujących postulatów:

1. Właściwe ustawienie organizacyjne biblioteki w placówce: bezpośrednie podporządkowanie jej naukowemu kierownictwu placówki.
2. Powierzenie bibliotece funkcji ośrodka dokumentacji i informacji naukowej.
3. Zapewnienie bibliotece prawa wglądu do tematycznych planów badań placówki oraz stałej współpracy ze specjalistami zatrudnionymi w placówce (konsultacje przy gromadzeniu zbiorów i opracowywaniu źródeł informacji bibliograficzno-dokumentacyjnej).
4. Zapewnienie potrzebnych środków: lokalowych, wyposażeniowych, personalnych i finansowych, umożliwiających bibliotece efektywne wykonywanie zadań, zarówno w stosunku do placówki macierzystej, jak i w ramach obowiązków wynikających z uczestnictwa biblioteki w ogólnokrajowej sieci bibliotecznej i ogólnokrajowym systemie informacji.
5. Skoordynowanie kompetencji wszystkich instancji odpowiedzialnych za działalność bibliotek placówek naukowych PAN (kierownictwo placówki macierzystej, Wydział PAN, Biuro Wydawnictw i Bibliotek, odpowiednia biblioteka samodzielna) — wymaga to wydania odpowiednich przepisów wykonawczych do Zarządzenia 49/71.

MIECZYŚLAWA ADRIANEK

PIERWSZA OFICJALNA INSTRUKCJA KATALOGOWANIA
ALFABETYCZNEGO W BIBLIOTEKACH POLSKICH

Zbierając materiały do dziejów polskich bibliotek szkolnych w pierwszej połowie XIX w., znalazłam cenny dokument z r. 1851 pt. *Projekt urządzenia bibliotek szkolnych w Królestwie Polskim*¹. Po raz pierwszy wprowadził on do bibliotek szkolnych jednolite zasady opracowania zbiorów i na tym właśnie polega jego duże znaczenie. W owym czasie placówki te stanowiły zorganizowane warsztaty pracy naukowej i dydaktycznej. Przeznaczone one były głównie dla nauczycieli i uczniów, ale nierzadko korzystały z nich osoby spoza środowiska szkolnego. W r. 1840 w Królestwie Polskim istniały 33 biblioteki szkolne, w tym 11 bibliotek gimnazjalnych i 22 biblioteki funkcjonujące przy szkołach obwodowych. Wielkość ich zasobów wahała się w granicach od 1000 do 10 000 woluminów. Używając współczesnej terminologii można powiedzieć, że tworzyły one zorganizowaną sieć bibliotek szkolnych mających jednakowe zadania, podobny profil księgozbiorów oraz jednolitą strukturę wewnętrzną. W związku z omawianym tematem ważny jest fakt, że były one placówkami, w których kształtowały się zasady jednolitej techniki bibliotecznej, co z pewnością nie pozostało bez wpływu na późniejsze poczynania w tym zakresie.

Wspomniany wyżej *Projekt* nie jest jedynym przykładem ilustrującym wysiłki władz oświatowych zmierzające do unifikacji wewnętrznej organizacji i metod pracy bibliotek szkolnych. Dużo wcześniej ujednolicono sposób prowadzenia inwentarza, który przez długi czas był podstawą ewidencji zasobów szkolnych. Zarządzenie w tej sprawie wydano jeszcze w r. 1818, a podpisał je sam Stanisław Staszic. W zarządzeniu czytamy, że Komisja Rządowa WR i OP „uznawszy potrzebę zebrania do archiwum swego dokładnych inwentarzy własności szkolnych, postanowiła polecić wszystkim rektorom szkół wyższych, ażeby ile może być najrychlej a najdalej z dniem ostatnim grudnia br. przesłać na osobnych

¹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie (WAPL), Główny Inwentarz Wojewódzki w Lublinie (GWL) 58.

arkuszach katalog [= inwentarz] biblioteki szkolnej podług załączonego tu wzoru"². Polecenie to napotkało wówczas na duże trudności realizacyjne. Z powodu nieznamości rzemiosła bibliotekarskiego, jak również znacznej zasobności bibliotek tu i ówdzie, praca trwała parę lat.

Inwentarz służył równoczesnej ewidencji wszystkich dokumentów gromadzonych przez biblioteki szkolne, to jest książek, czasopism, materiałów kartograficznych i ikonograficznych, nierzadko też nut i rękopisów. Zapis był niezwykle skrupulatny, np. książki notowano w rubrykach: dzieła — egzemplarze — woluminy — tomy, czasopisma zaś w rubrykach: numery — woluminy — tomy. Księga inwentarzowa służyła zarazem do rejestracji przybytków i ubytków w zbiorach. Inwentarze przesyłano do wglądu Komisjom Wojewódzkim i centralnym władzom oświatowym. Dokonywano tu gruntownej kontroli merytorycznej i formalnej.

Obok inwentarza w wielu ówczesnych zakładach szkolnych podjęto wysiłek opracowania katalogu zbiorów. Był to najczęściej katalog działowy, zwany wtedy przedmiotowym. Odpowiadał on przyjętemu wówczas powszechnie rzeczowemu ustawieniu księgozbioru. Tego rodzaju katalog miał postać księgi. Nie był on w użyciu tak wygodny jak nasze dzisiejsze ruchome katalogi kartkowe ze względu na trudność wprowadzania nowych pozycji. Dzięki jednak swej książkowej postaci wiele katalogów rzeczowych bibliotek szkolnych zachowało się do naszych czasów i dziś są nieocenionym źródłem do poznania ich zasobów i funkcji, jaką pełniły. Autorami schematów klasyfikacyjnych byli kierownicy szkół, względnie ich bibliotekarze. W tym zakresie panowała więc ogromna dowolność. Dość często schematy te zmieniano i modernizowano. Np. Szkoła Wojewódzka w Płocku tylko do r. 1831 trzykrotnie zmieniała schemat klasyfikacyjny swego księgozbioru.

Doceniano znaczenie katalogu alfabetycznego, ale prowadzenie dwu katalogów przekraczało możliwości i tak już przeciążonego pracą bibliotekarza szkolnego. Doskonałą ilustracją głęboko w środowiskach szkolnych odczuwanej tego rodzaju potrzeby jest wypowiedź bibliotekarza Szkoły Wojewódzkiej pijarów w Piotrkowie, Józefa Gackiego. Szkoła ta dorobiła się zasobnej biblioteki, na którą złożył się depozyt Tomasza Maruszewskiego oraz dwa księgozbiory: kolegium pijarskiego i właściwej biblioteki szkolnej. W sumie liczyła ona w r. 1830 8311 tomów. „Tak znaczna ilość książek — pisał J. Gacki — z takowymi trzema przedziałami, które zniesione być nie mogą, wymaga koniecznie katalogu abecedowego. Tymczasem i biblioteki kolegijskiej i szkolnej jest tylko spis przedmiotowy. Maruszewskiego również przedmiotowy, lecz w tym zamiatwany, że jak ją nadsyłał w trzech oddziałach, tak do każdego od-

² WAPL, GWL 37.

działu osobny zrobiono katalog. Abecadłowego więc katalogu koniecznie wymaga. Ale nie zaraz to nastąpi, bo trudność katalogowania jest wielka, jak czytelnicy dzieł *Bibliograficznych*³ wiedzą, a przy tym bibliotekarz u pijarów też same pełni zatrudnienia, co inni jego koledzy. Obowiązki duchowne i szkolne niewiele mu dnia pozostawiają do zajęcia się książką⁴.

Dopiero jednak w r. 1851 wskutek ukazania się *Projektu urządzenia bibliotek szkolnych w Królestwie Polskim* przystąpiono do opracowania kartkowych katalogów alfabetycznych. Poszczególne administracje szkolne zobowiązano do przesyłania pod adresem Okręgu Naukowego Warszawskiego kopii kart katalogowych. Chodziło o to, by władze oświatowe miały pełną i aktualną informację na temat zawartości księgozbiorów szkolnych. „W miarę posiadania katalogów w sposób osobną instrukcją wskazanych wszystkich zakładów pod Zarządem Okręgu Naukowego Warszawskiego zostających — głosi paragraf pierwszy projektu — wywiąże się możliwość powzięcia stałej wiadomości, jakich dzieł nie dostaje tym instytucjom, w końcu jakie wypada koniecznie wypisać, już to celem uzupełnienia ich bibliotek, już też zaopatrzenia takowych w pisma najnowsze a nieodzownie potrzebne”⁵.

Niezależnie od centralnego typowania książek dla bibliotek szkolnych wezwano także kierowników szkół do nadsyłania własnych dezyderatów, „albowiem zdanie ich jako najbliższej znających miejscowość i jej potrzeby niepośledniej jest wagi”⁶.

Istotnie, szkoły dotkliwie odczuwały brak podstawowych pomocy naukowych. Od 1834 r. wprowadzono bowiem centralne zaopatrzenie bibliotek szkolnych. Przesyłki kierowane do szkół zawierały przede wszystkim literaturę w języku rosyjskim. Zwłaszcza po r. 1838 gwałtownie wzmagają się tendencje rusyfikatorskie. Przeprowadzona pod tym kątem analiza księgozbiorów gimnazjów gubernialnych w Lublinie i w Piotrkowie dowodzi niezbitcie, że ok. 60% przesyłanych szkołom wydawnictw stanowiły książki w języku rosyjskim. Z drugiej strony trwał systematyczny drenaż bibliotek szkolnych prowadzony przez komitet cenzury. W tych warunkach szybko dochodzi do obniżenia dydaktycznej i naukowej wartości księgozbiorów szkolnych.

Prawdopodobnie w celu poprawy tej sytuacji powołano w r. 1851 w ramach Zarządu Okręgu Naukowego Warszawskiego specjalny Komitet pod przewodnictwem członka Rady Wychowania Publicznego Leopolda Sumińskiego do „uzupełniania bibliotek wszystkich zakładów pod zarzą-

³ Chodzi o *Bibliograficznych* ksiąg dwoje J. Lelewela.

⁴ J. Gacki: *Dzieje instytucji edukacyjnych, mianowicie pijarskich zakładów w Piotrkowie*. W: *Popis publiczny uczniów Szkoły Wojewódzkiej XX Pijarów w Piotrkowie...* Piotrków 1830 s. 30.

⁵ Projekt urządzenia bibliotek szkolnych w Królestwie Polskim.

⁶ *Ibid.*

dem Okręgu Naukowego Warszawskiego zostających, jako też zaopatrywania takowych w dzieła i pisma najnowsze, a nieodzownie potrzebne”⁷. (Komitet o podobnych kompetencjach działał także w latach 1841 - 1843).

Nasuwa się przypuszczenie, że *Projekt urządzenia bibliotek szkolnych w Królestwie Polskim*, choć podpisany przez zastępcę naczelnika wydziału naukowego na ONW Adama Plewego, powstał z inspiracji i przy czynnym współudziale Leopolda Sumińskiego. Projekt składa się z trzech części. Pierwsza wyjaśnia cel i okoliczności jego powstania, druga zawiera schemat klasyfikacyjny, a trzecia — instrukcję katalogowania alfabetycznego, od tej pory obowiązującą wszystkie biblioteki szkolne. W polskiej praktyce bibliotecznej była to pierwsza urzędowa instrukcja katalogowania alfabetycznego. Z tego względu nie od rzeczy będzie przytoczyć w całości obszerny fragment projektu dotyczący zasad katalogowania.

„§ 6. Dla ułożenia katalogu jednostajnego i według przepisanej zasady w każdej bibliotece przesyłają się na arkuszach drukowane kartki: a) na papierze białym do dzieł w językach rosyjskim i polskim, b) na papierze niebieskim do dzieł w językach zagranicznych. Kartki te trzeba porozcinać na sześć części, tak aby na każdej mógł być wpisany osobny jakiego dzieła tytuł. Na porozcinanych w tym sposobie kartkach na każdej z osobna pisać tytuł jednego tylko dzieła. Każda drukowana kartka ma w oddzielnych rubrykach wskazane szczegóły, na które przy wpisywaniu do nich tytułu każdego dzieła uważać i stosować się należy, a mianowicie:

a. Do rubryki numer ogólny przy teraźniejszym układzie całej biblioteki szkolnej umieszczać taki, pod jakim w inwentarzu miejscowym jest wpisane dzieło, następnie po ukończeniu całego katalogu — wszystkie dzieła w miarę i podług porządku, jak przybywać będą.

b. Rubrykę oddziału (otdelenija) zostawić prózną, gdyż ta w biurze Okręgu Naukowego Warszawskiego będzie urzędową, a następnie osobna instrukcja dalsze wykonanie wskaże.

c. W głównej najszerszej rubryce, gdzie właściwy tytuł wskazujący, jakiego rodzaju dzieło, ma być umieszczony, pisać naprzód nazwisko i imię autora wyraźnymi i większymi głoskami np. Krzyżanowski, Wykład fizyki itd., następnie mniejszymi tytuł całkowity, miejsce druku, rok wydania. Jeżeli tłumaczenie, tedy wymienić z jakiego języka i przez kogo dokonane zostało, a to stosownie do przyłączonego tu wzoru.

d. W pisaniu tytułu uważać, aby takowy dostatecznie wskazywał, w jakiej materii jest dzieło, opuszczać więc w nim to tylko można, co nie ujmuje zrozumienia rzeczy.

e. Jeżeli na tytule lub w przedmowie nie ma umieszczonego autora,

⁷ WAPL, GWL 58.

tedy zaczynać pisać kartkę od pierwszego wyrazu, od którego dzieło zaczyna się.

f. Jeżeli przy jakim dziele dodane są inne rozprawy tegoż autora, będą li one na tyle wymienione, tedy je wypisać razem z głównym; jeżeli zaś są tylko oprawione razem w innym przedmiocie i innych autorów, tedy je rozłączyć i na osobnych kartkach opisać.

g. W rubryce liczba tomów (číslo tomov) zastosować się tak, jeżeli np. jakie dzieło wydane w czterech tomach oprawne jest w dwóch, tedy umieścić w rubryce tomy, jak z druku wyszły, a w następnych tyle ile jest razem oprawnych.

h. W rubryce „format” w następnym sposobie wszystkie dzieła rozdziałać, zważając iż kształt książek dzieli się na: in folio (pół arkusza), na in quarto (ćwiartka), na in octavo (ósemka), na in duodecimo (dwunastka), na sedecimo (szesnastka); poznaje się zaś jakiego formatu jest książka po drukowanych u dołu pierwszej kartki liczbach, jeżeli np. numer pierwszy ma dwie karty, tedy dzieło jest in folio, pisze się inf., jeżeli 4 karty, tedy in quarto, jeżeli 8, tedy in 8°, jeżeli 12, tedy in 12° itd. W dziełach dawnych w miejscu liczb umieszczane bywają głoski całego alfabetu, lecz podział zawsze jednaki.

i. W rubryce „którore izdanie” wymienić czy dzieło jest w drugim, trzecim itd. wydaniu, czy z dodaniem, przerobieniem lub pomnożeniem itp. przez tego samego autora lub przez kogo innego, następnie napisać jeżeli wydanie jest stereotypowe lub drukiem drobnym, diament zwany, wreszcie jeżeli ozdobne z rycinami lub szczególnego druku.

k. W rubryce „liczba tomów oprawnych i nieoprawnych” (číslo tomov v pereplete i bez) umieszczać liczbę tomów oprawnych i nieoprawnych, tym końcem aby wiedzieć można było, w jakim stanie posiadane są książki.

l. W rubryce, gdzie cena dzieł ma być umieszczona, jeżeli przy przesyłaniu takowych wartość ich do zapisania w inwentarzu biblioteki nie jest wskazana, tedy ceny takowej nie kłaść.

ł. W rubryce „primečanija” umieszczać, jeżeli z daru pochodzi, przez kogo darowane zostały. W tym samym miejscu przy otrzymywaniu nowych dzieł do biblioteki, poczynając od 1-go maja 1850 r. umieszczać dwie następne głoski, jeżeli z polecenia śp. JW Generał-Lejtnanta Okuniewa tedy N. O., a jeżeli z polecenia Jaśnie Wielmożnego Rzeczywistego Rady Stano Muchanowa tedy P. M.; podobnie jeżeli z daru innych osób, tedy wypisać nazwisko tego, przez kogo ofiarowane zostało.

m. W rubryce „otdelenie” na dole kartki znajdującej się zostawić miejsce tak, jak jest próżne, gdyż to w Biurze Okręgu Naukowego zapełnione będzie i dalsze w tej mierze postępowanie wskazanym zostanie.

n. W rubryce „gde” umieszczać numer szafy, w której dzieła znajdują się.

Uwaga: W tym sposobie pisać podwójne kartki, tak aby gdy po ukończeniu spisania wszystkich w bibliotece szkolnej znajdujących się książek kartki te do Biura Kuratora ONW przesłane zostaną, wtedy jedne pozostaną się w tymże Biurze, inne zaś powrotnie na właściwe miejsce będą odesłane”⁸.

Zachowało się trochę materiałów źródłowych, które pozwalają wnioskować, że akcja katalogowania zbiorów przebiegała dość sprawnie. W Lublinie osobiście dyrektor Józef Skłodowski podjął się sporządzenia katalogu alfabetycznego. Wprawdzie zwracał się z prośbą w tej sprawie do bibliotekarza Łukasza Koncewicza, wówczas już emeryta, ten jednak uzależniał wykonanie pracy od uzyskania za nią godziwej zapłaty słusznie argumentując: „podjąłbym się chętnie tej pracy i obróciłbym na nią czas, który obecnie na zatrudnienie prywatne dla polepszenia bytu rodziny mojej poświęcam, gdybym od władzy właściwej otrzymał na ten cel upoważnienie, a przy tym miał sobie zapewnione wynagrodzenie stosowne. Za tym ostatnim warunkiem przemawia znaczna długość czasu, jakiego ta czynność wymaga, zwłaszcza że biblioteka tutejsza blisko 10 000 woluminów obejmuje, ale i konieczna potrzeba przybrania kogoś do pomocy”⁹.

Wobec braku takich funduszy katalogowaniem zbiorów z górą przez dwa lata zatrudniał się Józef Skłodowski. Czynność tę poprzedziły prace porządkowe i przygotowawcze. Zaistniała konieczność sporządzenia pomocniczych kartotek, które posłużyły następnie do ułożenia katalogu. Mimo że brak jest śladu, by ktokolwiek Skłodowskiemu pomagał, praca posuwała się naprzód. W marcu 1852 r. prosił Skłodowski Kuratora ONW o nadesłanie nowej partii kart katalogowych, gdyż uprzednio otrzymane zużył na opracowanie niewielkiej części zasobów. Szybko nadeszła nowa przesyłka. Katalogowanie zbiorów zakończył Skłodowski 22 czerwca 1853 r. przesyłając pod adresem ONW ostatnią partię kart katalogowych. Żaden kartkowy katalog biblioteki gimnazjum lubelskiego nie zachował się, przeto nic nie da się powiedzieć o jego wyglądzie zewnętrznym i poprawności merytorycznej. Znając jednak sumiennosc, dokładność i duże doświadczenie bibliotekarskie Skłodowskiego, można śmiało powiedzieć, że pracę tę wykonał dobrze.

Nadzorca etatowy szkoły powiatowej w Białej Podlaskiej Nowicki upraszał władze zwierzchnie „aby spisanie biblioteki ze względu na obecne przeszkody odłożone być mogło na czas późniejszy”. Z powodu remontu gmachu szkolnego „biblioteka i muzeum rzeczonyj szkoły są

⁸ Projekt urządzenia bibliotek...
⁹ WAPL, GWL 78.

prawie nieprzystępne, na składzie" — pisał. Uwzględniając trudną sytuację władze zgodziły się na przesunięcie terminu wykonania pracy¹⁰.

Pewne trudności podczas katalogowania zbiorów napotkał też inspektor szkoły powiatowej realnej przy ul. Królewskiej w Warszawie K. Miłajowski. Przesyłając katalog zbiorów nadmienił, że „z należących do biblioteki szkoły tutejszej dzieł te tylko nie są opisane, które pozostały u b. inspektora Wgo Ostrosablina i innych Panów, jako to: Artychewicza, Wójcickiego, Tripplina i ks. Ołaja, o czym niejednokrotnie zdawane były raporta... Nie wszystkie rubryki w rzeczonych kartkach mogły być przy opisywaniu biblioteki dokładnie zapełnione, albowiem były takie dzieła, na których nie wszystkie potrzebne wiadomości wyrażone były, np. na niektórych książkach brakowało miejsca lub roku wydania, w takim razie na kartce miejsce próżne zostawione”¹¹.

Kazimierz Konarski autor obszernej monografii *Nasza szkoła* napisał, że nadzorca etatowy w szkole powiatowej realnej przy ul. Długiej w Warszawie Kopytowski w r. 1853 bibliotekę zinwentaryzował „systemem kartkowym, przy czym inwentaryzator — rzecz dziwna, jesteśmy wszakże dopiero w połowie wieku XIX — posiłkuje się przy sporządzaniu tego inwentarza odpowiednio porubrykowanymi drukowanymi kartkami”¹². Jak wiemy, nie było to inwentaryzowanie, ale katalogowanie zbiorów na polecenie Zarządu Okręgu Naukowego Warszawskiego.

Projekt urzędzenia bibliotek szkolnych w Królestwie Polskim, zawierająca jedną z pierwszych polskich instrukcji katalogowania alfabetycznego, jest ważnym ogniwem w procesie kształtowania się zasad opisu katalogowego.

MIECZYŚLAWA ADRIANEK

THE FIRST OFFICIAL DESCRIPTIVE CATALOGUING RULES FOR LIBRARIES IN POLAND

The author discusses condition of school libraries at the beginning of 19th century and reviews steps aiming at uniformization of their methods of work. The way of keeping inventory of books was standardized at that time, then numerous attempts were made of elaborating subject catalogue; elaboration of the author catalogue was then also postulated. In connection with the centralized acquisition of books introduced for school libraries in 1834, a committee was created at first in the years 1841-1843, then in 1851 for problems of complementing collections in school libraries. In the same year rules for descriptive cataloguing in school libraries were worked out; these rules are in fact the earliest official catalogue code in Polish libraries. Large excerpts of the code are quoted in the article; they give general idea of the intended way of organizing this work in Polish libraries. Finally some information is given on the progress of cataloguing in selected libraries, e.g. in a province grammar school in Lublin and in a district secondary school of mathematical type in Warsaw.

¹⁰ WAPL, GWL 580.

¹¹ Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 6.

¹² K. Konarski: *Nasza szkoła*. T. 1. Dzieje Warszawskiej Szkoły Realnej. Warszawa 1932 s. 294.

JADWIGA OLCZAKOWA

JESZCZE „O KATALOGACH BIBLIOTECZNYCH JAKO
NARZĘDZIACH INFORMACJI”

Artykuł Danuty Zbrojowej, zamieszczony pod cytowanym tytułem w *Przeglądzie Bibliotecznym* 1972 z. 2 s. 189-192, porusza problem kwalifikowania pewnych typów wydawnictw ciągłych do wydawnictw zwartych. Autorka zwróciła uwagę na reperkusje tego faktu w katalogach bibliotecznych, bibliografiach i wszelkiego rodzaju spisach wydawnictw ciągłych.

Niniejsza wypowiedź dotyczy przyczyn tego zjawiska i możliwości ich wyeliminowania.

Obowiązujące nas przepisy katalogowania¹ rozróżniają następujące rodzaje wydawnictw ciągłych: a) wydawnictwa periodyczne, b) wydawnictwa zbiorowe, c) wydawnictwa seryjne.

Zgodnie z wymienionymi przepisami, wszelkie materiały wpływające do biblioteki segreguje się według form wydawniczych i podział ten utrzymuje się na całej „drodze książki”. Wydawnictwa seryjne jest przydzielane do druków zwartych, a opisy poszczególnych części umieszczane są w katalogach alfabetycznych i rzeczowych. Dla całości serii sporządza się karty zbiorcze. Poszczególne części tak opracowanego wydawnictwa wchodzi do magazynów bibliotecznych jako oddzielne jednostki inwentarowe, zgodnie z zasadą numerus currens. Natomiast wydawnictwo zakwalifikowane jako periodyczne bądź zbiorowe zostaje — jako całość wydawnicza i jako jednostka inwentarzowa — skupione w magazynie pod jedną sygnaturą. W niektórych bibliotekach kartki cząstkowe dla poszczególnych tomów mających własne tytuły wchodzi do katalogów alfabetycznych druków zwartych, rzadziej do katalogów rzeczowych. Sporządzanie tych kart obciąża zazwyczaj komórki opracowania wydawnictw ciągłych. W innych bibliotekach niektóre wydawnictwa zbiorowe, szczególnie interesujące użytkowników, przydziela się do wydaw-

¹ J. Grycz, W. Borkowska: Skrócone przepisy katalogowania alfabetycznego. Warszawa 1971 s. 22-24; Bibliotekarstwo naukowe. Warszawa 1956 s. 36-37.

nictw zwartych ze względu na potrzebę szczegółowego opracowania każdej części tego wydawnictwa.

Na problem kwalifikowania wydawnictw ciągłych w bibliotekach wpływają takie czynniki, jak typ biblioteki, potrzeby jej użytkowników, tradycje i możliwości organizacyjne itp. Stąd też częste niekonsekwencje i niestosowanie się do ustalonych przez instrukcję zasad. Stale wzrastająca wartość naukowa wydawnictw ciągłych i różnorodność form wydawniczych stwarzają dodatkowe problemy.

Czytelnik szukając w bibliotece określonej książki lub literatury na określony temat nie powinien stawać przed koniecznością rozważań nad formą wydawniczą poszukiwanego dzieła. W każdej sytuacji powinien znaleźć w katalogach opis, a na półkach magazynowych czy czytelnianych całość wydawnictwa. Spełnienie tych dwóch dezyderatów decyduje o sprawności informacyjnej katalogów. Rozpraszenie całości wydawniczych dzieje się zawsze ze szkodą dla wartości księgozbioru, a z punktu widzenia postępu w zakresie udostępniania jest właściwie cofaniem się wstecz, zwłaszcza wówczas, gdy — jak to bywa w wielu produkujących bibliotekach — stosuje się rzeczowy układ księgozbioru i wolny dostęp do magazynów.

W wielu nowoczesnych instrukcjach katalogowania występuje tendencja do objęcia pojęciem wydawnictwa ciągłego wszystkich typów wydawnictw ukazujących się częściami i nierozróżniania rodzajów wydawnictw ciągłych. Warto w związku z tym przyjrzeć się kilku definicjom różnych typów wydawnictw ciągłych, wybranym z najnowszych instrukcji katalogowania alfabetycznego bądź z odpowiednich norm.

W normie radzieckiej, zawierającej określenia podstawowych typów wydawnictw, wyróżniono trzy zasadnicze typy: wydawnictwa zwarte (neperiodyczne wydania), wydawnictwa periodyczne (periodyczne wydania) oraz wydawnictwa ciągłe (prodolżajuščiesja wydania) odpowiadające mniej więcej naszym wydawnictwom zbiorowym. Wydawnictwa seryjne zaliczono do wydawnictw zwartych, co przesądza o metodzie ich opracowania². Wydawnictwem periodycznym jest „wydawnictwo, ukazujące się z określoną częstotliwością, bez zamierzonego zakończenia, o liczbie zeszytów stałej tylko dla danego roku (...), o jednakowej kompozycji wydawniczej, tytule, objętości i formacie”³. Natomiast wydawnictwem ciągłym jest „wydawnictwo ukazujące się w miarę nagromadzenia się materiału, bez określonej częstotliwości, pod wspólnym tytułem, o zeszytach numerowanych (...), o jednakowej kompozycji wydawniczej”⁴.

Z powyższych określeń wynika, że wydawnictwa seryjne powinny być opracowywane razem z wydawnictwami zwartymi; zasadniczą różni-

² GOST 16447-70 Izdanijsa. Osnovnye vidy. Terminy i opredelenijsa, s. 3, 5.

³ Ibid. s. 4.

⁴ Ibid.

cę pomiędzy wydawnictwami periodycznymi a ciągłymi stanowi ich stała bądź zmienna częstotliwość.

W instrukcji katalogowania anglo-amerykańskiej, w wersji amerykańskiej, definicja wydawnictwa ciągłego (serial) brzmi: „publikacja wydawana sukcesywnie, z oznaczeniami numerycznymi bądź chronologicznymi poszczególnych części, bez przewidzianego z góry zakończenia. Do wydawnictw ciągłych należą: czasopisma (periodicals), gazety (newspapers), wydawnictwa roczne (annuals), m. in. doniesienie (reports) i roczniki (yearsbooks), a także rozprawy (memoirs), protokoły (proceedings), sprawozdania (transactions) itd. instytucyj oraz numerowane wydawnictwa seryjne (numbered monographic series)⁶. W definicji brytyjskiej wyliczenie poszczególnych typów wydawnictw ciągłych jest nieco inne⁶.

Tak zatem według ustaleń instrukcji anglo-amerykańskiej wydawnictwa seryjne należą do wydawnictw ciągłych; stąd w wersji brytyjskiej przepis: „Serie monograficzne, które zostały opisane wspólnie pod nazwą serii, mogą być również opisywane jak wydawnictwa ciągłe”⁷. W wyliczeniu typów innych wydawnictw ciągłych brak wyraźnego podziału na grupy, takiego jaki jest stosowany obecnie w Polsce. Ze względu na zasady statystyki bibliotecznej, zgodnie z którymi do czasopism zalicza się najwyżej półroczniki, wyodrębnione zostały wydawnictwa roczne, które u nas należą do czasopism; brak wyraźnej granicy między czasopismami a wydawnictwami zbiorowymi.

W normie francuskiej zaliczono do wydawnictw ciągłych (publications en série): czasopisma (périodiques proprement dits), wydawnictwa roczne (annuaires), wydawnictwa zbiorowe (suites), wydawnictwa seryjne (collections)⁸. Typy wydawnictw ciągłych są tu więc podobne do typów uwzględnionych w definicjach angielskiej i amerykańskiej, chyba jednak rozróżnienie jest bardziej precyzyjne.

Instrukcja jugosłowiańska podaje następującą definicję: „Wydawnictwo ciągłe, w najszerszym znaczeniu, jest to publikacja składająca się z oddzielnie wydawanych części, których ukazywanie się nie jest ograniczone w czasie, tj. z nastawieniem z góry na nieograniczoną liczbę tych części. Części te ukazują się w regularnych lub nieregularnych odstępach czasu i składają się zwykle z prac kilku autorów. Powiązane są zazwyczaj nie tylko wspólnym tytułem i kolejną numeracją, ale często również i charakterem zawartości, a także szatą zewnętrzną”⁹. Seria zaś „jest to całość wydawnicza o charakterze ciągłym, tj. wydawnictwo, którego zakończenia nie można na początku przewidzieć. Obejmuje albo publi-

⁶ Anglo-American cataloguing rules. North-American text. Chicago 1967 s. 346.

⁷ Anglo-American cataloguing rules. British text. London 1967 s. 268.

⁸ Ibid. s. 182.

⁹ NF Z 44-063 (1971) Documentation. Catalogage des publications en série. Rédaction de la notice catalogographique, s. 3, 13-14.

¹⁰ Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. E. Verona: D. 1. Odrednice i redalice. Zagreb 1970 s. 440.

kacje jednego nakładcy lub wydawcy, albo też publikacje o jednej tematyce, często wyrażonej w nazwie serii, nadanej przez nakładcę lub wydawcę¹⁰.

W roku 1972 Komisja Wydawnictw Ciągłych przy IFLA przedstawiła drugi projekt normy „Międzynarodowy ujednoczony opis bibliograficzny wydawnictw ciągłych” (ISBD(S) = International Standard Bibliographical Description for Serials). Projekt ten definiuje wydawnictwo ciągłe (publication en série) jako „wydawnictwo ukazujące się w postaci kolejnych zeszytów lub tomów, zwykle powiązanych oznaczeniami numerycznymi lub chronologicznymi bez przewidzianego zakończenia. Wydawnictwa ciągłe obejmują czasopisma, gazety, roczniki, rozprawy, sprawozdania i doniesienia instytucji prywatnych lub publicznych oraz wydawnictwa seryjne (serie monograficzne) — numerowane lub nienumerowane¹¹.

Na podstawie przytoczonych zagranicznych definicji wydawnictw ciągłych można wyciągnąć wniosek, że autorzy tych określeń dążą do zatarcia różnic między poszczególnymi typami omawianych wydawnictw: ograniczają się do podania ich ogólnej definicji, ilustrując ją wyliczeniem różnych ich typów, bez podziału na tradycyjne grupy: czasopisma, wydawnictwa zbiorowe, wydawnictwa seryjne (z wyjątkiem definicji francuskiej). Widoczne jest to zwłaszcza w określeniu ISBD(S).

Takie ujęcie definicji wydawnictwa ciągłego stanowi odbicie dążności panującej wśród wydawców. Kompozycja wydawnicza ukazujących się obecnie wydawnictw tych typów nie pozwala niekiedy na jednoznaczne zaliczenie ich do czasopism bądź wydawnictw zbiorowych. Np. kwartalnik *Roczniki Instytutu Handlu Wewnętrznego* ogranicza się wyłącznie do artykułów, z pominięciem części kronikarskiej; w ramach wydawnictwa zbiorowego *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego* zaczął ukazywać się rocznik *Przegląd Prawa i Administracji*.

Co więcej, czasem ulegają zatarciu różnice między wydawnictwami seryjnymi a zbiorowymi. Np. w wydawnictwie seryjnym *Biblioteka Narodowa* ukazują się tomiki obejmujące prace kilku autorów bądź zawierające kilka prac jednego autora, a to wbrew definicji wydawnictwa seryjnego, zgodnie z którą składa się ono z poszczególnych tomów zawierających jedną pracę danego autora.

Należy spodziewać się, że nowa polska instrukcja katalogowania alfabetycznego poda definicję wydawnictwa ciągłego nie odbiegającą zbyt mocno od tendencji panujących w bibliotekarstwie nowoczesnym i od norm międzynarodowych.

Wyczerpujące rozwiązanie problemu kwalifikowania wydawnictw ciągłych w bibliotekach zależy jednak nie tylko od teoretycznych usta-

¹⁰ Ibid. s. 438.

¹¹ Description bibliographique internationale normalisée des publications en série. Second project... 1972 s. 1.

leń; dla osiągnięcia widocznych efektów nieuniknione są zasadnicze zmiany organizacyjne na odcinku opracowania materiałów bibliotecznych. Tradycyjny podział komórek opracowania według kryterium formy wydawniczej (opracowanie wydawnictw zwartych, opracowanie wydawnictw ciągłych) wydaje się przeżytkiem. Bardziej właściwy byłby układ organizacyjny oparty na stosowanych metodach opracowania. Wprowadzono już pojęcie materiałów „opracowania grupowego”; czy analogiczny podział na komórki „opracowania zbiorowego” i „opracowania indywidualnego” nie odpowiadałby bardziej potrzebom współczesnej biblioteki?

Rozwiązanie takie zostało już wprowadzone w niektórych wielkich bibliotekach. Tytułem przykładu można przytoczyć dwie biblioteki zagraniczne: Bibliotekę Królewską w Sztokholmie i Bibliothèque Nationale w Paryżu. W pierwszej istnieje w obrębie działu uzupełniania zbiorów osobna jednostka organizacyjna, w której opracowuje się wszystkie *continuada*: wydawnictwa ciągłe (łącznie z seryjnymi) oraz wydawnictwa wielotomowe. Opisy czasopism trafiają do katalogu czasopism, wszystkie inne — do katalogu wydawnictw zwartych. Należy dodać, że w Szwecji wszystkie wydawnictwa zbiorowe mają postać zeszytów zawierających odrębne prace i łączonych w tomy, co ułatwia odróżnianie ich od czasopism.

W Bibliothèque Nationale istnieje osobna komórka organizacyjna, w której opracowywane są (rejestrowane w kartotekach płaskich) wszystkie *continuada* z wyjątkiem czasopism, a opisy ich są zamieszczane w katalogu wydawnictw zwartych. W innym dziale są opracowywane czasopisma, które mają własny katalog.

W Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy w dziale czasopism opisuje się wszystkie wydawnictwa ciągłe oprócz seryjnych; ponadto przekazuje się do działu opracowania wydawnictw zwartych te zeszyty czasopism i wydawnictw zbiorowych, które zawierają tylko jedną lub dwie prace bądź są opatrzone indywidualnymi tytułami. Po opracowaniu tych wydawnictw, których opisy trafiają do katalogu alfabetycznego i rzeczowego wydawnictw zwartych, są one zwracane do działu czasopism i tu opisywane pod tytułem całości¹².

Z trzech opisanych wyżej instytucji najdalej idzie Biblioteka Królewska w Sztokholmie. Układ organizacyjny został w niej oparty na stosowanych metodach opracowania. Wydaje się celowe wprowadzenie podobnych rozwiązań organizacyjnych w naszych bibliotekach. Wydawnictwa ciągłe, których poszczególne części posiadają cechy wydawnictwa zwanego, po opracowaniu zbiorowym byłyby opracowywane indywidualnie — alfabetycznie i rzeczowo. Zapewniałoby to ekonomię prac zwią-

¹² Dane o organizacji pracy w powyższych bibliotekach uzyskano od kol. M. Lenartowicza.

zanych z opracowaniem, ułatwiałoby też gromadzenie wydawnictw ciągłych w komplecie. Fakt, że jedno i to samo dzieło otrzymuje raz opis główny, a innym razem kartę cząstkową, nie wydaje się niekonsekwencją, pod warunkiem, że nie dekompletuje to wydawnictwa i że każdy z opisów zawiera jednakowe elementy, a różnią się one tylko sygnaturą i uwagami bibliotecznymi.

Zawarta w cytowanym artykule propozycja dyskusji nie powinna pozostać bez echa; sprawa kwalifikowania wydawnictw dojrzała już do tego, aby przyjrzeć się jej nie tylko z tradycyjnego punktu widzenia*.

* (Przyp. Red.). Artykuł uzupełniła i zredagowała Janina Felcowa.

**KOMISJA INFORMACJI NAUKOWEJ, BIBLIOTEK, WYDAWNICTW I BAZY
POLIGRAFICZNEJ RADY GŁÓWNEJ NAUKI, SZKOLNICTWA WYŻSZEGO
I TECHNIKI**

Utworzenie w marcu 1972 r. Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki jako naczelnego organu administracji państwowej w dziedzinie: rozwoju nauki i techniki, kształcenia studentów i kadr naukowych, dokształcania pracowników z wyższym wykształceniem oraz współpracy naukowej i technicznej z zagranicą, musiało spowodować zmianę charakteru i zakresu działania organów doradczych działających przy b. Ministerstwie Oświaty i Szkolnictwa Wyższego oraz b. Komitecie Nauki i Techniki.

Zgodnie ze statutem Ministerstwa, w miejsce dotychczas działających: Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego oraz Rady Nauki i Techniki działa przy Ministrze, jako organ opiniodawczy i doradczy Ministra, Rada Główna Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.

Funkcje doradcze i opiniodawcze Rady dotyczą w szczególności: — celów, kierunków i zadań działalności badawczo-rozwojowej oraz kształcenia, doskonalenia i wychowania kadr z wyższym wykształceniem, jak również kadr naukowych; wykorzystania wyników działalności badawczo-rozwojowej oraz działalności w zakresie kształcenia i wychowania kadr.

Zakres działania Rady wykracza więc poza ramy jednego resortu. Ma ona znaczenie międzyresortowe, odpowiadające funkcjom koordynacyjnym spełnianym przez Ministerstwo w stosunku do całego obszaru szkolnictwa wyższego, nauki i techniki. Powołanie Rady jest zatem istotnym elementem integracji środowiska naukowego, zwłaszcza zaś trzech jego głównych pionów: szkolnictwa wyższego, placówek PAN oraz instytutów naukowo-badawczych podległych innym ministerstwom i urzędom.

Inauguracyjne zebranie Rady odbyło się w dniu 12 marca 1973 r. W jego pierwszej części elektorzy wybrani na zebraniach środowiskowych dokonali wyboru 66 członków Rady. Pozostałych 33 członków Rady powołał Prezes Rady Ministrów. Prezes Rady Ministrów powołał również przewodniczącego Rady w osobie prof. dr. Jana Szczepańskiego czł. rzecz. i wiceprezesa PAN.

Działalność Rady realizowana jest w 5 sekcjach i 8 komisjach problemowych.

Jedną z nich jest Komisja Informacji Naukowej, Bibliotek, Wydawnictw i Bazy Poligraficznej, która zajmować się będzie problematyką informacji naukowej, państwowej służby archiwalnej, bibliotek naukowych, wydawnictw (ze szczególnym uwzględnieniem wydawnictw dydaktycznych) oraz problematyką bazy poligraficznej Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, PAN oraz instytutów resortowych. Zakres działania Komisji stanowi więc znaczne rozszerzenie w stosunku do zakresu działania Komisji Bibliotek i Informacji Naukowej b. Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. W ramach jednej Komisji rozpatrywana ma być problema-

tyka najszerszej pojętej informacji naukowej oraz warunków i „etapów” jej publikowania, przechowywania i upowszechniania. Uznano, że w skład Komisji powinny wchodzić zarówno osoby zajmujące się publikowaniem, przechowywaniem i upowszechnianiem informacji naukowej, jak i odbiorcy tej informacji. Można bowiem oczekiwać, że współdziałanie obu kategorii specjalistów zapewni możliwie wszechstronną ocenę rozpatrywanych zagadnień. Za taką koncepcją pracy Komisji przemawia ponadto fakt istnienia wielu innych społecznych ciał opiniodawczych zajmujących się problematyką informacji naukowej archiwów, bibliotek i wydawnictw: Rada Naukowo-Programowa Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, Rada Archiwalna, Państwowa Rada Biblioteczna, Komitety Naukowe PAN, Komisja ds. Bibliotek, Informacji Naukowej i Archiwów PAN. Komisja Rady Głównej nie tylko nie powinna ignorować ich istnienia, ale dążyć do tego, aby w swych pracach nie dublować działań przez nie prowadzonych.

Pierwsze posiedzenie Komisji odbyło się w dniu 27 września 1973 r. Dokonano wyboru prezydium Komisji oraz zgłoszono kandydatury specjalistów spoza Komisji do udziału w jej pracach. Przedyskutowano także propozycje planu pracy.

Zadecydowano wreszcie o utworzeniu dwu Podkomisji: Informacji Naukowej, Bibliotek i Archiwów oraz Wydawnictw i Bazy Poligraficznej.

Po uzyskaniu zgody specjalistów spoza Komisji na udział w jej pracach nastąpiło ostateczne ukonstytuowanie się składu Komisji. Jest on następujący:

Przewodniczący:	— prof. dr Henryk Chołaj — czł. koresp. PAN, Z-ca Sekretarza Wydziału I PAN
Wiceprzewodniczący oraz Przewodniczący Podkomisji Informacji Naukowej, Bibliotek i Archiwów	— prof. dr Stanisław Kielich, dyrektor Instytutu Fizyki UAM w Poznaniu
Wiceprzewodniczący oraz Przewodniczący Podkomisji Wydawnictw i Bazy Poligraficznej	— prof. dr Stefan Liwski, Akademia Rolnicza w Warszawie
Sekretarz	— dr Jacek Kornacki, dyrektor Departamentu Kadr Naukowych i Wydawnictw w Ministerstwie Nauki, Szkół. Wyższ. i Techniki.

Członkowie Podkomisji Informacji Naukowej, Bibliotek i Archiwów:

prof. dr Jan Baumgart	— Dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej
dr Leon Chajn	— Dyrektor Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych
dr Czesław Daniłowicz	— Dyrektor Biblioteki i Ośrodka Informacji Naukowej Politechniki Wrocławskiej
prof. dr hab. Maria Dembowska	— Dyrektor Biblioteki PAN w Warszawie
prof. dr Roman Fąfara	— Dyrektor Instytutu Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa
doc. dr Zbigniew Jabłoński	— Dyrektor Biblioteki PAN w Krakowie
mgr Teresa Jasieńska	— Dyrektor Biblioteki Politechniki Szczecińskiej
prof. dr Antoni Kleczkowski	— Instytut Hydrogeologii i Geologii Inżynierskiej AGH
prof. dr Józef Kokot	— Dyrektor Instytutu Śląskiego w Opolu

- prof. dr Zygmunt Kolankow- — Dyrektor Archiwum PAN
ski
- plk. doc. dr Marian Lipka — Komendant Akademii Spraw Wewnętrznych
- prof. dr Stanisław Pabis — Instytut Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa
- dr Anna Sitarska — Biblioteka Narodowa Instytut Bibliograficzny
- mgr inż. Jan Sygitowicz — Dyrektor Generalny CINTE
- doc. dr hab. Bolesław Świder- — Dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi
ski
- dr Hanna Uniejewska — Dyrektor Biblioteki SGPiS
- prof. dr Feliks Widz-Wirski — Dyrektor Głównej Biblioteki Lekarskiej
- dr Jerzy Zarzycki — Dyrektor Biblioteki Politechniki Śląskiej
- mgr Hanna Zasadowa — Wicedyrektor Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, przedstawiciel Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Do chwili obecnej Komisja odbyła dwa posiedzenia plenarne oraz dwa posiedzenia podkomisji. Przedyskutowano i zaopiniowano Program rozwoju państwowej służby archiwalnej do 1980 r. oraz Plan wydawniczy Państwowego Wydawnictwa Naukowego na 1974 r., wraz z zamierzeniami wydawniczymi na lata 1975-1976.

W planie prac Komisji na 1974 r. znajdują się m. in. zagadnienia: informacji naukowej w Polsce oraz organizacja służby informacji naukowej w szkole wyższej; kształcenia i doskonalenia zawodowego pracowników informacji naukowej, bibliotekarzy i archiwistów; stanu zaopatrzenia bibliotek szkół wyższych, PAN oraz instytutów naukowo-badawczych w książki i czasopisma naukowe, w powiązaniu z problematyką specjalizacji bibliotek; polityki wydawniczej w zakresie podręczników i skryptów wraz z analizą zaopatrzenia studentów w pomoce naukowe; bazy poligraficznej w szkołach wyższych oraz modelu wydawnictwa szkoły wyższej.

Jacek Kornacki

Z BADAŃ NAD STANEM PRZYGOTOWANIA BIBLIOTECZNEGO STUDENTÓW I ROKU

Pracownicy bibliotek szkół wyższych corocznie obserwują wielkie trudności, na jakie napotykają początkujący studenci przy poszukiwaniu potrzebnych im książek. Widoczna jest nieumiejętność posługiwania się katalogami, a tym bardziej korzystania z bibliografii naukowych.

Wprowadzone w szkołach wyższych obowiązkowe przysposobienie biblioteczne studentów pierwszego roku, poświęcone technice korzystania z biblioteki, oraz studentów lat starszych, zaznajamiające z umiejętnością posługiwania się bibliografiami i wydawnictwami informacyjnymi, częściowo niweluje te trudności. Jednakże na skutek niewielkiej liczby godzin przeznaczonych na ten cel, kłopotów lokalowych i kadrowych bibliotek uczelnianych dzieje się to często w niewystarczającym stopniu.

Wydaje się sprawą oczywistą, że szkolenie przeprowadzane na uczelni wyższej nie powinno dotyczyć takich elementarnych umiejętności, jak sprawne posługiwanie się katalogiem alfabetycznym czy ogólna orientacja w najważniejszych systemach klasyfikacji rzeczowej. Szkolenie studentów winno stanowić kontynuację kształcenia użytkowników bibliotek i oddziałów informacji prowadzonego w szkole średniej, zaznajamiać ich ze specyficznymi właściwościami biblioteki własnej uczelni. Sprawa ta od wielu lat stanowi przedmiot troski bibliotekarzy.

W celu zbadania stanu przygotowania absolwentów liceów ogólnokształcących i techników do korzystania z bibliotek naukowych w Bibliotece Głównej Politechniki Poznańskiej opracowano na początku roku akademickiego 1971/72 ankietę, którą wypełniło 206 studentów rozpoczynających studia na Politechnice. Wśród respondentów było 21 studentów Wydziału Maszyn Roboczych i Pojazdów, 44 studentów Wydziału Mechaniczno-Technologicznego i 141 studentów Wydziału Budownictwa Lądowego.

Ankiety wypełniano bezpośrednio przed zajęciami z przysposobienia bibliotecznego, co mogło w pewnym stopniu wpłynąć na sformułowanie niektórych odpowiedzi. Chodzi tu szczególnie o pytania dotyczące nabytego w czasie nauki w szkole średniej przygotowania do korzystania z bibliotek. Odpowiedzi przeczące mogły być spowodowane dążeniem do usprawiedliwienia stanu niewiedzy i nieumiejętności korzystania z biblioteki. Z drugiej jednak strony anonimowość ankiety, a także jednorazowy charakter zajęć pozbawionych elementu oceny powinny były sprzyjać uzyskaniu w miarę prawdziwego obrazu.

Absolwenci liceum stanowili 63% ankietowanych, absolwenci technikum — 37%; 55,8% to studenci, którzy ukończyli szkołę średnią w miastach wojewódzkich, 40,3% w miastach powiatowych i 3,9% w innych miejscowościach.

W czasie nauki w szkole średniej 92,2% ankietowanych korzystało przede wszystkim z biblioteki szkolnej, 64,6% — z biblioteki powszechnej, 6,3 z bibliotek naukowych, 17,5% — z innych bibliotek. Na ogół uczniowie liceum byli czytelnikami bibliotek wymienionych typów w wyższym procencie niż uczniowie technikum (z wyjątkiem bibliotek naukowych, z których korzystało więcej uczniów techników). Ta dysproporcja zaznacza się również po rozpoczęciu studiów: absolwenci liceum korzystają w większej mierze niż absolwenci technikum z bibliotek Politechniki Poznańskiej, Uniwersyteckiej oraz z bibliotek powszechnych. Najwięcej czytelników spośród ankietowanych studentów posiada Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza — 44,2%, na drugim miejscu znajduje się Biblioteka Politechniki Poznańskiej — 35%, dalej biblioteki powszechne — średnio 19,4%. Wśród innych bibliotek, z których korzysta ogółem 8,3% studentów, wymieniano biblioteki: Wyższej Szkoły Rolniczej, Akademii Medycznej, NOT, Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego, Zakładów Cegielskiego i innych przedsiębiorstw¹.

Na pytanie, czy w szkole średniej respondenci byli przygotowywani do korzystania z bibliotek naukowych, twierdząco odpowiedzieli zaledwie 4,4% ankietowanych, w tym 3,8% absolwentów liceum i 5,3% — technikum. 92,7% udzieliło odpowiedzi przeczącej, mniej więcej tyluż absolwentów technikum, co i liceum. Natomiast przygotowanie do korzystania z bibliotek powszechnych otrzymało średnio 22,8% ankietowanych. Pod tym względem stwierdzamy znacznie lepszą sytuację w bibliotekach licealnych, gdzie takie przysposobienie uzyskało 31,5% ankietowanych, niż w bibliotekach techników, gdzie uzyskało je zaledwie 7,9%.

Prowadził przysposobienie biblieczne najczęściej, bo w osiemnastu wypadkach bibliotekarz szkolny, w dziewięciu — nauczyciel języka polskiego, czasem na lekcji przeprowadzanej w bibliotece, w trzech wypadkach — polonista wspólnie z bibliotekarzem, w dwóch — wychowawca klasy, w czterech — nauczyciel (nie sprecyzowano specjalności); dwóch absolwentów uzyskało przysposobienie biblio-

¹ Podane liczby odnoszą się do początków roku akademickiego (ankieta była przeprowadzona w listopadzie i grudniu). Stąd tak niski procent czytelników w stosunku do ogółu studentów. — W tym i w paru następnych przypadkach suma procentów wynosi mniej bądź więcej niż 100, ponieważ część ankietowanych bądź nie odpowiedziała na niektóre pytania, bądź podawała nie jeden, lecz parę typów bibliotek.

teczne pracując w aktywie biblioteki szkolnej. Tylko jeden ankietowany absolwent liceum z Poznania podał, że przysposobienie biblioteczne, poza polonistą, przeprowadził wraz z pokazem praktycznym w Bibliotece Uniwersyteckiej nauczyciel uczący zajęć fakultatywnych.

Następne pytania dotyczyły znajomości techniki posługiwania się katalogiem i znajomości Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej, stosowanej powszechnie w bibliotekach szkolnych — zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Na pytanie, czy kiedykolwiek posługiwali się katalogiem alfabetycznym, twierdząco odpowiedziało 73,3% ankietowanych (76,1% absolwentów liceum i 68,4% absolwentów technikum). Z dalszych odpowiedzi jednak wynikało, że zaledwie 26,7% posługiwało się nim w bibliotece szkolnej, 20,4% w bibliotece powszechnej, natomiast aż 30,1% w bibliotekach naukowych; tu najczęściej wymieniano Bibliotekę Uniwersytecką i na drugim miejscu Bibliotekę Politechniki Poznańskiej. Duża liczba absolwentów zetknęła się więc z katalogiem alfabetycznym dopiero na studiach. 20,9% studentów podało, że nie posługiwali się dotąd katalogiem alfabetycznym.

Z katalogu rzeczowego korzystało jedynie 39,8% ankietowanych (absolwentów liceum 46,1%, technikum 28,9%). W bibliotece szkolnej zetknęto się z nim 15% zapytanych, w powszechnej — 12,1%, naukowej — 15% (najczęściej w Bibliotece Uniwersyteckiej i Bibliotece Politechniki). Tu ponownie zaznacza się dysproporcja między absolwentami liceów, którzy posługiwali się katalogiem rzeczowym w bibliotece szkolnej w 18,5%, powszechnej w 14,6%, naukowej w 17%, a absolwentami techników, korzystających z katalogu rzeczowego w bibliotece szkolnej w 9,2%, powszechnej w 7,9% i naukowej — w 11,8%. Odpowiedzi negatywnej udzieliło 42,2% ankietowanych.

Zaledwie 3,4% studentów wykazało się znajomością zasad Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej. 72,8% nie znało tej klasyfikacji, pozostali nie udzielili odpowiedzi. Na pytanie, czy UKD była stosowana w bibliotece szkoły średniej, 3,9% odpowiedziało twierdząco, 33% przecząco, a w 18,4% odpowiedzi brzmiały: „nie wiem”, „chyba nie”, „może była”.

Odpowiedzi na pytanie dotyczące korzystania z bibliografii były albo negatywne, albo świadczyły o nieznajomości tego terminu — mylono bibliografię z biblioteką, a nawet z biografią.

Ankieta nie wykazała korelacji między lokalizacją szkoły średniej w mieście wojewódzkim, powiatowym lub innej miejscowości a stanem przygotowania bibliotecznego absolwentów szkół. Wyraźnie natomiast zaznaczyła się różnica między przygotowaniem absolwentów liceów i techników. Uczniowie technikum w mniejszym procencie korzystali z biblioteki szkolnej i powszechnej niż uczniowie liceum. Procentowo mniej absolwentów technikum posługiwało się katalogiem alfabetycznym i rzeczowym.

Wyniki ankiety stanowią jeszcze jedno potwierdzenie faktu, że szkoła średnia dotychczas nie przygotowuje uczniów w wystarczającym stopniu, a często wcale, do samodzielnego korzystania z zasobów bibliotek powszechnych, a tym bardziej naukowych.

Znamienne jest, że w tych nielicznych szkołach, w których prowadzono przysposobienie biblioteczne, zajmował się tym najczęściej bibliotekarz szkolny, często polonista, a tylko w jednym wypadku nauczyciel prowadzący zajęcia fakultatywne. A przecież jednym z celów wprowadzonych od września 1970 r. do IV klas liceów ogólnokształcących zajęć fakultatywnych jest „rozwijanie zdolności samodzielnego myślenia oraz zaznajamianie uczniów z metodami nauczania stosowanymi w szko-

jach wyższych przez wdrażanie do racjonalnej organizacji pracy, korzystania z materiałów źródłowych, posługiwania się urządzeniami i pomocami naukowymi².

Program nauczania liceum ogólnokształcącego w rozdziale dotyczącym zajęć fakultatywnych w klasie IV grupy humanistycznej wymienia wśród form i metod pracy ćwiczenia w korzystaniu z katalogów, bibliografii, przypisów i wstępów w dziełach naukowych i beletrystycznych. Równocześnie jednak, omawiając warunki materialne realizacji programu, nie wspomina o konieczności właściwego przygotowania do tych zadań najważniejszej pracowni szkolnej, jaką powinna być biblioteka.

Coraz większy nacisk, jaki władze szkolne kładą na samokształcenie uczniów, wdrażanie ich do korzystania ze zbiorów naukowych i ośrodków informacji naukowej (a także na rozwijanie informacji w bibliotekach szkolnych), budzi jednak nadzieję, że sytuacja ulegnie zmianie na lepsze.

Jedną z przesłanek dla takich sądów jest uchwała Rady Ministrów w sprawie rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej z dn. 12 lutego 1971 r. Na mocy tej uchwały od roku szkolnego 1971/72 wprowadzono do programów szkół średnich nauczanie umiejętności korzystania z informacji.

Wobec nielatwej na ogół sytuacji lokalowej i kadrowej bibliotek szkolnych realizacja postanowień uchwały będzie chyba wymagała ścisłej współpracy zarówno z bibliotekami powszechnymi, jak i w pewnym stopniu — z bibliotekami szkół wyższych.

Elżbieta Jasiewicz

ZBIÓR DOKUMENTÓW ŻYCIA NAUKOWEGO W BIBLIOTECE PAN W WARSZAWIE

W Dziale Informacji Naukowej Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie istnieje od 1967 roku jednoosobowe stanowisko pracy, którego zadaniem jest gromadzenie, opracowanie i udostępnianie materiałów zwanych dokumentami życia społecznego. Ponieważ zakres gromadzenia zbiorów Biblioteki obejmuje zagadnienia szeroko rozumianego naukoznawstwa, dlatego też zespół dokumentów życia społecznego dotyczy wyłącznie życia naukowego w Polsce i za granicą.

Gromadzi się więc statuty placówek naukowo-badawczych, szkół wyższych i towarzystw naukowych, bibliotek naukowych itp., ich schematy organizacyjne, wydawnictwa informacyjne ich dotyczące, zaproszenia, programy i sprawozdania z konferencji, kongresów, sympozjów i zjazdów naukowych, powielane streszczenia referatów, katalogi i prospekty wydawnictw naukowych polskich i zagranicznych, afisze, plakaty, klepsydry, wycinki, ryciny i fotografie dotyczące nauki, jej ośrodków i ludzi z nią związanych.

W chwili obecnej zbiór zawiera ponad 1700 teczek (ok. 7,5 mb.) w następującym układzie grup tematycznych:

I. Polska Akademia Nauk i jej placówki według wydziałów (w ich obrębie według placówek wydziału);

II. Instytucje resortowe i regionalne (hasła rzeczowe w układzie alfabetycznym);

III. Konferencje, kongresy, sympozja, zjazdy odbywające się w Polsce (w układzie alfabetycznym dyscyplin naukowych, w ich obrębie — chronologicznie);

² Zarządzenie Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 16 lutego 1970 w sprawie instrukcji organizacyjno-programowych zajęć fakultatywnych i przysposobienia zawodowego w liceum ogólnokształcącym. Dz. urz. *MOiSzK-W*, nr B-10 poz. 10.

IV. Biografica — polskie i obce w układzie alfabetycznym;

V. Nauka za granicą (układ alfabetyczny według krajów, a w ich obrębie — według instytucji).

W celach ewidencyjnych prowadzi się kartotekę teczek według kolejnych numerów teczek oraz katalog według układu grup tematycznych.

Uzupełnieniu i rozszerzeniu funkcji informacyjnej zbioru dokumentów życia naukowego służą trzy kartoteki dokumentacyjne:

1) kartoteka polskich towarzystw naukowych, obejmująca towarzystwa od XV wieku w układzie alfabetycznym (ok. 1500 kart); drugi ciąg w układzie topograficznym (według miejscowości ułożonych alfabetycznie); kartotekę uzupełniają materiały bibliograficzne dotyczące polskich towarzystw naukowych (ok. 10 000 kart);

2) kartoteka konferencji, kongresów, sesji, sympozjów i zjazdów naukowych odbywających się w Polsce — w układzie alfabetycznym według dyscyplin naukowych, a w ich obrębie — chronologicznie (ok. 8000 kart);

3) kartoteka zawierająca sprawozdania z konferencji i zjazdów organizowanych przez PAN — w układzie według organizujących je wydziałów, a w ich obrębie — chronologicznie.

Zbiór dokumentów życia naukowego wraz z uzupełniającymi go kartotekami stanowi dość bogaty „bank nie zakodowanych informacji” służący bieżącym potrzebom pracowników PAN oraz innym zainteresowanym. W przyszłości stanowić będzie cenną dokumentację dla historyków nauki.

F.

NARADA KOMITETU KONSULTATYWNEGO KOMISJI TEORII
I BADAŃ BIBLIOTEKOZNAWCZYCH IFLA

(Warszawa 14-15 grudnia 1973)

W dniach 14-15 grudnia 1973 r. odbyło się w Warszawie pierwsze posiedzenie Komitetu Konsultatywnego Komisji Teorii i Badań Bibliotekoznawczych IFLA. W posiedzeniu wzięli udział: O. S. Czubarjan (ZSRR) — przewodniczący, J. Kołodziejska (Polska) — sekretarz, członkowie: R. Kluth (NRF), W. Mühle (NRD), A. Vičeva (Bułgaria), D. Vidović (Jugosławia) oraz L. Vladimirov (ZSRR) — przewodniczący Sekcji Szkół Bibliotekarskich IFLA — w charakterze łącznika między obu komisjami. Na zaproszenie przewodniczącego Komisji O. S. Czubarjana obradom przysłuchiwali się: doc. dr hab. W. Stankiewicz — dyrektor Biblioteki Narodowej i przewodniczący Z. G. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, dr R. Cybulski — dyrektor Instytutu Bibliograficznego BN, mgr R. Kozłowski — wicedyrektor BN.

W pierwszym dniu obrad członkowie Komitetu Konsultatywnego zostali przyjęci przez Dyrektora Biblioteki Narodowej W. Stankiewicza, który poinformował o głównych kierunkach prac naukowych Biblioteki Narodowej. Po części oficjalnej Komitet Konsultatywny skupił swoje prace wokół problemów przewidzianych w programie narady. Obejmowały one:

1. Sprawozdanie sekretarza J. Kołodziejskiej z przebiegu dwóch posiedzeń Komisji Teorii i Badań Bibliotekoznawczych w czasie 39 sesji IFLA w Grenoble.
2. Omówienie przez sekretarza Komisji J. Kołodziejską programu pracy Komisji na lata 1974-1975 i dyskusja nad poszczególnymi propozycjami.
3. Przedstawienie przez przewodniczącego Komisji O. S. Czubarjana propozycji tematycznych, które mogłyby znaleźć się w programie spotkań Komisji na 40 Sesję w Washingtonie i dyskusja nad nimi.

Drugiego dnia obrad przewodniczący Komisji O. S. Czubarjan przedstawił projekt opracowania międzynarodowego słownika bibliotekarskiego, który obejmowałby najważniejsze terminy bibliotekarskie i bibliotekoznawcze w aspekcie porównawczym; nad projektem tym toczyła się ożywiona dyskusja. Następnie dr J. Kołodziejska poinformowała zebranych o aktualnych kierunkach prac naukowych prowadzonych w Instytucie Książki i Czytelnictwa.

Komitet Konsultatywny określił główne kierunki działania na najbliższe lata. Skupiają się one wokół problemów merytorycznych, które będą podejmowane w ramach prac Komisji Teorii i Badań Bibliotekoznawczych przy ścisłej współpracy z Sekcją Szkół Bibliotekarskich IFLA. Dotyczą one następujących zagadnień:

1. Teoretyczne problemy rozwoju czytelnictwa, ze szczególnym uwzględnieniem metod socjologicznych, psychologicznych i pedagogicznych stosowanych w badaniach.

2. Rozwój i popularyzacja metod badawczych właściwych dla bibliotekoznawstwa porównawczego.

3. Inicjowanie badań nad rozwojem teorii i praktyki bibliotekarskiej w krajach rozwijających się, ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa, ustawodawstwa i czasopiśmiennictwa bibliotekarskiego.

Osobną grupę tematyczną stanowią problemy wykraczające poza ramy Komisji Teorii i Badań Bibliotekoznawczych. Należy do nich projekt opracowania międzynarodowego słownika bibliotekarskiego, który obejmowałby kilkadziesiąt podstawowych, najczęściej używanych w pracach naukowych i w praktyce terminów takich jak: bibliotekoznawstwo, automatyzacja procesów bibliotecznych, katalog przedmiotowy, system biblioteczny, socjologia czytelnictwa, zbiory biblioteczne itp. Przedstawiony przez przewodniczącą O. S. Czubarjana dobór haseł słownika potraktowano jako projekt wstępny, który został w dyskusji uzupełniony i znacznie poszerzony. W przyszłości zakres terminów słownika będzie szeroko konsultowany ze stowarzyszeniami w poszczególnych krajach. Projekt słownika nie zakłada dążenia do ujednoczenia znaczeń poszczególnych terminów, lecz pokazanie różnorodności ich stosowania w poszczególnych krajach. Prace nad słownikiem przewiduje się na dwa lata.

W programie prac Komisji umieszczono również opracowanie: a) informatora o ośrodkach i instytutach naukowo-badawczych, które realizują prace z zakresu bibliotekoznawstwa i czytelnictwa; b) bibliografii prac na temat czytelnictwa prowadzonych w Polsce¹, (której opracowania podjął się Instytut Książki i Czytelnictwa BN). Zastanawiano się również nad potrzebą opracowania międzynarodowej bibliografii na temat czytelnictwa, do której weszłyby najwybitniejsze opracowania, reprezentujące dorobek poszczególnych krajów.

Ciekawie rysuje się udział Komisji Teorii i Badań Bibliotekoznawczych w 40 Sesji IFLA w Washingtonie. Głównym tematem tej Sesji jest: „Krajowe i międzynarodowe planowanie działalności bibliotecznej”, Komisja postanowiła przygotować (wspólnie z Sekcją Szkół Bibliotekarskich IFLA) specjalne posiedzenie, którego tematem będzie organizacja i planowanie pracy naukowo-badawczej w zakresie bibliotekoznawstwa w wyższych szkołach bibliotekarskich i dużych bibliotekach. Ponadto w ramach Komisji podjęte zostaną dwa główne tematy, a mianowicie:

1. Planowanie krajowych systemów bibliotecznych.

2. Teoretyczne podstawy organizowania systemów bibliotecznych.

Oprócz wymienionych zamierzeń postanowiono również kontynuować międzynarodowe spotkania specjalistów w zakresie bibliotekoznawstwa ze szczególnym uwzględnieniem problemów metodologicznych. I tak na przykład przewiduje się zorganizowanie w 1975 r. w Warszawie międzynarodowego seminarium na temat współcześnie stosowanych metod w badaniach czytelnictwa. Seminarium to objęte byłoby programem 20 lecia Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej.

Jadwiga Kołodziejska

¹ Pierwsza tego typu bibliografia ukazała się w 1966 r.: *Badania czytelnictwa w Polsce. Wybór literatury za lata 1945-1965*. Warszawa 1966 Biblioteka Narodowa Instytut Książki i Czytelnictwa ss. 70.

ROLA WIELKOPOLSKICH BIBLIOTEK I OŚRODKÓW INFORMACJI
W REGIONIE

(Sesja naukowa w Bibliotece Głównej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu,
17-18 XII 1973)

Sesję tę w ramach ogólnopolskich sesji naukowych zaplanowanych przez ZG SBP zorganizował Zarząd Okręgu SBP Poznań-miasto i Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Wzięło w niej udział 105 osób, w tym 85 przedstawicieli ośrodków informacji i bibliotek z Poznania oraz 20 delegatów z Okręgów SBP. Komitet Wojewódzki PZPR reprezentował kierownik Wydziału Nauki i Oświaty tow. mgr inż. Jerzy Filipiak.

W czasie dwudniowych obrad przedstawiono następujące referaty: Gospodarka Wielkopolski i kierunki jej rozwoju w okresie perspektywicznym (mgr Roman Andrzejewski, mgr Zbigniew Knapik); Nauka Wielkopolski i kierunki jej rozwoju (doc. dr hab. Stanisław Nawrocki); Metody i formy współpracy nauki z przemysłem w zakresie informacji technicznej (mgr inż. Aleksandra Chudziak); Stan i kierunki rozwoju informacji naukowo-technicznej w zakresie rolnictwa (prof. dr hab. Marian Jerzak); Informacja naukowa w naukach społecznych (dr Czesław Burdziński); Rola informacji w usprawnianiu zarządzania (mgr Stanisław Zenkteler); Rola archiwum w badaniach regionalnych (doc. dr Irena Radtke); Potencjał ośrodków informacji w Poznaniu (mgr Hanna Żołądkowska); Dziedzino-branchowe systemy informacji naukowej i technicznej (doc. dr inż. Adam Górski); Funkcja ośrodków informacji w opinii użytkowników — na przykładzie wybranych zakładów (mgr Jerzy Sonnewend); Sieć informacji naukowej w strukturze UAM (mgr Andrzej Karpowicz); Zadania biblioteki uniwersyteckiej w dziedzinie informacji bibliograficznej (doc. dr Joachim Dietze, NRD); Szkolenie pracowników bibliotek i informacji w Wielkopolsce (doc. dr hab. Henryk Kowalewicz); Struktura i technologia pracy sieci informacji naukowej w regionie (prof. dr hab. Stanisław Kubiak).

Ponadto zostały wygłoszone komunikaty: Bieżące czasopisma zagraniczne z zakresu informacji i nauk społeczno-humanistycznych w bibliotekach poznańskich (mgr Halina Gapińska); Rozmieszczenie czasopism zagranicznych w Wielkopolsce (mgr Felicja Kuźdowicz).

Zadaniem sesji było wypracowanie koncepcji Wielkopolskiego Ośrodka Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej. Pod tym też kątem rozwinęła się dyskusja, w której uzgodniono, że ośrodek taki należy powołać przy Oddziale PAN w Poznaniu.

Uczestnicy sesji zwiedzili wzorowo zorganizowany Ośrodek Informacji Przemysłowego Instytutu Maszyn Rolniczych w Poznaniu.

Józef Gaca

PRZEGLĄD FORM WYKORZYSTANIA TECHNIKI
MIKROFILMOWEJ W SYSTEMACH INFORMACYJNYCH

1. Mikrofilmowe nośniki informacji

Fotografowanie tekstów dla celów naukowo-badawczych, dydaktycznych i wydawniczych zaczęto stosować w ostatnich dziesięcioleciach XIX wieku. Wielkie biblioteki i archiwa zaczęły zakładać laboratoria fotograficzne, w których wykonywano zdjęcia dawnych rękopisów wykorzystywane w badaniach naukowych oraz dla celów archiwalnych. Laboratoria takie powstały: w 1877 r. w Bibliothèque Nationale w Paryżu, w 1887 r. w British Museum, następnie w innych wielkich bibliotekach.

Fotografowanie tekstów przy ówczesnym wyposażeniu technicznym było uciążliwe, kosztowne i powolne. Sytuacja uległa radykalnej zmianie w latach trzydziestych obecnego stulecia, w związku z wprowadzeniem mikrofilmu. Mikrofilm powstał dzięki udoskonaleniu taśmy filmowej oraz skonstruowaniu małowymiarowego aparatu fotograficznego; rozpowszechnił się i został udoskonalony po II wojnie światowej. W stosowaniu nowej techniki w bibliotekach i ośrodkach informacji dużą rolę odegrało UNESCO oraz Międzynarodowa Federacja Dokumentacji (FID), służące pomocą krajom członkowskim i organizujące międzynarodową współpracę w zakresie udostępniania zbiorów bibliotecznych w formie mikrofilmu.

Do mikrofilmowania używa się najczęściej taśmy filmowej szerokości 35 mm; stosuje się również taśmy węższe — 16 mm oraz szersze — 70 mm. Przy produkcji mikrofilmów korzysta się z taśmy perforowanej (szerokość zdjęcia na taśmie 35 mm wynosi jedynie 24 mm) oraz nieperforowanej (szerokość zdjęcia do 32 mm). Długość taśmy (najczęściej 30,5 m) jest zależna od fabryki produkującej taśmę. Niezwykle istotną cechą charakteryzującą mikrofilm jest stosunek wielkości kopii do wielkości oryginalnego tekstu, określane jako tzw. redukcja liniowa. Granicą stosowania redukcji są warunki techniczne — optyka aparatu, emulsja filmu, możliwości w zakresie odczytywania przy pomocy czytników czy też sporządzania powiększeń. Pierwotnie sporządza się mikrofilmy negatywne, które używane są do kopiowania (sporządzania mikrofilmów pozytywowych i ewentualnego dokonywania powiększeń. Do odczytywania w czytniku stosuje się mikrofilmy pozytywowe.

Niedogodności związane z wykorzystywaniem mikrofilmu w formie zwoju (konieczność przewijania i przeszukiwania całych zwojów taśmy filmowej) przyczyniły się do powstania nowych rodzajów mikroform. Obok mikrofilmu w postaci zwoju taśmy, wprowadzono system odcinków mikrofilmu (np. 10-stronicowych), mikro karty oraz mikrofisz (zwane też diamikrokartami).

Mikrokarta wykonana jest z papieru fotograficznego, formatu karty dokumentacyjnej; pod jej górną (dłuższą) krawędzią umieszczony jest czytelny gołym okiem krótki opis bibliograficzny dokumentu, z ewentualną klasyfikacją rzeczową okreś-

loną słowami lub cyframi (np. wg klasyfikacji dziesiętnej); poniżej powierzchni mikrokarty wypełniają ułożone w paru rzędach zdjęcia stron tekstu znacznie zmniejszone. Na jednej stronie mikrokarty można zamieścić kilkadziesiąt stron tekstu.

Mikrofiszka ma formę zbliżoną do mikrokarty, sporządzana jest jednak na przezroczystej błonie, przez co łączy cechy mikrofilmu i mikrokarty. Mikrofiszka jest szczególnie cenna jako nośnik informacji, ze względu na łatwość kopiowania, wygodne rozpowszechnianie, przechowywanie, klasyfikowanie itd. Najbardziej rozpowszechnione mikrofisze charakteryzują się stopniem pomniejszenia tekstu od ok. 1:15 do ok. 1:40. Produkuje się również mikrofisze o znacznie wyższych wskaźnikach redukcji, łączy się to jednak z rozwiązaniem poważnych problemów technicznych.

Zadowalające rezultaty, jeśli chodzi o rozwiązania techniczne w zakresie produkcji i wykorzystania mikrofisz z wysokim stopniem redukcji, osiągnęły dwie amerykańskie instytucje — LRI (Library Resources Inc.) i NCR (National Cash Register).

W LRI filmuje się najpierw dokumenty stosując kamerę z taśmą szerokości 35 mm, przy pomniejszeniach 5,5 do 9-krotnych. Pomniejszenia te fotografuje się następnie ponownie, stosując redukcję 10-krotną. Mikrofisze będące końcowym produktem charakteryzują się więc pomniejszeniem rzędu 1:55 do 1:90. Przestrzega się tu zasady: „jednostka bibliograficzna na jednej mikrofisz”. Otrzymany obraz jest wysokiej jakości, koszt tych procesów jest jednak bardzo duży.

NCR stosuje materiały fotochromowe (kolorowe lub niekolorowe). Wykorzystywany tutaj system nosi nazwę PCMI — photo-chromic-mikro image. Uzyskuje się redukcję liniową 1:120, na jednej mikrofiszce więc może zmieścić się ponad 3 tysiące stron. W związku z wysokimi kosztami, mikrofilmowanie o wysokiej redukcji opłacalne jest tylko przy masowej produkcji. NCR i LRI sprzedają więc raczej zmikrofilmowane zbiory, a nie pojedyncze dzieła. Próbowano też miniaturyzować takie zbiory, które są atrakcyjne dla szerokiego kręgu bibliotek (np. z zakresu nauk społecznych, historii cywilizacji, kultury itp.).

Mikrofisze o wysokich wskaźnikach redukcji wykazują pod wieloma względami przewagę nad innymi mikroformami. Przede wszystkim umożliwiają zmniejszenie powierzchni przechowywania zbiorów o 95% w stosunku do oryginalnych dokumentów; łatwo można wykonać z nich kopie oryginalnych rozmiarów (NCR dysponuje np. czytnikiem-drukarką, która produkuje dobre, czytelne kopie); ze względu na większą liczbę odbitych stron, mikrofiszka nie wymaga tylu operacji przy przeglądaniu maszynowym co mikroformy o mniejszej redukcji, w związku z czym nie jest tak podatna na zniszczenie, zabrudzenie czy opalanie. W NCR i LRI stosuje się pokrywanie mikrofisz laminatem plastikowym, który chroni je od zniszczenia, a zabrudzone mikrofisze mogą być łatwo umyte.

Interesującym zestawem urządzeń do sporządzania mikrofisz i korzystania z nich jest niemiecki system PENTAKTA (NRD). W skład zestawu wchodzi aparat do wykonywania zdjęć (ze zautomatyzowaną kamerą), aparat do wywoływania (z automatycznym sterowaniem), kopiarka, aparat duplikujący, czytnik i powiększalnik (w ciągu kilku sekund można uzyskać wierną kopię w formie A4), dwa inne czytniki oraz zasobnik na mikrofisze. Technika mikrofilmowa systemu PENTAKTA charakteryzuje się takimi cechami jak: wysoki stopień kumulacji (na jednej mikrofiszce można np. zmieścić tekst czasopisma liczącego 60 stron), szybkie i wierne utrwalanie informacji z różnorodnych dokumentów na jednolitym nośniku, dobre zabezpieczenie przed uszkodzeniem dzięki przechowywaniu mikrofiszek

w tzw. „archiwach bezpieczeństwa”. Wszystkie aparaty wchodzące w skład wyposażenia systemu PENTAKTA są do siebie wzajemnie dostosowane, poszczególne urządzenia mogą jednak być wykorzystywane indywidualnie. Przy opracowywaniu urządzeń uwzględniono aktualne wymagania, stawiane wobec aparatury wykorzystywanej w nowoczesnych systemach informacyjnych. Charakteryzuje je wysoki stopień automatyzacji oraz nieskomplikowana obsługa.

Umieszczenie na każdej mikrofiszce jej adresu¹ zawierającego także współrzędne umożliwia stosowanie zarówno tradycyjnych środków do odszukiwania poszczególnych pozycji, jak i nowoczesnych maszyn elektronicznego przetwarzania danych.

2. Wyszukiwanie informacji w zbiorach mikrofilmowych

Problem wyszukiwania informacji w zbiorach mikrofilmowych jest rozwiązywany w zależności od objętości zbioru, rodzaju stosowanych mikroform, możliwości w zakresie wyposażenia technicznego.

Wyszukiwanie informacji zawartych na nośnikach mikrofilmowych odbywa się trójstopniowo. W pierwszym etapie dociera się do zbioru, tj. do zwoju mikrofilmowego, paska mikrofilmu, mikrofiszki — w zależności od organizacji zbioru. W drugim etapie wybiera się dokument, w trzecim poszukiwaną informację z dokumentu. Najprostszą metodą wyszukiwania informacji mikrofilmowej jest podział zbioru na grupy i odpowiednie nacechowanie każdej z nich (np. różnymi barwami). Aby umożliwić bezpośrednie wyszukiwanie dokumentów na filmie, stosuje się oznakowanie obrazowe lub kodowanie cech wyszukiwawczych.

Ręczne wyszukiwanie informacji na nośnikach mikrofilmowych — zarówno przedmiotowe jak i adresowe — odbywa się za pomocą zwyczajnych kartotek, ręcznych systemów kart perforowanych, indeksów itp. Wyszukiwanie zminiaturyzowanych dokumentów odbywa się ręcznie, na podstawie ich adresów. Przy wyszukiwaniu w zwojach proces taki jest często długotrwały (trzeba przeprowadzić przez czytnik nieraz wiele metrów taśmy); przy zastosowaniu mikrofisz możliwy jest szybszy dostęp do poszukiwanych informacji i wybranie ich ze zbioru. W wyszukiwaniu półautomatycznym łączy się operacje dokonywane ręcznie ze zmechanizowanymi lub zautomatyzowanymi; np. wyszukiwane ręcznie w kartotekach adresy dokumentów mogą służyć następnie do maszynowego wyszukiwania w selektorach mikrofilmowych.

Przy wyszukiwaniu automatycznym, EMC kieruje zautomatyzowanym magazynem mikrofilmowym na podstawie odpowiednich kodów — obrazów wyszukiwawczych. Znalezione dokumenty ustawia się według współrzędnych² klatek na ekranie i wyświetla się przy pomocy urządzenia automatycznego. Ekran może znajdować się w miejscu przechowywania, również obraz może być przekazywany kanałami na odległość — na ekrany kilku monitorów. Aparaty czytające i ekrany wideopulpitowe połączone są z odpowiednimi urządzeniami elektrofotograficznymi do sporządzania kopii kontaktowych.

Systemy częściowo lub w pełni zautomatyzowane można podzielić według wykorzystywanych form mikrofilmowego nośnika informacji na systemy wykorzystujące zwoje mikrofilmów, systemy wykorzystujące odcinki mikrofilmów oraz systemy wykorzystujące mikrofiszki.

¹ Adres dokumentu: oznaczenie miejsca położenia danego dokumentu w zbiorze.

² Współrzędne klatek mikrofilmowych: oznaczenie położenia stron dokumentu na mikrofiszce.

3. Systemy oparte na wykorzystaniu zwojów mikrofilmowych

Pierwszym osiągnięciem w zakresie tego rodzaju systemów był aparat Rapid-Selector. System ten wykorzystuje mikrofilm pozytywowo 35-milimetrowy, zawierający fotokopie dokumentów w zmniejszeniach 2,5-30-krotnych. Każda klatka mikrofilmu poprzedzona jest polem kodowym zawierającym charakterystykę wyszukiwawczą dokumentu. Zapis kodowy składa się z zaczerpniętych lub przezroczystych punktów, których odpowiedni układ, ilość i rozłożenie określa zawartość poszczególnych klatek. Kod jest nanoszony i odczytywany automatycznie.

System Rapid-Selector składa się z 3 zasadniczych urządzeń: 1) urządzenia do mikrofilmowania, 2) klawiszowej dziurkarki alfabetycznej, 3) selektora mikrofilmowego.

Na dziurkarcie klawiszowej perforowana jest 80-kolumnowa karta dziurkowana, która zostaje przekazana do urządzenia mikrofilmowego, gdzie wprowadzone cechy wyszukiwawcze dokumentu zostają automatycznie przetworzone na odpowiedni kod, umieszczany na mikrofilmie. Przy wyszukiwaniu żądanej informacji wprowadza się do selektora mikrofilmowego odpowiednią instrukcję wyszukiwawczą, również wykonaną na karcie dziurkowanej. Mikrofilm przesuwają się, a specjalny zespół fotoelektronowy porównuje wprowadzoną instrukcję wyszukiwawczą z cechami wyszukiwawczymi dokumentów, zakodowanymi na mikrofilmie przed każdą klatką. W wypadku pokrycia się elementów (tj. kodu na taśmie oraz instrukcji wyszukiwawczej), zostaje uruchomione sprzęgło elektromagnetyczne przyciskające do bębna wiodącego mikrofilm reprodukcyjny, na którym automatycznie kopiowany jest obraz z mikrofilmu podstawowego. Jeżeli charakterystyka wyszukiwawcza następnej klatki nie pokrywa się z wprowadzoną do selektora instrukcją wyszukiwawczą, sprzęgło dociskowe wyłącza się, mikrofilm reprodukcyjny odsuwa się od bębna wiodącego i zatrzymuje się. Przy następnym pokryciu się charakterystyki wyszukiwawczej dokumentu z instrukcją wyszukiwawczą, wszystkie operacje zostają powtórzone. Ze względu na konieczność przesuwania setek metrów mikrofilmu, starano się ulepszyć system przez zwiększenie szybkości przesuwu taśmy i zwiększenie długości podstawowych zwojów. Średni czas uzyskiwania informacji wynosi 12 minut (wraz z wywołaniem mikrofilmu reprodukcyjnego), przy przesuwie taśmy 2,7 m/sek. System stosowany jest w Zarządzie Budowy i Remontu Okrętów Marynarki Wojennej USA.

W grupie systemów wyszukiwania informacji, w których wykorzystywane są zwoje mikrofilmowe, prędkość wyszukiwania kształtuje się rozmaicie — od 12 minut w wypadku Rapid-Selector — do 8 sekund w wypadku systemu MIRACODE (Microfilm Information Retrieval Access Code). W systemie tym rolę selektora spełnia zmodyfikowany czytnik-kopiarka Recordak Lodestar, model PEK. Jego działanie polega na automatycznym wyszukiwaniu klatek mikrofilmu według ich cech wyszukiwawczych i zgodnie z określoną instrukcją wyszukiwawczą, po czym dokonywane jest (automatycznie) odtworzenie wyszukiwanej klatki mikrofilmu na oświetlonym ekranie i kopiowanie tekstu na papierze. Charakterystyczny dla czytnika-kopiarki typu Lodestar jest system automatycznego przewijania mikrofilmu, wykorzystujący specjalne kasety zamknięte, zawierające po jednej rolce mikrofilmu. Do wyszukiwania mikrokopii potrzebnych dokumentów wystarczy wstawić do aparatu odpowiedniej kasety. System stosowany jest w Laboratorium Komisji Energii Atomowej USA i w Ośrodku Zaopatrzenia Ministerstwa Obrony USA. Do omawianej grupy systemów należą m. in. takie dość znane systemy, jak

POISK-OK (WINITI) o średnim czasie wyszukiwania informacji — 4 minuty, CRIS (Command Retrieval Information System), File Search i in.

Wśród znanych konstrukcji urządzeń wyszukiwawczych około 70% opiera się na wykorzystywaniu nośników informacji w postaci zwojów mikrofilmowych. Stosowane selektory na ogół nie odpowiadają w pełni wymaganiom stawianym wobec zautomatyzowanych systemów wyszukiwania informacji. Główną wadą jest tutaj odrębność urządzeń służących do przechowywania i urządzeń wyszukiwujących, przez co w pełni zautomatyzowane wyszukiwanie odpowiednich klatek mikrofilmu odbywa się tylko w obrębie jednego zwoju. Dla wyszukiwania informacji w następnym zwoju konieczny jest udział człowieka (wydobycie kolejnej taśmy z magazynu odbywa się ręcznie). Dodać należy, że w magazynie mikrofilm przechowywany jest w odpowiedniej temperaturze i wilgotności; dłuższe przebywanie filmu w selektorze wpływa niekorzystnie na jego elastyczność i trwałość.

Stosowana w omawianej grupie systemów technika tworzenia powiększonych kopii na papierach fotograficznych z solami srebra (np. w systemie MIRACODE) jest przestarzała i nieekonomiczna. Nieekonomiczne jest także umieszczanie kodów na mikrofilmach (kody zajmują prawie połowę powierzchni taśmy).

4. Systemy oparte na wykorzystaniu odcinków mikrofilmu

Innymi właściwościami charakteryzują się mikrofilmowe systemy wyszukiwania informacji oparte na wykorzystaniu odcinków zwojów mikrofilmowych. Przykładem rozwiązań w tej grupie systemów może być całkowicie zmechanizowany i w dużym stopniu zautomatyzowany system „Walnut”, wprowadzony do eksploatacji w Centralnej Służbie Wywiadowczej USA w I połowie lat sześćdziesiątych.

System ten składa się z dwóch zasadniczych części: ograniczonej pamięci fotograficznej oraz urządzenia do wyszukiwania adresów dokumentów, opartego na zasadzie słów kluczowych. Praca systemu przebiega następująco: na podstawie dokumentu oryginalnego ustalane są charakteryzujące go słowa kluczowe, następnie sporządza się kartę perforowaną zawierającą dane bibliograficzne dokumentu oraz wybrane słowa kluczowe i wprowadza się tę kartę do urządzenia zawierającego indeks słów kluczowych. Kamera mikrofilmująca przenosi obraz na taśmę filmową (następuje tu zmniejszenie I stopnia), jednocześnie dziurkarka perforuje kartę kontrolną. Film i karta kontrolna przechodzą do urządzenia, w którym obraz dokumentu zostaje powtórnie zmniejszony (ostateczny stopień zmniejszenia 1:35) i zaopatrzone w cechy wyróżniające. Perforowana karta kontrolna przenosi adres dwukrotnie zmniejszonego dokumentu do indeksu adresowego. Pasek mikrofilmu zostaje wprowadzony do pamięci głównej — bębna z pojemnikami. Pasek ten o formacie 23×394 mm zawiera 3 kolumny zdjęć po 33 w każdej. Każdy pasek znajduje się w osłonie z tworzywa sztucznego. Bęben pamięci zawiera ułożone promieniowo pojemniki, po 5 w 40 sektorach. W każdym pojemniku znajduje się 50 wyprostowanych pasków mikrofilmu. W urządzeniu systemu „Walnut” może działać łącznie 100 bębnow pamięci. W procesie wyszukiwania zostają wprowadzone słowa kluczowe do indeksu adresowego, gdzie ustalone są adresy dokumentów odpowiadające tym słowom i sporządzone karty adresowe. Karty adresowe przechodzą do urządzenia sporządzającego karty perforowane z wklejonym paskiem mikrofilmu (do reprodukowania); perforacja zawiera cechy wyszukiwawcze dokumentu. Tak przygotowane karty wchodzi do bębna pamięciowego, napęd elektromagnetyczny obraca bęben z pojemnikami do żądanej pozycji; z odpowiedniego pojemnika wysuwa się do wyznaczonej wysokości pasek filmu; zostaje nastawiony obiektyw

aparatu fotograficznego, który rzuca obraz żądanego dokumentu na wklejony do karty perforowanej odcinek filmu (mieszczą się na nim 4 strony dokumentu). Wywołane automatycznie mikroobrazy przeznaczone są zasadniczo do odczytywania w czytnikach, przy pomocy dodatkowego urządzenia można otrzymać również kopie pozytywowe. Średnia szybkość wyszukiwania informacji w systemie „Walnut” wynosi 30 sekund.

W związku z ciągłym wzrostem ilości materiałów jedno wejście do systemu jest niewystarczające, przewidziano więc konieczność równoległego zastosowania kilku wejść. System „Walnut” może spełniać rolę ogromnej biblioteki.

W systemach wykorzystujących odcinki mikrofilmu uzupełnianie i wymiana poszczególnych dokumentów dokonywane są w sposób prosty, nie naruszający zasad organizacyjnych systemu. W selektorach z odcinkami mikrofilmów procesy związane z wyprowadzaniem wyszukanej informacji na ekran, czy też kontaktowym kopiowaniem, są oddzielone w czasie i przestrzeni od procesów czysto wyszukiwawczych, podczas gdy w selektorach ze zwojami mikrofilmów procesy te najczęściej łączą się z procesem wyszukiwania. Inaczej również kształtuje się w obu grupach systemów problem kompletności wyszukanych dokumentów. W wypadku systemu opartego o wykorzystanie zwojów mikrofilmowych kompletność uzyskanego materiału jest pełna, w drugiej grupie systemów (wykorzystanie odcinków mikrofilmu) występują jednak pewne straty w odszukaniu poszczególnych dokumentów.

Na wykorzystaniu mikrofilmów w postaci odcinków opierają się również takie systemy jak: Filmdata, PIRS (Photo Image Retrieval System), Magnavue, AMFIS, Microstrip.

5. Systemy oparte na wykorzystaniu mikrofisz

Odrębną grupę stanowią systemy oparte na wykorzystaniu mikrofisz. Na pojedynczej mikrofiszce może być rozmieszczonych kilka tysięcy stron tekstu. Każda mikrofiszca zaopatrzona jest w adres umieszczony w nagłówku, kiedy na mikrofiszce mieści się kilka dokumentów, adres zawiera dane, określające współrzędne dla poszczególnych dokumentów. Uzupełnianie i wymiana dokumentów (lub ich części) na mikrofiszce nie są możliwe. Skorygowane, zmienione dokumenty lub uzupełnienia muszą zostać ponownie sfotografowane na nowej mikrofiszce, która zostanie zaopatrzona w nowy adres — z odsyłaczem do adresu pierwotnego dokumentu lub do dokumentu uzupełnianego. Wymienione dokumenty są w dalszym ciągu przechowywane w magazynie systemu, co umożliwia późniejszą kontrolę, porównywanie wariantów danego dokumentu.

W systemach wyszukiwania informacji, opartych na wykorzystaniu mikrofisz, mogą być stosowane różne techniki wyszukiwawcze, zarówno elektroniczne, jak magnetyczne i pneumatyczne. Wymienione techniki są stosowane zarówno do odszukiwania poszczególnych mikrofisz, jak i relevantnych dokumentów na mikrofiszce, przy pomocy współrzędnych tego dokumentu zawartych w adresie. Charakterystyczną właściwością omawianych systemów jest możliwość swobodnego dostępu i selekcji poszczególnych dokumentów ze zbiorów o bardzo dużej pojemności. Korzystanie z mikrofisz dokumentów może odbywać się przy pomocy oświetlonego ekranu, aparatu stanowiącego czytnik-kopiarke lub wideopulpitu (videomonitora), stosowanego w systemie przekazywania informacji na odległość. Do grupy systemów opartych na wykorzystaniu mikrofisz należą m. in.: SD-500, DARIUS, OSIRIS (On-line Search Information Retrieval and Information Storage System), CARD

(Compact Automatic Retrieval Display). Charakteryzują się one dużą szybkością wyszukiwania informacji, np. w systemie DARIUS wynosi ona 1 sekundę, w systemie CARD — poniżej 5 sekund.

6. Wyprowadzanie informacji w postaci mikrofilmu z komputera

Technika mikrofilmowa stosowana jest również do wyprowadzania informacji w skomputeryzowanych systemach wykorzystujących nośniki informacji w postaci taśmy magnetycznej. Szybkość wewnętrznych operacji komputerowych wzrasta, wydruk informacji jest jednak ciągle ograniczony przez działanie drukarki liniowej. Za bardzo korzystne rozwiązanie uważane jest zastosowanie wyprowadzania wyszukiwanej informacji z komputera w postaci mikrofilmu (Computer Output Microfilm — COM). Służy do tego specjalny aparat zapisujący. Informacja jest wyprowadzana bezpośrednio z komputera on-line lub z przewijaków taśmy off-line. Szybkość wyprowadzania informacji jest znacznie większa niż przy wykorzystaniu najszybszych drukarek liniowych. Informacja wyjściowa w postaci mikrofilmu, oglądana przez czytnik mikrofilmowy, wygląda identycznie jak drukowana sposobem tradycyjnym. Przy pomocy urządzenia COM mogą być automatycznie wprowadzane na mikrofilm kody wyszukiwawcze i indeksowe, dzięki którym informacja może być zlokalizowana szybciej, niż na wydruku papierowym.

Przy zastosowaniu COM koszty przechowywania informacji wyjściowej i jej przekazywania są znacznie zredukowane; informacja na nośniku mikrofilmowym zajmuje tylko 2% powierzchni ekwiwalentnej informacji wydrukowanej na papierze.

Wśród dostępnych obecnie systemów wyprowadzania informacji z komputera w postaci mikrofilmu istnieje duże zróżnicowanie. Niektóre z nich funkcjonują tylko off-line, niektóre on-line, inne jeszcze przy pomocy obu metod. Systemy on-line charakteryzują się dużą szybkością, umożliwiają wykonanie całej pracy (od wprowadzenia do końcowego wyprowadzenia informacji) w jednej operacji; są one mniej kosztowne niż systemy off-line; nie wymagają specjalnych zmian w programach — aparat zapisujący COM może zastąpić jakiegokolwiek inne urządzenie wyjściowe komputera. Systemy off-line natomiast umożliwiają wyprowadzenie informacji wyjściowej z komputera z prędkością przebiegu taśmy, która to szybkość może być znacznie większa niż w systemie COM on-line; dają szerszy zakres możliwości, jeśli chodzi o rozmiary liter, ustawienie obrazu, itp.

Systemy wyprowadzania informacji z komputera w postaci mikrofilmu różnią się poza tym między sobą również: rozmiarami i rodzajami znaków, techniką generowania znaku, kodami wyszukiwawczymi, rozmiarami filmu, techniką opracowania filmu, wymaganym wyposażeniem, cenami.

7. Podsumowanie

Większość zautomatyzowanych systemów wyszukiwania informacji, opartych na wykorzystaniu mikrofilmu jest bardzo kosztowna i nie zyskała szerszego zastosowania, również ze względu na złożoność eksploatacji. Omówione przykładowo systemy funkcjonują w ośrodkach informacyjnych wielkich instytucji, głównie amerykańskich. Ze względu jednak na liczne właściwości mikrofilmowych nośników informacji, które stanowią o ich przewadze nad dokumentami papierowymi, można uważać mikrofilm za perspektywiczny środek gromadzenia i udostępniania informacji. Wielką rolę odgrywa tutaj możliwość pełnej integracji systemów komputerowo-

wych i mikrofilmowych oraz istnienie możliwości utworzenia jednego ogólnego systemu banków danych z ukierunkowanym rozpowszechnianiem informacji metodą przekazywania mikroklatek przy pomocy rozgałęzionych kanałów łączności.

Istnieje dość powszechne przekonanie, że dalsze usprawnianie technik mikrofilmowych oraz obniżanie kosztów miniaturyzacji dokumentów i wyszukiwania informacji związane jest przede wszystkim ze standaryzacją mikrofilmowych nośników informacji, przeznaczonych do wykorzystania w kompleksowych systemach przetwarzania informacji przy pomocy EMC, wyszukiwania i przekazywania jej na odległość.

Teresa Styczyńska

LITERATURA

1. C. Evans: High-reduction, microfiche for libraries: an evaluation of collections from the National Cash Register Company and Library Resources Inc. *Library Resources and Technical Services* 1972 nr 1.

2. R. F. Gildenberg: Computer Output Microfilm systems. *Modern Data*, November 1970.

3. V. P. Kundorf: Chranenie, poisk i sortirovka informacii pri pomošči mikrofil'movych sistem. *Naučno-techničeskaja Informacija* 1972 Ser. 1 nr 1.

4. A. I. Michajlov, formacii naukowej. Warszawa 1968.

5. Ju. V. Rublew, N. K. Burjak: Osnovnye voprosy razrabotki mikrofil'movych selektorov avtomatizirovannyh IPS. *Naučno-techničeskaja Informacija* 1972 Ser. 1 nr 5.

6. Aparatura mikrofilmowa PENTAKTA (Opis i instrukcja). Kombinat VEB Pentacon Dresden (1972).

7. A. Wyczański: Mikrofilm — nowa postać książki. Wrocław 1960.

INFORMACJA NAUKOWA

Maria Leska, Kazimierz Leski: *Tezaurus informacji naukowej*. Warszawa Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej 1972, ss. 288.

W 1972 r. ukazał się w ramach jednej z serii wydawniczych Instytutu Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej dawno zapowiadany *Tezaurus informacji naukowej*, który — według stwierdzenia jego autorów — obejmuje „całość dziedziny informacji naukowej [...] również pewne grupy pojęć spoza informacji naukowej, które przyjęte w nim zostały jednak tylko w zakresie stosowanych [chyba: stosowanym JP] w teorii lub praktyce informacji naukowej” (s. 11). Bibliografią należy — według *Tezaurus*a — do dziedzin związanych z informacją naukową, stąd też wśród znajdujących się tu deskryptorów¹ znalazły się różne terminy bibliograficzne o znaczeniu już dawno sprecyzowanym, m. in. także w normach bibliograficznych. W związku z tym, przedmiotem niniejszych rozważań będzie tylko i wyłącznie stosunek ustaleń *Tezaurus*a do ustaleń Polskich Norm bibliograficznych, które — jak wiadomo — są obowiązującymi dokumentami techniczno-prawnymi. Wprawdzie, jak wszystkie opracowania, tak i normy podlegają procesowi starzenia się, stopniowej dezaktualizacji, ale chwilowo jesteśmy w tej szczęśliwej sytuacji, że połowa norm bibliograficznych, obecnie obowiązujących, została opracowana bądź znowelizowana w ostatnich czterech latach (1970-1973), toteż ich ustalenia są stosunkowo niedawne, a więc aktualne. Pracę naszą utrudni wprawdzie fakt, że *Tezaurus* nie zawiera żadnych określeń, ponieważ jednak przy każdym deskrytorze są podane deskryptory o znaczeniu szerszym (ds), węższym (dw) i relatywnym czyli pokrewnym (dr), ułatwia to zorientowanie się w ich wzajemnych stosunkach, w zakresie treściowym danego deskryptora.

Interesujące nas terminy występują bądź w normach bibliograficznych sensu stricto (tzn. dotyczących opisu bibliograficznego, jego części składowych itd.), bądź w normach wydawniczych. Zajmiemy się najpierw deskryptorami związanymi z pierwszą grupą norm.

Ze względu na dotychczasowy brak normy na terminologię bibliograficzną nie mamy formalnych podstaw do podjęcia rozważań na temat deskryptora „bibliografia” (s. 95-100); recenzja, która zajmie się generalną oceną *Tezaurus*a ujmując całość zagadnień dotyczących omawianego wydawnictwa, nie powinna pominąć tego tematu. Zatrzymamy się natomiast przy terminie „jednostka bibliograficzna” (s. 151). Jako deskryptor szerszy podana tu jest „bibliografia (1)”, tzn. dziedzina nauki, ale na s. 68 i 96 w tym charakterze występuje „bibliografia (2)” — spis dokumentów. Jak więc jest w rzeczywistości? Najważniejsze jest jednak to, że omawiany termin,

¹ Deskryptor — „termin względnie symbol [...] jednoznacznie reprezentujący zawartość pojęciową określonej grupy terminów o znaczeniu identycznym lub bliskoznacznym (askryptorów)” (s. 14).

który znajduje się w normie z 1952 r. PN/N-01152 *Przepisy bibliograficzne. Opis bibliograficzny w bibliografii bieżącej dziedzin lub zagadnień* (p. 1. 2. 3), nie figuruje w ogóle w Polskiej Normie PN-73/N-01152 *Opis bibliograficzny*³, gdyż pojęcie jednostki bibliograficznej zostało uznane przez bibliografów za niejasne i wskutek tego należało się go wyrzec. Termin ten powinien być w *Tezaurusie* skreślony.

Deskryptor „notka bibliograficzna” (s. 200) jest według PN-73/N-01152 (p.1.2) rodzajem opisu bibliograficznego; deskryptorem szerszym jest więc dla niego nie „metodyka bibliograficzna”, ale „opis bibliograficzny” — zgodnie z zasadą podaną na s. 33 *Tezaurusu*, że przytaczane są deskryptory bezpośrednio szersze bądź węższe.

Przejdźmy do poszczególnych elementów opisu bibliograficznego. W deskryptorze „hasło autorskie” (s. 135) nie wyróżniono dwóch zasadniczych odmian tego hasła: indywidualnego i korporatywnego (PN-73/N-01152 p. 4.1-4.2), co jest pominięciem o wadze zasadniczej, tym bardziej że i w nowelizowanej obecnie przez IINTE normie PN-67/N-01176, która ukaże się pt. „Opracowania dokumentacyjne” przyjęto stosowanie nazwy autora korporatywnego jako hasła opisu.

„Tytuł” (s. 269) jest jednym z elementów tytułatury (wg PN-70/N-01162 *Kompozycja wydawnicza tytułatury książki*, p.1.2.5), tak więc „tytułatura” jest w stosunku do niego deskryptorem szerszym, a nie — jak się stwierdza w *Tezaurusie* — relatywnym.

Deskryptorami węższymi w stosunku do „elementów wydawniczych” (s. 73) są: karta tytułowa, tytułatura, oznaczenia wydawnicze⁴, metryka wydawnicza. W Polskich Normach bibliograficznych terminy: „elementy wydawnicze” i „oznaczenia wydawnicze” w ogóle nie występują; figuruje w nich termin „oznaczenie wydawnicze” (w liczbie pojedynczej), ale ma zupełnie inne znaczenie, o którym będzie mowa w związku z normami wydawniczymi. Na „oznaczenia wydawnicze” — według *Tezaurusu* — składają się deskryptory o zakresie węższym: „pagina” (bieżąca, żywa), „paginacja” (ciągła, wielokrotna). Pagina i paginacja są według *Tezaurusu* terminami równorzędnymi (por. s. 36). Natomiast według PN-65/N-01173 *Kompozycja wydawnicza książki* (rozdz. 7) paginacja przybiera postać bądź paginy zwykłej, bądź żywej paginy, z czego wynika, że paginacja jest w stosunku do paginy terminem szerszym. Nie należałoby więc zamieszczać w *Tezaurusie* tych dwu terminów jako równorzędnych. Nadto deskryptory w brzmieniu: „pagina bieżąca” i „pagina żywa” są niezgodne z powyżej przytoczonymi terminami normy PN-65/N-01173.

Następny budzący wątpliwości deskryptor to „cechy wydawnicze” (s. 105), obejmujący jako dwa deskryptory węższe „adres wydawniczy” i „cytatę wydawniczą”. W normach bibliograficznych nie stosuje się terminu „cechy wydawnicze”, gdyż jest on w bibliografii zarezerwowany dla pojęcia o wiele szerszego, a mianowicie dla zespołu cech dokumentu, które on nabywa dzięki procesowi wydawniczo-drukerskiemu⁵; ten termin należałoby więc w *Tezaurusie* skreślić bądź nadać mu odpowiednie znaczenie.

Przejdźmy do analizy deskryptorów związanych z adnotacjami (s. 82-83), które — zgodnie z PN-71/N-01161 (p.1.3) — obejmują adnotacje księgoznawcze oraz treściowe: wyjaśniające, zawartościowe, analizy wskazujące i omawiające. W *Tezaurusie* ujęto tę sprawę inaczej, podporządkowując analizy wskazujące i omawiające analizie dokumentacyjnej, która w rzeczywistości jest deskryptorem węższym w sto-

³ Norma ta, złożona w PKN w sierpniu 1971 r., nie była jeszcze w okresie przygotowania *Tezaurusu* do druku ustanowiona, ale jej projekt był już wówczas w kręgach bibliografów i dokumentalistów dostatecznie znany, a nawet często stosowany.

⁴ Niejasne jest, dlaczego w wykazie alfabetycznym (s. 126) termin „oznaczenia wydawnicze” w ogóle nie występuje.

⁵ *Metodyka bibliograficzna*. Warszawa 1963 s. 15.

sunku do adnotacji treściowej, wobec czego powinna mieć jako deskryptor szerszy ten właśnie termin (w *Tezaurusie* w ogóle nie figurujący), a nie „opis dokumentacyjny”. Jak więc z przeglądu omawianych deskryptorów wynika, panuje tu chaos w zakresie terminologii dotyczącej analiz dokumentacyjnych; jego dokładne przeanalizowanie wykracza poza ramy niniejszej recenzji.

W związku z PN-71/N-01159 *Indeksy w układzie abecadlowym do bibliografii* należy przede wszystkim wytknąć brak w *Tezaurusie* tak podstawowego terminu jak „wskaźnik cyfrowy” (p.1.2.2), stanowiący zasadniczą część zapisu indeksowego. Zbyt pochopnie uznano „indeks abecadlowy” (s. 137) za askryptor (zob. przyp. 1); jak wynika z p.1.2.7 i 1.2.8 normy, określone w nich typy indeksów (przedmiotowy i krzyżowy) są indeksami abecadlowymi, chociaż nie są indeksami alfabetycznymi: termin pierwszy ma więc zakres szerszy niż termin drugi. Również „skorowidz” odzrucony w *Tezaurusie* jest przyjęty w normie (p.1.2.1). Wyczerpanie typów indeksów nie budzi zastrzeżeń — poza brakiem kilku typów (tytułowego, działowego, klasowego, systematycznego, chronologicznego), które są powszechnie znane i zostały uwzględnione w nowelizacji omawianej normy, opracowanej w latach 1971-1972.

Deskryptor „ukształtowanie typograficzne bibliografii” (s. 273) jest niezgodny z terminologią norm bibliograficznych: PN-62/N-01153 nosi tytuł *Kompozycja wydawnicza i typograficzna bibliografii...* Termin „kompozycja wydawnicza” jest stosowany w normalizacji bibliograficznej od kilkunastu lat i powinien być uwzględniony w *Tezaurusie*.

Przegląd terminów związanych z działalnością wydawniczą rozpoczniemy od deskryptora „wydawnictwo” (s. 279-280). Autorzy rozumieją go wyłącznie jako instytucję wydawniczą, ten termin uznając za askryptor³, a dla drugiego znaczenia omawianego deskryptora wyznaczając termin „publikacja”. Stanowisko to jest niezgodne i z dotychczasową praktyką, i z normami bibliograficznymi; uznawane są w nich terminy: 1) instytucja wydawnicza (PN-73/N-01152 p.8.2), 2) wydawnictwo w znaczeniu publikacji (PN-73/N-01152 p.1.3.3, 1.3.5; PN-71/N-01163 *Kompozycja wydawnicza artykułów*, p.1.2.2); ten drugi termin ma zakres szerszy w stosunku do „wydawnictwa ciągłego”, „wydawnictwa zbiorowego”, „pracy zbiorowej” itd.

Jako deskryptor węższy w stosunku do „wydawnictwa ciągłego” jest podane w *Tezaurusie* „wydawnictwo periodyczne” i „wydawnictwo seryjne” (s. 279), zabrakło natomiast „wydawnictwa zbiorowego”. Pod tym właśnie deskryptorem (s. 280) znajduje się jako deskryptor szerszy „publikacja”, podczas gdy w bibliografii terminem bezpośrednio szerszym jest „wydawnictwo ciągłe” (PN-73/N-01152 p.1.3.3).

Innym terminem budzącym wątpliwości jest wspomniane wyżej „oznaczenie wydawnicze” (s. 207). W normalizacji bibliograficznej (PN-72/N-01157) jest on używany dla wskazania napisu zamieszczanego u dołu pierwszej lub czwartej strony okładki zeszytu czasopisma, na stronie tytułowej rocznika czasopisma, na pierwszej stronie artykułu czasopisma bądź pracy zbiorowej; napis ten służy do identyfikacji wymienionych dokumentów. Jego elementami są: tytuł (czasopisma bądź pracy zbiorowej), oznaczenie częstotliwości, miejsce i rok wydania, numer tomu i zeszytu. Według *Tezaurusa* askryptorem dla tego terminu jest „stopka”. Tymczasem termin „stopka” jest używany w terminologii drukarskiej dla oznaczenia zespołu innych elementów, pełniącego inną funkcję; jest to informacja o składzie redakcji, adresie, wysokości nakładu, rodzaju papieru, numerze zamówienia itd., zamieszczona zwykle na ostatniej lub przedostatniej stronie gazety lub książki⁴. Zespół ten jest też nazywany „metryką wydawniczą” (por. PN-70/N-01162 p.4.2).

³ Dlaczego jednak termin „instytucja wydawnicza” jest użyty na s. 857

⁴ Por. M. K a f e l: *Zarys techniki wydawniczej*. Warszawa 1971 s. 520, 551.

Na zakończenie należy stwierdzić, że razi w *Tezaurusie* brak niektórych zasadniczych terminów bibliograficznych, np. główny zrab bibliografii (PN-62/N-01153 p.1.3.2), odsyłacz (w rozumieniu PN-62/N-01153 p.1.3.4), a także używanie terminu „reprodukcja dokumentacyjna” zamiast od dawna stosowanego w dokumentacji terminu „reprografia” (m. in. w tytułach PN-62/N-01169, PN-66/N-01174, PN-67/N-01175). Natomiast należy podkreślić zgodnie z PN-70/N-01201 *Transliteracja słowiańskich alfabetów cyrylickich* znaczenie terminów: „konwersja”, „transliteracja”, „transkrypcja” (s. 177).

Jak wynika z powyższego zestawienia niektórych deskryptorów *Tezaurusu* z terminami używanymi w normach bibliograficznych, zachodzą między nimi dość znaczne rozbieżności. Zjawisko to wydaje się groźne: tezaurs służyć ma przecież ujednoczeniu terminologii, a w tym przypadku wprowadza do niej zamęt. Jakże są tego przyczyny i jaka na to rada? Otóż wydaje się, że autorzy *Tezaurusu* nie uważają Polskich Norm za obowiązujące dokumenty techniczno-prawne, że nie zapoznali się dostatecznie z treścią Polskich Norm bibliograficznych, że — nie znając problematyki bibliograficznej — nie zasięgali rady specjalistów. Dowodem jest to, że — wymieniając konsultowanych specjalistów — nie wymieniają wśród nich bibliografów (s. 35). A sformułowanie: „Nazwy języków podawać należy w skrótach przyjętych w zaleceniach normalizacyjnych ISO względnie w Polskich Normach” (s. 42) świadczy o tym, że autorzy przypisują zaleceniom międzynarodowym pierwszeństwo przed Polskimi Normami (a więc nie uważają Polskich Norm za obowiązujące), podczas gdy odwrotnie: jesteśmy obowiązani stosować się przede wszystkim do Polskich Norm, zwłaszcza w przypadku postanowień rozbieżnych; zalecenia międzynarodowe ISO stosuje się tylko wówczas, gdy brak ich odpowiedników w Polskich Normach.

Dobrze, że omawiane wydawnictwo nie stanowi ostatecznej formy tezaursu (por. s. 8-10), można więc żywić nadzieję, że przed przystąpieniem do jego ponownego wydania autorzy zechcą skorzystać z konsultacji bibliografów, aby nie powtórzyć wytkniętych błędów. Jest to tym ważniejsze, że związek informacji naukowej z bibliografią jest o wiele ściślejszy niż z innymi dziedzinami.

Janina Pelcowa

WYPOŻYCZANIE MIĘDZYBIBLIOTECZNE

Sarah Katharine Thomson: *General interlibrary loan services in major academic libraries in the United States*. 1967 ss. 261, bibliogr. 49 poz. Rozprawa doktorska. The School of Library Service, Columbia University.

Praca doktorska S. K. Thomson została napisana m. in. z inicjatywy Komitetu do Spraw Wykroczeń Międzybibliotecznych ALA w USA. Jednym z głównych powodów, dla których autorka podjęła badania omówione poniżej, był niski stopień realizacji zamówień w bibliotekach akademickich. Celem pracy było wykrycie przyczyn tego zjawiska oraz znalezienie metod usprawnienia wypożyczeń międzybibliotecznych i zaproponowanie zmian w dotychczasowym Regulaminie Wypożyczeń Międzybibliotecznych¹. Po raz pierwszy podjęto więc w USA w latach 1963-1964 badania na następujące tematy:

¹ Projekt nowego regulaminu: National interlibrary loan code 1968. *College and Research Libraries NEWS* 1968 nr 8 september s. 271-272.

1) charakterystyka bibliotek zamawiających (typ biblioteki, wielkość zbiorów, lokalizacja, budżet, liczba wypożyczeń itd.) i bibliotek wypożyczających (lokalizacja, wielkość zbiorów);

2) charakterystyka zamówień (typ materiałów, język, miejsce i data publikacji, status czytelników);

3) praktyka i polityka wypożyczania międzybibliotecznego (kompletność danych w zamówieniach, ich weryfikacja, fotokopiowanie, prawdopodobna lokalizacja poszukiwanych pozycji, zasady wypożyczania wydawnictw ciągłych i dysertacji);

4) stosunek liczby wypożyczeń zrealizowanych do ogólnej liczby wypożyczeń.

Autorka przeanalizowała: 1) 1914 sprawozdań bibliotek akademickich, 2) 5895 zamówień skierowanych do 8 większych bibliotek akademickich, 3) 59 odpowiedzi na ankietę (wysłano 63 kwestionariusze) z większych bibliotek akademickich zajmujących się głównie wypożyczaniem na zewnątrz, 4) 287 odpowiedzi na drugą, krótszą ankietę (wysłano 321 kwestionariuszy) otrzymanych z innych bibliotek wyselekcjonowanych spośród 1123 bibliotek reprezentowanych w 5895 zamówieniach międzybibliotecznych, 5) 404 zamówienia nie zweryfikowane w źródłach bibliograficznych.

Ponadto S. K. Thomson zawiadzała m. in. dział wypożyczeń międzybibliotecznych w Bibliotece Kongresu, zapoznała się z najnowszymi osiągnięciami technicznymi w tej dziedzinie np. z NYPL telefacsimile transmission w Columbia Computer Center³, a także z doświadczeniami personelu Medical Library Resources of Greater New York oraz z opiniami 350 bibliotekarzy prowadzących wypożyczenia międzybiblioteczne. Przejrzała zamówienia Stacji Fotograficznej Columbia University pochodzące z jednego roku.

Cały materiał zawarty jest w 15 rozdziałach kończących się podsumowaniami; wnioski są ujęte w 21 hipotezach zamieszczonych na końcu pracy. Do ciekawszych należą rozdziały dotyczące następujących tematów: 1) organizacja działu wypożyczeń międzybibliotecznych, m. in. zorganizowanie systemu transportu (carrier service), wykorzystanie telexu, wypożyczanie reprodukcji zamiast oryginałów; 2) badanie typu zamawianych materiałów w zależności od zamawiającej biblioteki i od polityki biblioteki wypożyczającej; 3) badanie języka, kraju wydania i chronologii zamawianych materiałów; 4) realizacja zamówień; zalecenia ankietowanych bibliotekarzy dotyczące jej usprawnienia; 5) próby obliczenia kosztu i czasu poświęconego jednemu wypożyczeniu; 6) propozycje zmiany regulaminu wypożyczeń i projekt nowego rewersu. Dużą wagę przywiązuje się w USA do kompletności danych bibliograficznych w zamówieniach i ich weryfikacji. Temu zagadnieniu poświęcono w pracy aż 4 rozdziały⁴.

Według badań S. K. Thomson spośród 1914 bibliotek akademickich w USA aż 309 nie uczestniczy w wypożyczaniu międzybibliotecznym. Charakterystyczna jest koncentracja wypożyczeń w większych 165 bibliotekach, które załatwiają $\frac{4}{5}$ wypożyczeń⁴. W związku z tablicami unoczniającymi stosunek wielkości księgozbiorów i liczby wypożyczeń autorka formułuje wniosek, że akademickie biblioteki mające mniej niż 100 tys. vol., a stanowiące $\frac{4}{5}$ ogólnej całości mają poniżej $\frac{1}{8}$ ogólnej liczby wypożyczeń, $\frac{1}{3}$ bibliotek akademickich nie prowadzi wypożyczania międzybibliotecznego, $\frac{3}{5}$ bibliotek załatwia $\frac{3}{10}$ wypożyczeń, $\frac{1}{10}$ bibliotek — $\frac{7}{10}$ wypożyczeń. Istnieje więc dysproporcja w rozkładzie ogólnej liczby wypożyczeń między

³ NYPL telefacsimile transmission — system transmisji materiałów drogą fototelegraficzną.

⁴ W Polsce ostatnio sygnalizuje ten problem J. Daszkowski: Weryfikacja opisu bibliograficznego. *Bibliot. R.* 40: 1973 nr 3 s. 73—78.

⁵ 165 bibliotek miało ponad 1000 wypożyczeń rocznie, 497 — od 100 do 999 poz., 734 — od 10 do 99 poz., a 209 — poniżej 10.

poszczególnymi typami bibliotek, co niektórzy bibliotekarze amerykańscy uważają za bardzo uciążliwe: „large libraries that lend more than they borrow carry an unfair burden in interlibrary loan” (s. 15).

Szczególnie interesujące są badania dotyczące organizacji stanowisk wypożyczalni międzybibliotecznych: spośród 59 bibliotek akademickich w 48 bibliotekach wypożyczanie na zewnątrz i z zewnątrz jest wykonywane przez ten sam dział (w 22 bibliotekach obie czynności są wykonywane w ramach Działu Informacji, w 4 — przez Dział Udostępniania, w 22 — przez samodzielny Dział Wypożyczeń Międzybibliotecznych), w pozostałych 11 bibliotekach — odrębnie, np. wypożycza Dział Udostępniania, a zamawia Dział Informacji. Przebadało wpływ organizacji wypożyczeń międzybibliotecznych na stopień kompletności danych w wysyłanych zamówieniach, a w związku z tym i na ich realizację. Oczywiście powiązanie z Działem Informacji daje najlepsze rezultaty (95%), ale i przy innych rozwiązaniach organizacyjnych wyniki nie były o wiele gorsze. Stąd wniosek: w zamówieniach wysyłanych przez duże biblioteki nie zaznacza się wyraźna różnica w dokładności wypełnianych zamówień w zależności od organizacji stanowisk pracy.

Według opinii ankietowanych bibliotekarzy czas poświęcony na jedno wypożyczenie międzybiblioteczne zajmuje bibliotekarzowi przeciętnie 18 min., personelowi administracyjnemu — 28 min., a więc zależy od kwalifikacji personelu, ale także od liczby wypożyczeń. Czas poświęcony na jedną transakcję zarówno przez personel zawodowy jak i administracyjny maleje, gdy liczba wypożyczeń wzrasta: zwiększenie czasu personelu administracyjnego na jedną transakcję nie zmniejsza odpowiednio czasu bibliotekarza wykonującego taką samą czynność. Koszt jednej transakcji wymieniający jest w przybliżeniu na 3 dolary, koszt w formie fotokopii — na 3,65.

Ciekawe jest zorganizowanie systemu transportu. W Colorado duża ciężarówka dwa razy w tygodniu obsługuje 8 akademickich, publicznych i federalnych bibliotek pokonując 200 mil. Tą drogą uniwersytet w Colorado załatwia $\frac{1}{5}$ wypożyczeń. The Medical Library Center of New York od 1964 r. co dzień wysyła samochód do ponad 20 bibliotek⁵.

Opinie bibliotekarzy dotyczące skuteczności stosowania teleksu przy zamawianiu były mieszane. Teleks przyspiesza czynności, lecz powoduje nieuniknione błędy oraz pomija informacje o czytelniku i dane źródłowe, dlatego jest wykorzystywany zaledwie w niespełną 3% zamówień. Opierają się na tym systemie tylko dwa uniwersytety: University of California w Los Angeles i University of California w Berkeley, i to tylko we wzajemnych kontaktach.

Istnieją wielkie różnice w praktyce większych bibliotek uniwersyteckich w stosunku do fotokopiowania. Nie ustalona jest sprawa zastępowania oryginałów fotokopiami bez uprzedniej zgody biblioteki zamawiającej, mimo że powoduje to obciążenie jej kosztami. Ponad połowa przebadanych 59 bibliotek akademickich ma zwyczaj fotokopiowania bez upoważnienia biblioteki zamawiającej, 20% wysyła fotokopie krótkich tekstów gratis. Bibliotekarze obawiają się, by nie było nadużyć ze strony bibliotek przy nieodpłatnych usługach tego typu. Wątko podkreślić, że $\frac{2}{3}$ zamówień zrealizowanych w formie przesłania fotokopii pochodziło z bibliotek specjalnych.

Szczegółowa analiza zamówień wykazała: 1) aktywność wielkich bibliotek akademickich i specjalnych w korzystaniu z wypożyczania międzybiblio-

⁵ W NRD od 1970 r. zorganizowano łączność samochodową 2 razy w tygodniu w przekroju pionowym i poziomym w obrębie 5 regionów. Wpływa to na skrócenie realizacji zamówień z 28 dni do 13. Zob. B. Burmeister: Kurierwagen im Leihverkehr. *Zentralblatt für Bibliothekswesen* Jg. 85: 1971 H. 5 s. 257—264.

tecznego (w sumie 86% ogólnej liczby wypożyczeń); 2) lokalizację zamówień⁶; 3) korelację między liczbą wypożyczeń w danej bibliotece a jej budżetem, wielkością księgozbioru, liczbą zamówień, liczbą studentów (students) i dyplomatów (graduate students); 4) korelację między liczbą sprowadzanych materiałów a typem akademickiej uczelni; 5) proweniencję zamówień (połowa pochodziła od pracowników naukowych, 1/4 od „master's candidates” lub „graduate students”, 1/4 — od pozostałych czytelników); 6) charakterystykę typów zamawianych materiałów (połowa dotyczyła książek, 1/4 — wydawnictw ciągłych, 1/8 — tez i prac doktorskich, mniej niż 1/8 — wszystkich pozostałych materiałów: wydawnictw oficjalnych, raportów technicznych, mikroreprodukcji). Zamówienia dotyczyły głównie książek (49%) i czasopism (34%). W 56% zamówienia miały na uwadze okres sprzed 1950 r. Większość zamawianych materiałów była opublikowana w języku angielskim⁷. 95% zamówień dotyczyło prac w języku angielskim, niemieckim, francuskim, rosyjskim, hiszpańskim i włoskim. Czytelnicy zamawiający należeli głównie do wydziałów humanistyki i socjologii.

Wiele uwagi poświęca S. K. Thomson sprawie dokładnego wypełniania zamówień. To zagadnienie jest obszernie komentowane jako podstawowy warunek realizacji zamówień, głównie przy zamawianiu czasopism. Aż 1/3 zamówień zawierała niedostateczne dane bibliograficzne. Trudności tego typu odczuwa się głównie w zamówieniach na materiały wydane przed 1900 r. i w latach 1960-1965. Zamówienia zawierające pełne dane wpływają na ich lepszą realizację i odwrotnie — wypełnione błędnie i niekompletnie przyczyniają się do obniżenia jej stopnia.

Ważną rolę spełnia redagowanie zamówień z powołaniem się na źródła weryfikacji, np. *National Union Catalog*, *Union List of Serials*, *Cumulative Book Index*, *Chemical Abstracts*. W badanym okresie biblioteki specjalne w 70%, a duże biblioteki akademickie w 24% nie podały źródeł weryfikacji. Autorka przypuszcza, że większość bibliotek wszystkich typów (oprócz bibliotek szkół średnich) byłaby w stanie weryfikować przynajmniej połowę swoich zamówień na podstawie posiadanych źródeł bibliograficznych oraz ustalać lokalizację poszukiwanych materiałów.

W analizowanym okresie zrealizowano w większych bibliotekach akademickich USA tylko 64% zamówień (w tym 56% w formie materiałów oryginalnych, 8% przez wysyłanie fotokopii); z pozostałych 36% — 11% nie podlegało udostępnianiu, 10% było w użyciu, w oprawie lub zagubione, a 15% biblioteki nie posiadały. Najwięcej trudności sprawiała realizacja materiałów radzieckich oraz dotyczących Azji, prac dyplomowych na stopień „master of arts” oraz periodyków i prac doktorskich wydanych po 1960 r. Procent nie zrealizowanych zamówień był większy w mniejszych zamawiających bibliotekach. Spośród trzech grup materiałów — opublikowanych przed 1890 r., w latach 1890-1959, po 1960 r. — najmniejszy procent realizacji (52%) wykazały zamówienia dotyczące trzeciej grupy, najwyższy (68%) — dotyczące drugiej grupy. Realizacja zależała m. in. od ograniczenia liczby zamówień składanych jednorazowo przez studentów (undergraduates) oraz od ograniczeń przy wypożyczeniu prac doktorskich i czasopism. Najłatwiej osiągalne w wypożyczeniu międzybibliotecznym były książki. Korzystanie z usług University Microfilms bardzo przedłużało proces szybkiej realizacji zamówień.

Według opinii bibliotekarzy zamawiających, na efektywną realizację zamówień wpływa: 1) zamawianie fotokopii zamiast oryginałów; 2) podawanie dokładnych

⁶ Ok. 70% zamówień wpłynęło do bibliotek akademickich z tego samego lub sąsiedniego stanu, głównie z bibliotek mniejszych. Większe wysyłały swoje zamówienia do odleglejszych stanów.

⁷ Język i proweniencja zamawianych materiałów nie wpływały na stopień realizacji, prócz materiałów z ZSRR i Azji.

danych bibliograficznych; 3) weryfikacja zamówień; 4) podawanie dokładnej lokalizacji zamawianych materiałów.

Według opinii bibliotekarzy wypożyczających, należy w celu lepszej realizacji zamówień upowszechnić fotokopiowanie, a także ograniczenia w wypożyczaniu wydawnictw ciągłych i prac doktorskich.

W kwestionariuszu rozesłanym do 63 większych akademickich bibliotek (52% odpowiedzi) figurowało m. in. pytanie, co mogłoby przyczynić się do zmniejszenia procentu nie zrealizowanych zamówień⁸. M. in. zalecono wypożyczającym bibliotece: sortowanie i eliminowanie niewłaściwie lub niedbale wypełnionych zamówień oraz ograniczanie liczby zamówień składanych jednorazowo przez jednego czytelnika; odmowę realizacji zamówień nie mających danych bibliograficznych; instruowanie czytelników co do możliwości i terminu wypożyczeń; przestrzeganie międzybibliotecznego regulaminu wypożyczania; nieprzyjmowanie zamówień na materiały znajdujące się dopiero w druku, cimeleja, książki sprzed XVIII wieku; weryfikowanie zamówień i podawanie źródła bez używania skrótów i inicjałów; ustalanie lokalizacji materiałów zamawianych w porozumieniu z Biblioteką Kongresu i innymi centralnymi katalogami oraz przesyłanie zamówień do najbliższej położonych bibliotek. Zaleca się także używanie zunifikowanych formularzy oraz tekstów. Postuluje się znormalizowanie opłat i zasad polityki reprodukcji tekstów.

W ostatnim rozdziale autorka pisze o proponowanych zmianach w międzybibliotecznym regulaminie wypożyczania stosowanym w USA oraz o projekcie wydania odpowiedniego podręcznika i przewodnika zawierającego wykaz większych bibliotek wypożyczających oraz informującego o ich polityce wypożyczania zbiorów⁹. Proponowane zmiany dotyczą m. in. dokładniejszej weryfikacji zamówień, konieczności ustalania lokalizacji materiałów, zwracania się w pierwszej kolejności do centralnych katalogów, zmiany rewersu z czteroczęściowego na pięcioczęściowy, który byłby jednocześnie zamówieniem na wypożyczenie i reprodukcję (fotoduplikation)¹⁰.

Na zakończenie autorka postuluje konieczność podjęcia badań m. in. nad metodami lokalizacji materiałów zamawianych, nad kosztami wypożyczania międzybibliotecznego, nad wykorzystywaniem przy zamawianiu materiałów katalogu centralnego narodowego i katalogów regionalnych, a także nad posługiwaniem się telexem.

Praca S. K. Thomson szczegółowo i wnikliwie analizuje sytuację wypożyczeń międzybibliotecznym w USA w latach 1963-1964, przedstawia niski stopień realizacji zamówień, stara się zbadać przyczyny takiego stanu i znaleźć środki zaradcze.

Sprawą charakterystyczną jest prężność bibliotek specjalnych w wypożyczaniu międzybibliotecznym, charakter materiałów sprowadzanych przez nie (głównie czasopisma, raporty i wydawnictwa ciągłe) oraz pozytywne wyniki wypożyczeń międzybibliotecznym w pionie bibliotek medycznych¹¹. Ciekawym zjawiskiem są trudności w realizowaniu zamówień na materiały wydane po 1959 r.; wykazują one najniższy stopień realizacji. W Polsce, na odwrót, po 1957 r. mamy najwięcej pomocy informacyjnych, co wpływa dodatnio na realizację zamówień z tego okresu, a trudności istnieją w realizowaniu zamówień z okresu wcześniejszego.

W pracy obserwuje się brak porównań badanych zagadnień z literaturą obcą, powtarzanie się kilkakrotnie tych samych stwierdzeń oraz brak analizy komplet-

⁸ 10-stronicowa ankieta zawierała 64 pytania, z których aż 47 dotyczyło własnych opinii bibliotekarzy.

⁹ S. K. Thomson: *Interlibrary loan procedure manual*, Chicago 1970 ss. 116.

¹⁰ W Polsce Centrum INTE stosuje druk i podwójnym przeznaczeniu

¹¹ Obecnie większość bibliotek medycznych w Polsce realizuje nieodpłatnie zamówienia na mikrofilmy.

ności centralnych katalogów — zagadnienia mającego również wpływ na lepszą realizację zamówień.

Materiał jest opracowany skrupulatnie, poprzedzony streszczeniem, wprowadzeniem, spisem załączników, tabel, listą wykresów, zakończony podsumowaniem i bibliografią. Praca bogata źródłowo, opracowana głównie na podstawie wywiadów i materiałów ankietowych stanowi niewątpliwie wkład do rozwoju bibliotekarstwa USA, podobnie zresztą jak i następne prace autorki na ten temat¹².

Przebadane zagadnienia są interesujące i dla polskiego bibliotekarstwa, np. lokalizacja geograficzna zamówień, polityka i praktyka wypożyczających bibliotek, ocena zastosowania teleksu, próba normowania pracy wypożyczeń międzybibliotecznych, określenie kosztów wypożyczania. Szczególnie cenne są wypowiedzi ankietowanych bibliotekarzy. Niektóre problemy w zakresie wypożyczeń międzybibliotecznych są aktualne i u nas, np. koncentracja wypożyczeń międzybibliotecznych w przeciążonych większych bibliotekach, częste niewykorzystanie zasobów regionalnych, niezadowalający stopień realizacji zamówień, brak dostatecznej lokalizacji materiałów zamawianych i wykorzystania informacji z centralnych katalogów, błędne dane bibliograficzne, trudności w uzyskiwaniu prac doktorskich, zapotrzebowanie na wydawnictwa sprzed 1945 r. i starsze roczniki czasopism. Recenzja daje ciekawy przegląd zagadnień, które mogą być użyteczne dla dalszych badań, w chwili kiedy przygotowuje się w Polsce nowy regulamin wypożyczania międzybibliotecznego.

Takie regulaminy ukazały się ostatnio w NRD, NRF i ZSRR. Opierają się również na systemie regionalnym i dążą do usprawnienia tej formy udostępniania zbiorów. Wspólna jest dążność do lepszej i szybszej realizacji zamówień. Charakterystyczną sprawą dla państw kapitalistycznych jest dążność do ograniczenia liczby tych usług¹³, obliczanie kosztów, wykorzystanie najnowszych środków przekazu oraz stosowanie wieloczęściowego rewersu eliminującego pracochłonne czynności administracyjne¹⁴. Niektóre państwa socjalistyczne wprowadziły interesujące szczególności do nowych przepisów, a mianowicie obowiązek bezpłatnego mikrofilmowania pozycji nie przekraczających 10 stron. Wspólna jest międzynarodowa eksplozja wypożyczeń międzybibliotecznych, świadcząca o intensywnych badaniach naukowych i potrzebie lepszej współpracy bibliotek w tym zakresie.

Izabella Dowgiało

EDYTORSTWO

Jan Trzyna d l o w s k i: *Edycje pomnikowe Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich Wydawnictwa Polskiej Akademii Nauk*. Wrocław Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1973 ss. 71.

Jedną z wielu publikacji dedykowanych II Kongresowi Nauki Polskiej są *Edycje pomnikowe Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich...*, opracowanie przygotowane przez prof. dr. Jana Trzyna d l o w s k i e g o, wybitnego specjalistę w dziedzinie edytorstwa. Autor skrótowo przedstawił około 100 wydawnictw naukowych

¹² S.K. Thomson: *Interlibrary loan involving academic libraries*, Chicago 1970 ss. 127. R. Ellis, S.K. Thomson, J. Weiss: *A study of unfilled interlibrary loan request in the NYSILL system*. Washington 1970 ss. 170.

¹³ Do ograniczeń w wypożyczaniu międzybibliotecznym dąży również NRD. W nowym regulaminie ma być wniesiona uwaga w sprawie zamawiania materiałów służących wyłącznie pracom naukowym.

¹⁴ Doświadczenia bibliotek NRF wykazały, że rewers wieloczęściowy eliminuje dużo pracy, ale nie stanowi trwałej dokumentacji.

określanych mianem edycji monumentalnych, pomnikowych, poświęconych polskiej humanistyce i sztuce na przestrzeni wieków.

Ten ciekawy przegląd cennych inicjatyw i realizacji edytorskich Ossolineum, sięgający chronologią XIX wieku, poprzedza niewielki rozdział pt. „Uwagi wstępne”, w którym autor umieścił rozważania o edytorstwie naukowym i wydawnictwach monumentalnych. Edytorstwo naukowe zostało potraktowane jako jeden z czynników zdecydowanie wpływających na postęp badań naukowych, między innymi w dziedzinie historii nauki, dzięki odpowiedniemu opracowywaniu tekstów. To stwierdzenie jest oparte na następującej definicji edytorstwa naukowego: „naukowo opracowane przekazanie tekstów powstałych w różnych okresach historycznych w takiej postaci znakowej i konstrukcyjnej, by umożliwiła ona optymalne odczytanie trzech warstw znaczeniowych: podstawowego sensu zawartego w przekazie źródłowym, intencji osobowego lub instytucjonalnego autora źródła wreszcie całości kształtujących wydatnie zabiegów, metod i postawy badawczej edytora” (s. 6). Przytoczona tu koncepcja edytorstwa naukowego wyłoniła się po wieloletnich doświadczeniach przy krytycznym opracowywaniu tekstów źródłowych począwszy od II połowy XIX wieku. W realizacji postulatów edytorstwa naukowego dużą pomocą jest ciągle rozwijająca się sztuka poligraficzna pozwalająca na coraz doskonalsze reprodukcje oryginałów.

Szczególną pozycję w krytycznych opracowaniach naukowych zajmują tzw. wydawnictwa monumentalne, pomnikowe. Za wydawnictwo monumentalne autor uważa: „dzieło, któremu przypisuje się szczególną rangę, wystrój edytorsko-bibliologiczny odznaczający się wysoką starannością i wykwintem, wreszcie funkcję trwałego, naukowo nie podważalnego i sugestywnego oddziaływania na współczesnego i przyszłego odbiorcę. Monumentalność to z edytorsko-wydawniczego punktu widzenia znaczenie, powaga, wystawność oraz harmonijne połączenie walorów naukowych i estetycznych” (s. 8).

Przedstawione publikacje są potwierdzeniem słusznych założeń teoretycznych zawartych w obu cytowanych definicjach. Imponuje zakres tematyczny prezentowanych dzieł, liczne zespoły wybitnych specjalistów opracowujących dany temat, bogaty materiał ilustracyjny. Zadziwia ogrom pracy włożony w te wydawnictwa z dziedziny historii, historii literatury, historii sztuki. Przykładem wieloletnich zabiegów edytorskich, pokonywania różnych przeszkód i trudności jest publikacja *Trybuna Ludów* Adama Mickiewicza omówiona w oddzielnym rozdziale. Rozważania dotyczące pracy nad *Trybuną Ludów* nasuwają refleksje o zawodzie wydawcy, zawodzie interesującym, wymagającym rozległego wykształcenia, pasji badawczej, umiejętności docierania do źródeł nie tylko we własnym kraju, a przede wszystkim mającym na celu ocalenie od zapomnienia wszystkiego, co można ująć w słowa i wydrukować.

Do wydawnictw pomnikowych zalicza autor także bibliografie, katalogi, encyklopedie i słowniki, publikacje niezbędne i ważne w prowadzeniu prac badawczych. *Bibliografia Warszawy*, *Encyklopedia wiedzy o książce* czy *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* to bezsprzecznie edycje pomnikowe pod względem merytorycznym, lecz trudno porównywać je pod względem wystroju edytorskiego z takimi dziełami jak *W dawnych Atenach* (1971) czy *Sz. Dettloffa Wit Stosz* (1961).

Porównując poszczególne wydawnictwa monumentalne oficyny ossolińskiej można mówić o kilku typach edycji pomnikowych narzuconych przez specyfikę zawartego w nich materiału. Znaleźć tu można monografie, antologie, dokumenty, albumy czy wspomniane już bibliografie, katalogi, encyklopedie i słowniki; wszystkie spełniają przynajmniej jeden z warunków stawianych edycjom pomnikowym. Mają

niezaprzeczalną wartość dla nauki polskiej prezentując jej bogaty dorobek i służąc jej rozwojowi. Autor przedstawił je w następujących rozdziałach: Historia i współczesność, Wśród źródeł historycznych, Źródła literackie, „Trybuna Ludów”, Dla warsztatu naukowego, W świecie słowników, W świecie sztuki, W oficynie ossolińskiej.

Edycje pomnikowe Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich..., to bardzo potrzebna publikacja orientująca nie tylko w działalności Ossolineum, ale także poprzez przedstawione wydawnictwa — w badaniach naukowych prowadzonych przez Polską Akademię Nauk, zwłaszcza że autor uwzględnił też prace będące w trakcie realizacji, jak: *Encyklopedia wiedzy o języku polskim* pod red. S. Urbańczyka czy *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* pod red. K. Polańskiego. Mały nakład — 3000 egzemplarzy — znacznie ogranicza krąg czytelników tego interesującego opracowania, wydanego starannie, opatrzonego reprodukcjami fragmentów co ciekawszych wydawnictw pomnikowych, a także Summary i polsko-angielskim Wykazem edycji i serii pomnikowych. List of titles.

Jest to publikacja, której nie powinno zabraknąć w żadnej bibliotece naukowej o profilu humanistycznym.

Irena Bednarz

PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

Wśród publikacji drugiego półrocza 1973 r. ukazało się zaledwie kilka tytułów z dziedziny nauki o książce. Nie należy jednak zapominać o materiałach rozproszonych w wydawnictwach zbiorowych i czasopismach z innych dziedzin wiedzy, w których często znaleźć można interesujące prace traktujące o bibliotekarstwie, czytelnictwie czy edytorstwie z punktu widzenia literaturoznawcy, historyka, socjologa. Do tej literatury dociera się najczęściej przypadkowo, przy okazji innych poszukiwań. Pragnąc zappełnić tę lukę, w niniejszym przeglądzie podamy kilka przykładów takich „ukrytych” artykułów.

Bibliotekarstwo angielskie przeżywa obecnie okres przełomowy w związku z przewidywanymi zmianami w strukturze organizacji bibliotek narodowych. Temu aktualnemu problemowi oraz nowym kierunkom rozwoju form i metod pracy w bibliotekach Wielkiej Brytanii poświęcony jest kolejny *Zeszyt Przekładów* [1] Instytutu Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej. Otwierają go fragmenty Raportu Komitetu Bibliotek Narodowych, który obrazuje stan obecny bibliotek i służb informacyjnych Zjednoczonego Królestwa oraz przedstawia projekt reorganizacji bibliotek postulując utworzenie Zespołu Bibliotek Narodowych. Działalność Komitetu i jej wyniki z punktu widzenia bibliotek uniwersyteckich omawia K. W. Humphreys. Program działania Biura d/s Informacji Naukowej i Technicznej przedstawia jego dyrektor J. C. Gray w artykule *Badania i innowacje w pracy bibliotek*. Kształcenie bibliotekarzy omawia F. N. Hogg. Problemów czytelnictwa dotyczy praca G. Chandlera. Dwa dalsze artykuły, R. T. Kimberera i W. S. H. Ashmore'a, poświęcone są automatyzacji bibliotek, głównie zastosowaniu komputerów. O pracy Sekcji Informacyjno-Badawczej Uniwersytetu Śródmiejskiego w Londynie pisze E. Corney w artykule *Służba informacyjna w praktyce*. Sprawy upowszechniania książki wśród najmłodszych czytelników porusza praca C. Raya *Biblioteki dla dzieci i młodzieży*. Zeszyt zawiera ponadto sprawozdanie Stowarzyszenia Bibliotekarzy za rok 1970 oraz wykaz piśmiennictwa dotyczącego bibliotekarstwa angielskiego w układzie działowym.

Praca J. Lewandowskiego *Działalność bibliotek szkół wyższych w 1972 r.* [2] jest zwięzłym przedstawieniem stanu bibliotek szkolnictwa wyższego. Autor wychodzi od podstaw prawnych funkcjonowania tego typu placówek, dalej omawia sieć bibliotek szkół wyższych, gromadzenie, ewidencjonowanie i udostępnianie zbiorów, działalność informacyjną, stan zatrudnienia i kwalifikacje kadr bibliotekarskich oraz wyposażenie i warunki pracy bibliotek. Na podstawie analizy powyższych zagadnień Lewandowski przedstawia szereg wniosków i postulatów mających znaczenie dla rozwoju bibliotek szkół wyższych.

Jubileusz 25-lecia istnienia Instytutu Badań Literackich stał się okazją do poświęcenia dwóch kolejnych zeszytów *Biuletynu Polonistycznego* tej zasłużonej dla nauki i kultury placówce. Poszczególne artykuły omawiają historię i dorobek zespołów Instytutu. Wśród nich znajduje się również Biblioteka, o której rozwoju, działalności i planach na przyszłość pisze Ignacy Sieradzki [3]. W tym samym czasopiśmie J. Czachowska i W. Korotaj [4] przedstawiają rys historyczny i aktualny stan prac nad wydawnictwami i kartotekami dokumentacyjnymi prowadzonymi przez Instytut Badań Literackich.

Problemy warsztatu badawczego historyka literatury porusza referat J. Tyneckiego [5], drukowany w roczniku *Prace Polonistyczne*. Autor wysuwa szereg propozycji pod adresem Biblioteki Narodowej, głównie Instytutu Bibliograficznego i Zakładu Katalogów Centralnych, dotyczących stworzenia komasacji bibliografii wydawnictw zwartych za okres 1901-1939, która zapełniłaby lukę między *Estreichem* a powojennym *Przewodnikiem Bibliograficznym*; opracowania retrospektywnej bibliografii czasopism za lata 1901-1920; publikowania bieżącej bibliografii periodyków i centralnego katalogu czasopism. Ponadto postuluje centralne sporządzanie mikrofilmów, centralną gospodarkę dubletami i drukami zbędnymi oraz nawiązanie kontaktów z rynkiem antykwarycznym.

W drugim tomie wydawnictwa *O współczesnej kulturze literackiej*, obejmującego studia z dziedziny badań socjologiczno-literackich, znajdują się m. in. prace z zakresu czytelnictwa, bibliotekarstwa i historii czasopiśmiennictwa. Pierwsza — J. Ankudowicza *Problemy książki i czytelnictwa powszechnego w ośrodku przemysłowym* [6] omawia wyniki badań przeprowadzonych przez Instytut Książki i Czytelnictwa EN w latach 1962 i 1968 w Lubinie. Druga — S. Siekierskiego [7], oparta również na socjologii czytelnictwa, poświęcona jest funkcji literatury klasycznej. *Powstanie bibliotek publicznych i zasady gromadzenia zbiorów* to tytuł pracy J. Kołodziejkiej [8]. Autorka na przykładzie Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, krajów skandynawskich i Polski analizuje historyczne warunki tworzenia się bibliotek powszechnych oraz omawia zasady i politykę gromadzenia zbiorów, ze szczególnym uwzględnieniem roli literatury pięknej. Monografię czasopisma *Co Tydzień Powieść* daje także J. Jastrzębski [9].

Zainteresowaniami czytelnicy warszawianców XVIII wieku zajmuje się J. Rudnicka [10] w artykule zamieszczonym w wydawnictwie ciągłym *Warszawa XVIII wieku*, zeszyt 2. Praca jej, oparta na żmudnym przebadaniu ponad 120 testamentów, inwentarzy spadkowych i spisów licytacyjnych, pozwoliła dokładnie określić zasoby bibliotek mieszczkańskich zarówno pod względem ilościowym jak i ich zawartości.

Na zakończenie kilka informacji o wydawnictwach ułatwiających pracę bibliotekarza. Początkującym bibliotekarzom można polecić skrypt T. Głowackiej *Katalogi rzeczowe* [11], który w przystępnej formie omawia elementy teorii klasyfikacji i metodykę opracowania rzeczowego zbiorów bibliotecznych oraz zarys dziejów klasyfikacji piśmiennictwa.

Pracę Ośrodki informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej w Częstochowskim Okręgu Przemysłowym i ich usługi na rzecz zainteresowanych [12] podzielić można na dwie zasadnicze części. Pierwsza jest typowym informatorem; zawiera wykaz instytucji określonych w tytule, spis ważniejszych ośrodków informacji w Polsce oraz informacje o centralnych katalogach i wydawnictwach informacyjnych. Do części drugiej zaliczyć można referat E. Włosińskiej i Z. Zmigrodzkiego, zatytułowany jak wyżej, oraz projekt regionalnego układu specjalizacji bibliotek i ośrodków informacji w CzOP. Całość stanowi materiały konferencyjne na naradę Oddziału Rejonowego NOT w Częstochowie i Komisji Informacji z pracownikami ośrodków informacji i bibliotek.

Publikacja Archiwum PAN — *Materiały do słownika terminologii archiwalnej krajów socjalistycznych* [13] jest przekładem wydanego w Moskwie w 1968 r. *Krótkiego słownika terminologii archiwalnej. Materiały precyzujące i ujednociające terminologię archiwalną* służące mają celom praktycznym (tłumaczenia, prace wydawnicze, konferencje). Wydawnictwo zawiera ok. 500 aktualnych terminów i pojęć z dziedziny archiwistyki i dyscyplin pokrewnych w 6 językach (rosyjskim, bułgarskim, niemieckim, polskim, słowackim i czeskim) uszeregowanych w poszczególnych grupach językowych wg alfabetu rosyjskiego; każda grupa zaopatrzona jest w indeks alfabetyczny w odpowiednim języku. Część polska w przekładzie Z. Kolanowskiego.

Z wydawnictw bibliograficznych warto odnotować pracę J. Zalewskiego [14] z zakresu dydaktyki szkoły wyższej, obejmującą ok. 3 tys. publikacji w języku polskim w układzie systematycznym (bibliografia za lata 1944-1960 opracowana przez J. Czerniego ukazała się w r. 1961). Kontynuacją roczników 1963 i 1964 *Polskiej Bibliografii Naukoznawstwa i Ruchu Naukowego* są dwa kolejne tomy *Polskiej Bibliografii Naukoznawstwa* [15], [16] za lata 1965-1967 i 1968-1970; opracowanej w Bibliotece PAN w Warszawie. W stosunku do poprzednich tomów zastosowano ostrzejszą selekcję materiału, zmieniono nieco układ oraz poza indeksem alfabetycznym podano indeks przedmiotowy. Ogółem bibliografia liczy odpowiednio 2395 i 2755 pozycje (w tym liczne pozycje zbiorowe) dotyczących teorii, historii i organizacji nauki.

WYKAZ OMÓWIONYCH PUBLIKACJI

1. Biblioteki angielskie wobec przemian. Tłum. z ang. Warszawa 1973. Biblioteka Narodowa Instytut Książki i Czytelnictwa ss. 165. *Zeszyty Przekładów* nr 30.
2. Jerzy Lewandowski: Działalność bibliotek szkół wyższych w 1972 r. Warszawa 1973 Zakł. Informacji i Wydawnictw CİNTE ss. 23. Ministerstwo Nauk, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. PK-21.
3. Ignacy Sieradzki: Biblioteka Instytutu Badań Literackich. *Biuletyn Polonistyczny*. R. 16: 1973 z. 50 s. 41-47.
4. Jadwiga Czachowska, Władysław Korotaj: Prace bibliograficzne i dokumentacyjne w Instytucie Badań Literackich PAN 1948-1973. *Biuletyn Polonistyczny*. R. 16: 1973 z. 49 s. 155-172.
5. Jerzy Tynecki: Poszukiwania regionalistyczne a ogólnoliterackie w polonistyce. *Prace Polonistyczne*. Ser. 29: 1973 s. 227-255.
6. Janusz Ankudowicz: Problemy książki i czytelnictwa powszechnego w ośrodku uprzemysławianym. W: *O współczesnej kulturze literackiej*. T. 2. Wrocław 1973 s. 147-167.

7. Stanisław Siekierski: Współczesne funkcje społeczne literatury klasycznej. W: *O współczesnej kulturze literackiej*. T. 2. Wrocław 1973 s. 169-193.

8. Jadwiga Kołodziejska: Powstanie bibliotek publicznych i zasady gromadzenia zbiorów. W: *O współczesnej kulturze literackiej*. T. 2. Wrocław 1973 s. 195-219.

9. Jerzy Jastrzębski: „Co tydzień powieść” (1946-1949). Dwie propozycje „literatury dla mas”. W: *O współczesnej kulturze literackiej*. T. 2. Wrocław 1973 s. 331-369.

10. Jadwiga Rudnicka: Biblioteki mieszczan warszawskich za Stanisława Augusta. W: *Warszawa XVIII wieku*, z. 2. Warszawa 1973 s. 125-160.

11. Teresa Głowacka: Katalogi rzeczowe. Warszawa 1973 PWN ss. 153.

12. Ośrodki informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej w Częstochowskim Okręgu Przemysłowym i ich usługi na rzecz zainteresowanych. Częstochowa 1973. NOT Oddział Rejonowy w Częstochowie ss. 90.

3. Materiały do słownika terminologii archiwalnej krajów socjalistycznych. Wyd. Z. Kolankowski. Warszawa 1973 Archiwum Polskiej Akademii Nauk ss. 514.

14. Józef Zalewski: Bibliografia dydaktyki szkoły wyższej za lata 1961-1970. Warszawa 1973 PWN ss. 254. Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Instytut Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego. Dokumenty, Informacje, Bibliografie.

15. Polska Bibliografia Naukoznawstwa za lata 1965-1967. Wrocław 1973 Zakł. Narod. im. Ossolińskich ss. 286. Polska Akademia Nauk. Biblioteka w Warszawie.

16. Polska Bibliografia Naukoznawstwa za lata 1968-1970. Wrocław 1973 Zakł. Narod. im. Ossolińskich ss. 297. Polska Akademia Nauk. Biblioteka w Warszawie.

Alicja Olejnik

KRONIKA KRAJOWA

RAPORT O STANIE BIBLIOTEK

W dniu 15 listopada 1973 r. odbyło się posiedzenie Państwowej Rady Bibliotecznej, któremu przewodniczył wiceminister Kultury i Sztuki dr Józef Fajkowski. Głównym tematem dyskusji był projekt Raportu o stanie bibliotek w Polsce. Raport opracował zespół specjalistów reprezentujących różne typy i sieci bibliotek powołany przez Bibliotekę Narodową z inicjatywy Państwowej Rady Bibliotecznej.

KSZTAŁCENIE BIBLIOTEKARZY

Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki powołał w grudniu 1973 r. Zespół Dydaktyczno-Wychowawczy Bibliotekoznawstwa. Zadaniem Zespołu jest inicjowanie i koordynowanie prac w zakresie doskonalenia systemu kształcenia i wychowywania kadr bibliotekarzy w uniwersytetach, wyższych szkołach pedagogicznych i wyższych szkołach nauczycielskich. Przewodniczącą Zespołu została prof. dr Helena Węckowska, a jej zastępcą doc. dr Krzysztof Migoń. Pozostali członkowie Zespołu: doc. dr Anna Czekajewska-Jędrusik, dr Czesław Daniłowicz, prof. dr Maria Dembowska, prof. dr Karol Głombiowski, dr Jadwiga Kołodziejska, prof. dr Stanisław Kubiak, mgr Krystyna Kuźmińska, mgr inż. Zbigniew Michejda, dr Edward Paliński, mgr inż. Wojciech Piróg, dr Anna Sitarska.

MIĘDZYNARODOWE CENTRUM INFORMACJI NAUKOWO-TECHNICZNEJ KRAJÓW RWPG

W dniach 12-14 listopada 1973 r. odbyła się w Bibliotece Narodowej narada specjalistów z krajów członkowskich RWPG. Badanie i opracowanie projektów w dziedzinie mechanizacji i automatyzacji procesów biblioteczno-bibliograficznych w bibliotekach naukowych i technicznych było tematem narady specjalistów z państw-członków RWPG. Zebrania takie odbywają się corocznie w kolejnych państwach RWPG. Koordynatorem współpracy jest Międzynarodowe Centrum Informacji Naukowo-Technicznej w Moskwie. Polska uczestniczy obecnie w opracowywaniu następujących zagadnień: technologia dokumentowania literatury; przygotowanie projektów technicznych dotyczących automatycznych systemów zarządzania wielką biblioteką; tworzenie zautomatyzowanego systemu informacji o wydawnictwach periodycznych. W zebraniu wzięli udział przedstawiciele instytutów informacji naukowo-technicznej, bibliotek narodowych i technicznych krajów RWPG oraz przedstawiciele Międzynarodowego Centrum Informacji łącznie: 20 delegatów zagranicznych i 3 polskich. Podczas obrad dokonano oceny dotychczasowych prac nad utworzeniem międzynarodowego systemu informacji naukowo-technicznej.

AUTOMATYZACJA KATALOGÓW CENTRALNYCH

W dniach 15-16 listopada 1973 r. odbyło się w Bibliotece Narodowej spotkanie specjalistów państw-członków RWPG poświęcone „Opracowaniu zautomatyzowanego systemu katalogów centralnych”. Referaty przedstawiły delegacje Polski (Biblioteka Narodowa), NRD (Deutsche Staats Bibliothek) i ZSRR (Państwowa Publiczna Biblioteka Naukowo-Techniczna). W latach 1971-1973 powstały narodowe systemy katalogów centralnych uwzględniające potrzeby i możliwości poszczególnych krajów. Kolejnym etapem prac będzie opracowanie jednolitego systemu umożliwiającego łatwą i szybką wymianę informacji o zbiorach bibliotecznych w krajach RWPG.

OŚRODKI RESORTOWE I REGIONALNE

Ośrodek Informacji Naukowo-Technicznej przy Oddziale Rejonowym NOT w Częstochowie zorganizował wspólnie z Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej w dniu 5 grudnia 1973 r. konferencję nt. Organizacja działalności informacyjnej w układzie resortowym i regionalnym. Referaty wygłosili: dr inż. Antoni Leszczyk (Warszawa), doc. dr inż. Adam Górski (Poznań), mgr inż. Tadeusz Górecki (Wrocław) i mgr Elżbieta Włosińska (Częstochowa).

KONFERENCJA NT. BIBLIOGRAFII ZAWARTOŚCI CZASOPISM

W dniach 11-12 października 1973 r. odbyła się w Bibliotece Narodowej konferencja nt. Stan i kierunki rozwoju *Bibliografii Zawartości Czasopism* jako członu bieżącej bibliografii narodowej. W obradach wzięli udział przedstawiciele wszystkich typów bibliotek i ośrodków prac bibliograficznych w kraju oraz użytkownicy BZCz. Wygłoszono osiem referatów, w których omówiono zagadnienia związane ze stosowaną w BZCz klasyfikacją, z wykorzystywaniem jej w informacji bibliotecznej, w działalności ośrodków in te i przy opracowywaniu bibliografii specjalnych. W ożywionej dyskusji nad przyszłym kształtem BZCz szczególnie dużo uwagi poświęcono zautomatyzowaniu procesu jej wytwarzania.

KOMISJA BIBLIOTEKARZY I DOKUMENTALISTÓW SEKCJI NAUKI ZARZĄDU GŁÓWNEGO ZWIĄZKU NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO

W dniu 22 listopada 1973 r. odbyła się ogólnokrajowa narada bibliotekarzy i dokumentalistów zrzeszonych w ZNP i zatrudnionych w instytucjach naukowych. W naradzie wzięło udział ok. 140 przedstawicieli wydelegowanych przez rady załadowe oraz zaproszeni goście. Referat wprowadzający wygłosiła mgr Anna Romańska (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie). W wyniku dyskusji powołano Komisję, której zakres działania obejmuje: prowadzenie prac zmierzających do podniesienia stanu wiedzy zawodowej bibliotekarzy i dokumentalistów oraz warunków ich rozwoju naukowego; dążenie do poprawy ich sytuacji socjalno-bytowej; przedstawianie właściwym władzom stanowiska zrzeszonych w sprawie stanu i potrzeb bibliotekarstwa naukowego i dokumentacji. Utworzono trzy zespoły: d/s organizacji bibliotekarstwa i dokumentacji pod kierunkiem dr Hanny Uniejewskiej; d/s kwalifikacji kadr i kształcenia pod kierunkiem mgr Jadwigi Cwiekowej; d/s socjalno-bytowych pod kierunkiem mgr Ignacego Sieradzkiego. W skład Prezydium Komisji powołano mgr Annę Romańską (przewodnicząca), dr Krystynę Wyczańską (wiceprzewodnicząca) i dr Katarzynę Michałowską (sekretarz). Pozostali członkowie komisji: dr Stefan Chmielewski, mgr Edward Domański, dr Henryk Dubowik,

mgr Jerzy Kosiński, mgr Ewa Łucka, mgr Jan Ożóg, mgr Józef Paruch, mgr Mieczysław Radojewski. Opiekę nad pracami Komisji z ramienia Prezydium Sekcji Nauki sprawuje doc. dr Wojciech Gasparski.

POSIEDZENIE KOMISJI D/S BIBLIOTEK, INFORMACJI NAUKOWEJ I ARCHIWÓW POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Dnia 18 grudnia 1973 r. odbyło się kolejne posiedzenie Komisji d/s bibliotek, informacji naukowej i archiwów Polskiej Akademii Nauk. Obrady Komisji poświęcone były dwóm następującym problemom: 1) zaopatrzenia bibliotek naukowych w zagraniczne piśmiennictwo naukowe oraz 2) organizacji sieci informacji naukowej w Polskiej Akademii Nauk.

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie przygotowała analizę stanu posiadania i potrzeb sieci bibliotek PAN w zakresie zaopatrzenia w czasopisma naukowe z krajów kapitalistycznych. Analizę stanu zaopatrzenia bibliotek w piśmiennictwo zagraniczne w 1973 roku i perspektywy na 1974 przedstawił Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN. Materiały odnośnie informacji naukowej w Polskiej Akademii Nauk, z uwzględnieniem funkcjonowania systemu mikrofilmowego przygotował Ośrodek Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN.

Przy omawianiu pierwszego problemu zgodnie postulowano potrzebę usprawnienia dopływu literatury zagranicznej, a w szczególności przyspieszenia realizacji zamówień przez importerów krajowych. Ożywiona dyskusja dotycząca drugiego problemu doprowadziła do zgodnego poglądu o potrzebie wdrażania systemu mikrofilmowego jako urządzenia pomocniczego na rzecz użytkowników indywidualnych; natomiast w kwestii organizacji sieci informacji naukowej udowodniono jawnością znaczną rozbieżność poglądów, co do dalszego utrzymywania dwutorowości działalności bibliotecznej i informacyjnej w PAN.

SESJA EGZAMINACYJNA DLA KANDYDATÓW NA DOKUMENTALISTÓW DYPLOMOWANYCH

W dniach 22-24 października 1973 r. w Jabłonie k/Warszawy odbyła się kolejna sesja egzaminacyjna dla kandydatów na dyplomowanych pracowników dokumentacji naukowej. Do egzaminu przystąpiło 16 osób, z których 10 uzyskało wynik pozytywny, a 3 osoby powtórzą egzamin z języka obcego.

SESJA EGZAMINACYJNA DLA KANDYDATÓW NA BIBLIOTEKARZY DYPLOMOWANYCH

W dniach 15-18 grudnia 1973 r. odbyła się w Bibliotece Jagiellońskiej sesja egzaminacyjna Komisji Egzaminacyjnej dla Bibliotekarzy Dyplomowanych przy Ministrze Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Komisja pracowała w dwóch zespołach egzaminacyjnych pod przewodnictwem prof. dr. Jana Baumgarta i doc. dr. Zbigniewa Jabłońskiego. Do egzaminu przystąpiło 29 osób (z bibliotek szkół wyższych — 18, bibliotek PAN — 1, bibliotek publicznych — 2, bibliotek instytutów naukowo-badawczych — 5, innych bibliotek naukowych — 2). Kandydaci posiadający stopień doktora (2 osoby), ukończone studia bibliotekoznawcze lub studia poddyplomowe bibliotekoznawstwa i informacji naukowej (6 osób) byli zwolnieni z części egzaminu. Egzamin złożyło z wynikiem pomyślnym 20 osób, a 5 osób powtórzy egzamin z języka obcego.

STYPENDIUM IM. PROF. WŁADYSŁAWA TATARKIEWICZA

Na plenarnym posiedzeniu Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, które odbyło się w Toruniu w dniu 15 grudnia 1973 doc. dr Witold Stankiewicz wręczył stypendia im. prof. Władysława Tatarkiewicza kol. kol. Irene Nitsche (Biblioteka Śląska) i Tadeuszowi Matyjaszkowi (PiMBP Słupsk). Tegoroczni stypendyści zostali wytypowani przez Komisję SBP, która rozpatrzyła wnioski nadesłane przez 13 okręgów.

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK I OŚRODKÓW INFORMACJI

W ramach istniejącej od kilku lat współpracy bibliotek i ośrodków informacji w Częstochowskim Okręgu Przemysłowym odbyła się w dniu 26 listopada 1973 r. wspólna narada nt. Ośrodki informacji naukowej i technicznej w Częstochowskim Okręgu Przemysłowym. Wydano z tej okazji publikację zawierającą wyniki badań dotyczących stanu organizacyjnego służby informacyjnej i potrzeb użytkowników.

NARADA DYREKTORÓW BIBLIOTEK PUBLICZNYCH WOJ. KATOWICKIEGO

W grudniu 1973 r. w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. W. Biegańskiego w Częstochowie odbyła się narada dyrektorów bibliotek miejskich i powiatowych z terenu województwa katowickiego. Narada była poświęcona przeglądowi urządzeń reprograficznych i innych środków mechanizacji pracy bibliotek. Uczestnicy zwiedzili pracownię fototechniczną Biblioteki Głównej Politechniki Częstochowskiej.

PIĘĆDZIESIĄT LAT KSIĄŻNICY MIEJSKIEJ IM. M. KOPERNIKA W TORUNIU

W dniu 15 grudnia 1973 r. odbyła się uroczystość 50-lecia Książnicy Miejskiej. Referaty wygłosili prof. dr A. Bukowski i dyrektor Książnicy mgr A. Tujakowski. Wielu długoletnich i zasłużonych pracowników otrzymało odznakę „Zasłużonego Działacza Kultury” oraz nagrody i wyróżnienia.

KSIĘGOZBIÓR M. KOPERNIKA

W dniu 18 grudnia 1973 r. w Książnicy Miejskiej w Toruniu dokonano uroczystego otwarcia wystawy: „Księgozbiór Mikołaja Kopernika w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali (Szwecja)”. Wykład pt. „Znaczenie uppsalskiego księgozbioru Mikołaja Kopernika” wygłosił prof. dr Marian Biskup. Następnie odbył się koncert muzyki dawnej w wykonaniu Capelli Bydgostiensis. Organizatorami wystawy były: Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Toruniu, Toruńskie Towarzystwo Naukowe i Książnica Miejska im. M. Kopernika.

KRONIKA ZAGRANICZNA**SYMPOZJUM NA TEMAT BUDOWY GMACHÓW BIBLIOTEK NARODOWYCH**

Symposium odbyło się w dniach 3–6 września 1973 r. w Rzymie, z udziałem ponad 70 dyrektorów bibliotek narodowych i specjalistów w zakresie budownictwa bibliotecznego. Organizatorem spotkania była Komisja Budownictwa Bibliotecznego IFLA oraz Stowarzyszenie Bibliotek Włoskich.

Przewodniczący IFLA H. Liebaers otwierając symposium wyraził wątpliwość, czy ta część zbiorów biblioteki, która nie jest często wykorzystywana, powinna być przechowywana w centrum miasta. Następnie K. W. Drozd (Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin Zach.) przedstawił zagadnienia, które należy badać każdorazowo przed przystąpieniem do prac nad projektem budowy. Należą do nich: konieczność komunikowania się poszczególnych działów między sobą, wyznaczenie drogi książki w bibliotece itp. A. Willemsen (Royal Library, Haga) stwierdził, że nie można opracować programu minimum dla modelu biblioteki narodowej, ponieważ w każdej z nich zakresy funkcji są różne i każda wymaga oddzielnego studium.

Koordynator programu projektu gmachu Biblioteki Kongresu G. Poole przedstawił wpływ poszczególnych służb (prowadzonych przez bibliotekę) na kształt i konstrukcję gmachu. Architekt angielski H. Faulkner omówił warunki, które powinny być spełnione przed przystąpieniem do prac projektowych. Warunkami tymi są: zabezpieczenie finansowe nie tylko budowy ale i wyposażenia gmachu, przygotowanie przez dyrekcję dokładnych danych o funkcjonowaniu biblioteki, opracowanie wykazu funkcji przekazanych lub przewidzianych do przekazania innym bibliotekom.

IFLA News 1973 nr 46 s. 26-27.

ŚWIATOWY SYSTEM INFORMACYJNY W ZAKRESIE INFORMATYKI (WORLD INFORMATION SYSTEM ON INFORMATICS — WISI)

Jest to jeden z systemów, które będą realizowane przez Międzyrządowe Biuro d/s Informatyki (Intergovernmental Bureau for Informatics) w Rzymie. Będzie on miał na celu m. in.: stworzenie zbioru informacji nt. maszynowej techniki obliczeniowej, badań operacyjnych, matematyki, statystyki i dziedzin pokrewnych; rozpowszechnianie informacji w formie ekspres-informacji, służb referatowych itp.; rozpowszechnianie publikacji w formie druków lub mikroform; prowadzenie prac badawczych, m. in. nad zgodnością istniejących systemów informacyjnych i ośrodków informacji.

System będzie prowadzony zgodnie z zaleceniem nr 1 UNISIST i finansowany przez UNESCO.

FID News Bulletin 1973 nr 5 s. 60.

SPOTKANIE WYDAWCÓW ANGIELSKICH CZASOPISM BIBLIOTEKARSKICH I POKREWNYCH

Zgodnie z zaleceniem Międzynarodowego symposium wydawców czasopism z zakresu dokumentacji, bibliotekarstwa i archiwistyki, które odbyło się w maju 1972 r., angielskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy zorganizowało w dniu 9 czerwca 1973 r. w Londynie spotkanie wydawców czasopism ukazujących się w W. Brytanii. Przedstawiono następujące referaty: Narodowe i międzynarodowe problemy prezentacji i normalizacji (H. Coblans, *Journal of Documentation*), Indeksowanie i sporządzanie analiz z literatury fachowej (T. Edwards, *Library and Information Science Abstracts*), Funkcja informacyjna czasopism (C. Bingley, *New Library World*).

W dyskusji stwierdzono, że artykuły adresowane do szerszych grup czytelników ukazują się z małymi zmianami niekiedy w kilku pismach. Niezbędna jest więc współpraca redakcji. Współpraca powinna dotyczyć również gromadzenia wiadomości do działów informacyjnych, typowania książek do recenzowania, dostarczania analiz do LISA. Zwracano uwagę na różnicę zdań co do wyglądu czasopism. Istnie-

je konflikt między postulatami normalizacji a koniecznością wydawania czasopism w atrakcyjnej formie. Stwierdzono, iż fachowe czasopisma (nie mające charakteru komercyjnego) powinny być dofinansowywane.

Zebrania wydawców czasopism fachowych mają odbywać się co 2 lub 3 lata.

UNESCO Bulletin for Libraries 1973 nr 6 s. 360–361.

NORMALIZACJA WYPOŻYCZANIA MIĘDZYBIBLIOTECZNEGO

Skandynawski Ośrodek Biblioteczny (Scandinavian Library Centre) w Ballerup w Danii prowadzi dystrybucję rewersów do wypożyczania międzynarodowego. Znormalizowane rewersy, zatwierdzone przez IFLA, mają ułatwić pracę bibliotekarzom i usprawnić międzynarodowe wypożyczanie wydawnictw. Rewersy mają tekst w języku angielskim, francuskim i niemieckim. Adres Ośrodka: Scandinavian Library Centre, Telegrafvej 5, DK-2750, Ballerup, Dania. Cena rewersów: 500 szt. — 10 dol. USA, 1000 szt. — 16 dol., 10 000 szt. — 128 dol.

UNESCO Bulletin for Libraries 1973 nr 5 s. 295.

VI SESJA MIĘDZYNARODOWEGO KOMITETU DORADCZEGO UNESCO DS. DOKUMENTACJI, BIBLIOTEK I ARCHIWÓW

Obrazy odbywały się w Paryżu w dniach 18–21 września 1973 r. Porządek obrad obejmował następujące zagadnienia: program działalności UNESCO w latach 1973–1974 i 1975–1978, skomputeryzowana służba dokumentacyjna (Computerized Documentation Service) oraz organizacja międzyrządowej konferencji nt. Planowania narodowych infrastruktur dokumentacji, bibliotek i archiwów (Organization of the Intergovernmental Conference on the Planning of National Overall Documentation, Library and Archives Infrastructures).

Podczas dyskusji omówiono m. in. konieczność lepszej współpracy między poszczególnymi departamentami UNESCO; kwestionowano sprawność projektu ISORID, ponieważ droga otrzymywania informacji (poprzez komisje narodowe) nie gwarantuje reprezentatywnego przeglądu prac badawczych w określonych dziedzinach. Przewodniczący FID H. Arntz był zdania, że ISORID powinien ograniczyć się do kompletowania sprawozdań z badań zakończonych, bowiem FID prowadzi wykaz prac w toku.

Jako główne tematy na lata 1975–1978 wymieniono: Uniwersalną Rejestrację Bibliograficzną, kształcenie zawodowe na różnych poziomach, nowe metody zarządzania, planowanie nowych budynków, rozwój służb reprograficznych, rozwiązanie problemów prawa autorskiego, badania potrzeb różnych kategorii użytkowników.

IFLA News 1973 nr 46 s. 23.

POSIEDZENIE KOMITETU WSPÓŁPRACY FID I IFLA

Podczas spotkania Komitetu w dniu 11 października 1973 r. w Moguncji omawiano zagadnienia współpracy przy realizacji: ISORID-u oraz UNISIST-u, a także przy zorganizowaniu międzyrządowej konferencji nt. Planowania narodowych infrastruktur dokumentacji, bibliotek i archiwów, która ma się odbyć we wrześniu 1974 r. Postanowiono, że Sekretariat Generalny IFLA będzie reprezentował IFLA i FID podczas spotkania ekspertów rządowych, którzy ocenią stosowanie

porozumień na temat importu materiałów oświatowych, naukowych i kulturalnych. Przygotowano wspólną akcję dotyczącą prawa autorskiego, szczególnie w zakresie reprografii. Zdecydowano podjąć starania o włączenie wyników prac IFLA w dziedzinie terminologii do aktualnie przygotowywanego Vocabularium Wersiga. Poszukuje się nadal metod i form wykorzystania ekspertyz bibliotekarzy w zakresie klasyfikacji w pracach FID-u. Postanowiono, że IFLA weźmie udział w Międzynarodowej konferencji nt. Badań w zakresie klasyfikacji, która odbędzie się w 1975 r. w Bombaju. Jeszcze raz przebadano możliwości wspólnego pomieszczenia władz naczelnych FID i IFLA.

IFLA News 1973 nr 46 s. 25.

AUTOMATYZACJA BIBLIOTEK SZWEDZKICH

Szwedzkie Stowarzyszenie Bibliotekarzy wprowadza do bibliotek zautomatyzowany system katalogowania oraz rejestracji wypożyczeń. System ten został opracowany przez biuro techniczne Stowarzyszenia. Ośrodek komputerowy biura, który kieruje systemem, będzie przetwarzał dane off-line i przygotowywał centralny katalog krajowy, katalogi lokalne i wykazy nabytków oraz rozprowadzał je wśród bibliotek szwedzkich. Wszystkie katalogi będą miały formę mikrofilmów, a format będzie porównywalny z formatem MARC. Po wprowadzeniu wersji off-line planuje się rozpoczęcie pracy nad stworzeniem systemu on-line między bibliotekami w kraju oraz centralnym zbiorem danych.

FID News Bulletin 1973 nr 6 s. 74.

NOWE CZASOPISMA

Library History — kwartalnik, ukazuje się od 1973 r. Zamieszcza prace naukowe historyków bibliotekarstwa poświęcone dziejom bibliotek na świecie w różnych okresach, przeglądy i recenzje książek, informacje o najważniejszych wydarzeniach związanych z badaniem dziejów bibliotekarstwa. W specjalnym dziale ogłaszane są wiadomości o nowych ośrodkach badań w tym zakresie, sprawozdaniach z kongresów itp.

Adres redakcji: K. K. Roy Ltd, 55 Gariahat Road, P.O. Box 10210, Calcutta 700019 (Indie).

FID News Bulletin 1973 nr 8 s. 98.

Paper Conservation News — czasopismo poświęcone bieżącym informacjom z zakresu konserwacji, restaurowania i zabezpieczania papieru w książkach, rękopisach, archiwaliach, grafice, rysunkach i in. Planowane artykuły dotyczą laminacji, oprawiania grafiki i rysunków, introligatorstwa i konserwacji oraz warunków przechowywania papieru. Pismo będzie także zamieszczało recenzje książek, przeglądy literatury, informacje i ocenę nowych materiałów; informowało o spotkaniach, wykładach i seminariach oraz prowadziło dział porad fachowych. Wydawcą pisma jest H. Wayne Eley, specjalista w zakresie konserwacji.

Adres redakcji: *Paper Conservation News*, Department S, 15 Broadway, New Haven CT 06511.

Information. Part 1. News. Sources. Profiles 1973 nr 4 s. 188.

WYDAWNICTWA OTRZYMANE

WYDAWNICTWA ZWARTE

- Helen L. Clagett, David M. Valderrama: *A revised guide to the law and legal literature of Mexico*, Washington 1973.
- Gesellschaftliche Bibliotheksarbeit zur Verbesserung der Literaturverbreitung und Literary lectures. Presented at the Library of Congress. Washington 1973.
- Albert Kapr: *Hundertundein Sätze zur Buchgestaltung*, Leipzig 1974.
- Krajowa konferencja naukowo-techniczna na temat: *Organizacja działalności informacyjnej w układzie resortowym i regionalnym. Materiały konferencyjne*. Częstochowa 1973.
- Krystyna Kraśniewska: *Czytelnictwo kobiet*. Warszawa 1973.
- Literary lectures, Presented at the Library of Congress*. Washington 1973.
- Brigitte Rehbein: *Die örtliche Wirksamkeit der ländlichen Zentralbibliotheken und der nebenberuflich geleiteten staatlichen Allgemeinbibliotheken in den Zentralbibliotheksbereichen der Deutschen Demokratischen Republik*. Berlin 1973.

WYDAWNICTWA CIAĞŁE

- Bibliografia historii polskiej za rok 1971*. Oprac. Stanisław Głuszek, Anna Malcówna, Irena Perzanowska. Wrocław 1973.
- Bibliotekarz*. R. 40: 1973 nr 6.
- Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*. R. 23 nr 1/2. Kraków 1973.
- Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej*. 1973 nr 1(54).
- Čtenář*. R. 22: 1973 čis. 12. R. 23: 1974 čis. 1.
- Čtenář*. R. 25: 1973 čis. 11; R. 26: 1974 čis. 1.
- Government Publications Review. An International Journal*. Vol. 1: 1973 nr 1.
- Jahrbuch der Deutschen Bücherei*. Jg. 9. Leipzig 1973.
- Jahresbericht. Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz*. 14: 1967-1969. Berlin 1973.
- Knižnice a vedecké informácie*. R. 5: 1973 čis. 3.
- Księgarz*. R. 17: 1973 nr 2.
- Mitteilungen. Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz*. Jg. 5: 1973 H. 3, 4.
- Mitteilungen aus dem wissenschaftlichen Bibliothekswesen der Deutschen Demokratischen Republik*. Jg. 11: 1973 H. 7, 8/9, 10, 11.
- Mitteilungen und Materialien. Zentralinstitut für Bibliothekswesen*. Jg. 11: 1973 H. 4, 5.
- Poligrafika*. R. 25: 1973 nr 9, 10, 11, 12 + dod. *Litera* R. 8: 1973 nr 55/4.
- Polish Scientific Periodicals — Contents*. 1973 nr 5(105), 6(106), 7(107), 8(108).
- The Quarterly Journal of the Library of Congress*. Vol. 30: 1973 nr 4.

- Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*. R. 18: 1972 Wrocław 1973.
- XXVII Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi za rok 1972*. Łódź 1974.
- Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. Évf 20: 1973 sz. 9, 10, 11/12.
- Wykaz ważniejszych nabytków*. Biblioteka Wydziału Nauk Społecznych UW, Biblioteka Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Biblioteka Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. R. 18: 1973 nr 5(100).
- Zentralblatt für Bibliothekswesen*. Jg. 87: 1973 nr 9, 11.

AUTORZY

- Mieczysława ADRIANEK, mgr — Biblioteka Główna Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie
- Irena BEDNARZ, mgr — Biblioteka PAN w Warszawie
- Maria CIECHOWSKA-RADECKA, mgr — Biblioteka Zakładu Oceanologii Instytutu Geofizyki PAN w Sopocie
- Maria DEMBOWSKA, prof. dr hab. — Biblioteka PAN w Warszawie
- Izabella DOWGIAŁŁO, mgr — Biblioteka Główna Politechniki Szczecińskiej
- Józef GACA, mgr — Biblioteka Główna Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu
- Elżbieta JASIEWICZ, mgr — Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej
- Jadwiga KOŁODZIEJSKA, dr — Biblioteka Narodowa
- Jacek KORNACKI, dr — Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki
- Aleksandra KRÓLIKOWSKA, mgr — Biblioteka Instytutu Podstawowych Problemów Techniki PAN w Warszawie
- Jadwiga OLCZAKOWA, mgr — Biblioteka Główna Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie
- Alicja OLEJNIK, mgr — Biblioteka PAN w Warszawie
- Janina PELCOWA, dr — Biblioteka PAN w Warszawie
- Piotr RUTKOWSKI, mgr — Biblioteka PAN w Warszawie
- Romana STECZOWICZ, mgr — Biblioteka PAN w Warszawie
- Teresa STYCZYŃSKA, mgr — Biblioteka Główna i Ośrodek Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Wrocławskiej
- Kronikę krajową oprac.:
Jadwiga KRAJEWSKA, mgr — Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Kronikę zagraniczną oprac.:
Mirosława KOCIEŃKA, mgr — Biblioteka Narodowa
- Tłumaczenia angielskie:
Anna TROMBALA, mgr — Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie